

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

(..) habeat executionem paratam"; afegeix que pot ser executada per jutge ordinari i en lloc diferent a aquell en el que s'ha concertat si en ell també es practica; i finalment manifesta que segons el dret comú el deutor pot ser detingut i tancat a la presó, però que al Principat es pto evitar l'empresonament si el demandat té penyora suficient (ob. cit., II, III, 8, 17, 19 i 130).

276. Aquest capítol en iguals termes es correspon amb l'1 del projecte de Carta de 1615, que d'altra banda indicava que els pobladors s'havien de fer càrrec dels deutes a partir del 29 de setembre de 1616, de l'any en que devia iniciar-se l'establiment de la població; a més el comanador exigia que com a "ayuda" per a pagar les pensions ja vencudes es quedava en tot el fruit de les moreres que s'ontinguès al llarg d'aquell mateix any (SERRANO, Notes, pàgs. 54 i 55).

277. SERRANO, La Pobla, pàgs. 88 a 95.

278. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 6.

279. ACA, Registre de Cancelleria núm. 5224, fols. 53 a 63.

280. Notes 136 i 138.

281. FERRO ja es refereix a les unions de pobles per a la repressió del bandolerisme, que mantenien cossos d'homes armats per a capturar els delinqüents i que donaven una garantia col·lectiva per a respondre dels possibles danys que es causessin amb la seva actuació (ob. cit., pàgs. 72 i 81) (vegeu també LALINDE, La institució, pàg. 525).

282. Així ho ordena el castellà d'Amposta i ho accepten els jurats d'Horta, en els actes d'homenatge que tenen lloc l'any 1348 (AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288.1, doc. núm. 4.2).

283. Efectivament, quan l'any 1347 el castellà d'Amposta requereix els vassalls de la Fatarella per a formar un exèrcit i anar amb el rei a combatre la Unió valenciana, aquells s'hi oposen adduint que justament la Batllia d'Ascó ha "jurada la Unio de Çaragoça e vos encara" (el mateix batlle del lloc), i que aquella Unió a la vegada estava agermanada amb la valenciana; en definitiva si s'accedia a allò que l'Orde requeria es trencaria el jurament fet abans amb aquelles Unions (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 47).

284. El document el publica SERRANO (notes 111 i 112 de la Segona Part). Destaquem com en aquesta concòrdia o unió es tracta d'exercir la prerrogativa senyorial coneguda com "de sono emisso vulgo sometent", per bé que a iniciativa dels vassalls (en conèixer el delicte s'emet el "sonus et seu vociferatio viafora, viafora", i es pot procedir amb mesures

excepcionals com ara accedir a les cases dels vassalls i escorcollar-les "cum sit ei licitum cum sint de facto ei porte clause"); en tot cas es reconeix que pot practicar-lo el senyor en tant que és un dels drets inherents al castell i a la seva jurisdicció (ob. cit., III, V). Ja els Costums de Girona es refereixen al "viafors" en tant que inherent a la jurisdicció (II.145).

285. Es confirma allò que disposa el cap. 134 del codi de 1319, segons el qual l'Orde es reserva en exclusiva la facultat de judicar directament els fets que l'afectin a ella, als seus membres o al sseus béns.

286. SANMARTI, ob. cit., pàgs. 149 i ss.

287. Curiosament és en aquesta època quan s'usa l'expressió de "decuriones" per a citar els regidors (els jurats es designaven "iurati"); en tot cas els decurions eren els membres del Senat romà, que en el Principat elegien justament els magistrats municipals (IGLESIAS, Derecho, pàg. 33). Vegeu la nota 160. D'altra banda, AMETLLER suggeria al Consell de Castella segons una memòria de 1715, que els càrrecs de jurats municipals seguissin sent temporals per un any i no perpetus "porque tiene inconveniente porque no tienen salario ni provecho alguno, y cuidan mas de sus haziendas que del regimen y gobierno del Comun" (SANPERE, Fin, pàg. 670); i en tot cas es dona aquell nom de regidor com la comuna denominació dels representants de tots els municipis del Principat per tal d'acabar en la llarga llista de títols anterior (SANMARTI, ob. cit., pàg. 163 -cap. VI del reglament de 1717-).

288. Pel que fa als nous regidors, veiem que el règim municipal sofreix un canvi radical en tant que els habitants del lloc perden tota participació almenys directa en la seva elecció i en la gestió municipal; però el batlle manté de fet les facultats que ja venia ostentant, encara que segons TORRAS esdevé realment un element extern al Municipi, imposat des de fora com a representant del rei o del senyor jurisdiccional per a controlar la gestió i subjectar els regidors (ob. cit., pàg. 178).

289. TORRAS, ob. cit., pàg. 179.

290. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

291. AHN, Batllia de Miravet, Caixes núms. 8259, doc. núm. 2, i 8259.1, doc. núm. 4.

292. AHAPM, Secció Vària, Caixa núm. 1, doc. núm. 5.

293. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1220, fol. 413.

294. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1220, fol. 460.

295. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1220, fol. 460.

296. TORRAS, ob. cit., pàg. 192.

297. La notícia la dóna TORRAS, ob. cit., pàg. 193; i efectivament l'any 1768 apareixen 4 regidors en diferents contractes d'arrendament de serveis municipals (notes 385, 388 i 389).

298. De fet segons TORRAS els regidors són designats directament pel rei fins l'any 1720 aproximadament, que és quan es generalitzaria el sistema de ternes; a partir d'aquell moment el monarca es reservava solament la designació de regidors vitalicis Això no obstant, per la nostra part veiem com l'any 1717 el castellà d'Amposta s'ocupa de preparar ternes de candidats per a presentar-los a la Reial Audiència (nota 290). D'altra banda, trobem regidors vitalicis a diversos llocs de la nostra zona com veurem, aquí destaquem com a la Pobla de Massaluca l'any 1742 "de los dos regidores que ha de haver en este lugar, ha nombrado su Magestad uno por los dias de su vida, y la Real Audiencia elige el otro" (SERRANO, La Pobla, pàg. 241).

299. TORRAS, ob. cit., pàg. 181 i ss.

300. TORRAS, ob. cit., pàgs. 298 i 299.

301. De Gandesa, vegeu TORRAS, ob. cit., pàg. 304; i sobre Arnes, AHT, Protocols Notarials de Tortosa, Sig. núm. 2406, Caixa núm. 922 (annex).

302. TORRAS, ob. cit., pàgs. 308, 312 i 320.

303. TORRAS, ob. cit., pàg. 313.

304. Nota anterior.

305. Sobre Arnes, nota 301; i de Gandesa, vegeu TORRAS, ob. cit., pàg. 314.

306. TORRAS indica que calia la majoria dels habitants per a procedir a la recuperació dels càrrecs; l'autor també manifesta que des de 1714 és la primera vegada que es permet un cert moviment comunitari, encara que estretament controlat per l'autoritat local, tot i que tal moviment havia de dur a enfrontaments i a la creació de bàndols antagònics a favor o en contra dels regidors i altres càrrecs vitalicis (ob. cit., pàg. 314).

307. Aquells que havien adquirit els càrrecs havien bestret, com afirma TORRAS, fortes quantitats de diners; però la monarquia, que n'havia obtingut els beneficis, no podia retornar-los doncs haguès estat un contrasentit. Ja per a solventar aquell problema es resol la qüestió

disposant que siguin els mateixos Comuns interessats els que es facin càrrec de retornar aquells diners pagats, però no del patrimoni municipal si no per mitjà d'un repartiment fet a prorrata entre tots els ciutadans (ob. cit., pàg. 313).

308. Malgrat tot hem vist que en principi devien repartir-se els càrrecs a prorrata entre els veïns del lloc (nota anterior).

309. Nota 302. Vegeu també TORRAS, ob. cit., pàgs. 298 i ss.

310. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1021, fols. 896 a 933.

311. SANMARTI, ob. cit., pàgs. 78 i 79, i 129 i 130; i TORRAS, ob. cit., pàg. 205.

312. Estatuts de la Comfraria (APP, Lligall núm. 1).

313. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, doc. núm. 19 (de fet aquest informe se centra en aquella concòrdia de 1690 sobre l'exercici de la jurisdicció que establiren el castellà d'Amposta i les Universitats de la Batllia, a excepció de les de Benissanet i Miravet -nota 111-).

314. SANMARTI, ob. cit., pàgs. 72 i 73. I així el trobem a: Batea el 1750 "no solo (...) como a regidor decano si que tambien por ser tal com a regente la vara de justicia d ela mesma villa por hallarse ausente el bayle y lugarteniente de bayle"; i Tivissa el 1776 actuant com a "juez y executor" d"unas letras compulsatorias" rebudes de la Reial Audiència en relació a un plet entre particulars (AHT, Protocols Notarials: de Batea, Sig. núm. 2594, Caixa núm. 1, fols. 69 i 70; i de Tivissa, Sig. núm. 2907, Caixa núm. 1, fol. 31).

315. SANMARTI, ob. cit., pàg. 122; i TORRAS, ob. cit., pàg. 206.

316. TORRAS, ob. cit., pàg. 207.

317. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 827, fol. 262.

318. Nota 310.

319. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1169, fols. 58 a 60.

320. TORRAS, ob. cit., pàgs. 331 i ss.

321. AHATE, Plec Sisè, doc. núm. 3.

322. És el que ocorre en els diversos contractes d'arrendaments municipals que racionem més endavant (notes 385 a 392).

323. TORRAS, ob. cit., pàgs. 337 i ss. Sobre el síndic personer podeu veure també ESCUDERO, Curso, pàg. 785.

324. TORRAS, ob. cit., pàg. 352.

325. AHATE, Plec Setè, fol. 28.

326. ACA, Reial Audiència, Registre núm. 1451.

327. Això és el que indicava el lletrat Vallava aquell any 1741, negant-los-hi en tot cas qualsevol altra atribució com aquells que exercien a manera d'arbitres per a resoldre qüestions de lindars entre finques o conflictes sobre servituds entre immobles (com els atribuïen els Ordenaments d'Ascó de 1520 -nota 211-, i un conveni jurisdiccional de la Batllia de Miravet ed 1690 -nota 111-). Sobre el càrrec VIVES, ob. cit., I, pàgs. 138 i 139.

328. Nota 301.

329. AHAPM, Secció Hisenda, Caixa núm. 1, doc. núms. 1 al 34 (comptes municipals de l'any 1760 fins el 1835).

330. Aquest secretari de l'Ajuntament en ocasions s'anomena "fiel de fechos". En tot cas, el batlle exerceix una de les seves atribucions sobre el control de la gestió municipal com és rebre els comptes dels regidors i poder-ne fer "ejecuciones sobre alcances" cas de produir-se (tal com disposava l'art. 46 del Decret de Nova Planta); però no solament acredita l'exactitud dels comptes sinó que també assegura que es compleix allò que disposa l'art. 19 del Reglament de 1717 sobre les finalitats que ha de cobrir el Municipi i la Reial Provisió de 1718 i la Carta Acordada de 1746 sobre l'alienabilitat dels béns propis i altres comunals, així com que es respecta i observa la norma de no rebre regals els gestors municipals ni altres oficials (com formalment prohibeix una provisió de 1788 almenys pel que al batlle i els domèstics i oficials (SANMARTI, ob. cit., pàg. 60). Diguem que malgrat el procedir que observem, entenem que el majordom ha de lliurar els comptes als regidors, i aquests després al batlle; finalment el secretari dóna fe de l'acte; al final dels documents apareixen tres diligències: Una del majordom en la que declara que els comptes són correctes; després segueix una diligència conjunta del batlle i els regidors, en la que certifiquen que els comptes presentats coincideixen amb els justificants aportats pel dipositari; i per últim se n'afegeix altra del secretari de l'Ajuntament, que també ho és de la "Justicia y regidores diputados de la Junta de Propios y Arbitrios", i certifica que "ni los arrendadores a cuyo cargo an estado (els serveis municipals) no an contribuido con adealas ni gratificacion alguna; ni la Justicia se a valido de de otros arbitrios ni medios, ni a usado de repartimientos para gastos del Comun, ni para otros fines mas que los que se concideran en el Reglamento, ni en el

termino de este lugar se an echo cortes de arboles que pertenescan del Comun" (SERRANO, La Pobla, pàg. 157).

331. Vegeu SERRANO, La Pobla, pàg. 157; i com a exemple citem el de l'Ajuntament de Batea l'any 1770, on es fa referència als "archiveros de la arca de tres llaves" i que allí són el batlle, el clavari i el "fiel de fechos" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2602, Caixa núm. 9, fol. 15).

332. La denominació d'"Ayuntamiento" triga en apareixer, pràcticament fins la dècada de 1741 en endavant com veiem a Arnes, on el 1742 els veïns es reuneixen en "las casas del Ayuntamiento"; veiem documents de Ginestar i Rasquera de l'any 1731 on simplement es relacionen els regidors i talment es fa esment a la Universitat (no al Comú). I ja en anys posteriors veiem: en un document de 1767 s'al.ludeix al "magnifico Ayuntamiento de gobierno político de la presente villa de Batea", i en altre de 1770 es fa esment al "magnifico Ayuntamiento y Gobierno actual de dicha villa de Orta"; l'encapçalament d'un contracte d'adjudicació d'un servei de Vilalba de 1768, es refereix que el batlle va convocar els regidors de la vila per a constituir "plenu Ayuntamiento, tenentes, facientes et celebrantes Universitatem (..) et Commune"; el 1771 els regidors, el procurador síndic general i el síndic personer es titulen "como individuos del Ayuntamiento", i el mateix trobem "el Ayuntamiento de bayle, regidores, deputados y sindicos de la mesma villa"(AHT, Protocols Notarials: de Ginestar, Sig. núm. 5359, Caixa núm. 2, fols. 3 i 4; de Batea, Sig. núm. 2594, Caixa núm. 1, fol. 94; 2597, Caixa núm. 4, fol. 16; Sig. núm. 2600, Caixa núm. 7, fol. 319; Sig. núm. 2602, Caixa núm. 9, fol. 206; i Sig. núm. 2603, Caixa núm. 10, fols. 33 i 162. Nota 301).

333. APP, Lligall núm. 1.

334. Nota anterior.

335. SERRANO, La Pobla, pàg. 151.

336. Sancions que s'imposaràn per via administrativa, al marge del batlle i la Cort; s'està insistint en definitiva en la separació entre el batlle i els regidors i altres membres del govern municipal, sens perjudici de que aquell oficial senyorial controli també aquella facultat municipal no solament aprovant els Ordenaments sancionadors sino també després atenent i resolent els recursos que contra les sancions imposades es puguin formular. Ens trobem certament amb l'origen dels actuals procediments administratiu i contenciós-administratiu.

337. L'any 1771 veiem com a Batea els regidors, el procurador síndic general, el personer i els diputats del Comú lliuren a 3 individus (un de Batea, altre de Vallfogona, i un tercer de Vidrà) a cada ún d'ells la suma

de 200 lliures "por via de gratificacion (..) y como en recompensa del beneficio (..) hecho a los vezinos de dicha villa por haver (..) tomado libremente el partido de soldado voluntario por cuenta de aquella y en lugar y nombre aunque indistintamente de uno de los sobredichos vezinos" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2603, Caixa núm. 10, fols. 40 i ss.).

338. No és un servei que aparegui freqüentment. En tenim referències a la Pobla de Massaluca i la Torre de l'Espanyol, per exemple, a la segona meitat del s. XVIII, i llurs retribucions (70 lliures i 280 rals respectivament) són considerades com a despeses extraordinàries de manera que en casos de necessitat se'n pot prescindir (SERRANO, La Pobla, pàg. 156, i La Torre, pàgs. 126 i 127). I almenys el 1768 també el trobem a Batea (apareix a títol particular en un document privat -AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2600, Caixa núm. 7, fol. 241-).

339. La comadrona la trobem a la Pobla de Massaluca, també com un servei no habitual, atès que solament es preveu als Pressupostos d'alguns anys. A Ginestar l'any 1731 trobem un "medico ordinario", i el 1765 a Batea apareix un "barbero y sirujano", en un i altre cas creiem que també són professionals al servei de les Universitats respectives (AHT, Protocols Notarials: de Ginestar, Sig. núm. 5359, Caixa núm. 2, fol. 9; i de Batea, Sig. núm. 2599, Caixa núm. 6, fol. 3).

340. SERRANO, La Pobla, pàgs. 159 i ss. (pel que fa a la neu, el Comú ha hagut de pagar l'any 1766 103 rals per la que ha degut de subministrar als malalts). D'altra banda, ja els Ordenaments de Rasquera preveien: per cada "toxó" mort al terme es pagaria al caçador un ral (2 sous), o 1 si era "novell" (cap. XCIII); un sou per un "adalach" (cap. XCIV); 1 sou per una guineu, o 6 dinrs si era "novell" (cap. XCV); i per un àliga 1 sou o la meitat si era "novell" (cap. XCVI).

341. Nota 332.

342. SERRANO, La Pobla, pàg. 151.

343. Nota 301.

344. Així ho recull l'art. 11 de l'Auto acordat del Consell de Castella de 5 de maig de 1766, pel que es creen els càrrecs municipals dels diputats del Comú; i s'hi refereix SANMARTI, ob. cit., pàgs. 155 i 344.

345. El Reglament de 1717 en el seu cap. I disposa que resten abolits els antics Consells i altres magistratures municipals que es convocaven amb "campana, trompeta o en voz" (SANMARTI, ob. cit., pàgs. 111 i 152).

346. Nota 301.

347. Podem citar tots els documents referits a les notes 331 i 332.
348. Així ocorre a la Pobla de Massaluca des de 1760 (notes 329 i 330).
349. SERRANO, La Torre, pàg. 126.
350. SERRANO, ob. cit., pàgs. 124 i ss.
351. Efectivament el document està redactat a manera de proposta i inclou algunes mesures com anirem veient sens dubte que per a cobrir dèficits pressupostaris; en tot cas les autoritats locals que formulen la proposta demanen "licencia y superior permiso" perquè se'ls permeti cedir algunes terres del Comú i reservar-se'n altres per a usos comuns.
352. En altre cas s'infringiria allò que disposa una Reial Provisió de 30 de març de 1718 que prohibeix als pobles "enagenar sus propios, imponer sobre ellos censos, cortar leña de los montes, haer repartimientos entre sus vecinos, ni usar de los demas arbitrios", mesures algunes d'elles que es preveuen en el projecte de pressupost (nota anterior). En tot cas una Carta Acordada de 24 de setembre de 1746 disposa que tals actes han de ser aprovats pel Consell de Castella (SANMARTI, ob. cit., pàg. 87), i hem vist com el secretari de l'Ajuntament i de ls Junta de Propis i Arbitris certifica que s'han respectat aquelles normes quan es formulen els comptes anuals de 1760 a la Pobla de Massaluca (nota 330).
353. Es deuen referir per exemple a la necessitat de fusta per a les reformes que s'hagin de fer en instal.lacions o serveis municipals, o per a destinar els terrenys a pastures.
354. No es fa més que reconèixer el pagament del cens anual que es venia satisfent al comanador en raó de la cessió del terme del lloc, el mateix fixat per Alfons I a càrrec d'Espanyol de Prades l'any 1175 (vegeu la nota 4 de la Subpart Primera). Aquell cens se seguirà pagant almenys els anys 1762, 1764, 1765, 1781, 1782 i 1789 (AHATE, Plec Setè, fol. 10).
355. AHATE, Plec Setè, fols. 3 i 28.
356. SANMARTI, ob. cit., pàg. 49.
357. El rei estableix "una imposicion que sea con proporcion y equidad, consista en dos especies de servicio, el uno real y el otro personal"; i pel que fa al primer, s'ha de carregar sobre "las haciendas, (...) regulando sus valores y frutos, (...) debe ser y sea preferente a todas las cargas y gravámenes que tubieren dichas haciendas" (SANMARTI, ob. cit., pàgs. 242 i 243). De fet s'està disposant que el pagament del nou tribut cadastral és prioritari fins i tot respecte dels censos senyorials; en tot cas

l'Ajuntament fa la previsió de pagament pel que fa als immobles dels que n'és titular. Això no obstant i malgrat el caràcter obligatori de la nova imposició, l'Ajuntament de Batea l'11 de juny de 1775 (amb intervenció del batlle) acorden apoderar a Tomàs Vilanova Bonifaci, "agente de negocios" a Madrid, perquè demani al Consell de Castella la suspensió del cobrament durant 2 anys (1775/76) "del Real Catastro" a causa de "la esterelidad y carencia" en que es troben la vila i els seus habitants, impossibilitats per pagar aquell reial tribut i "todas y qualesquiera otras obligaciones" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2605, Caixa núm. 12, fols. 75 i 76).

358. Nota 330. D'altra banda, en un document privat de 1767 trobem la referència a uns "oydores de quantas" a la Fatarella, als que acudeixen uns particulars per tal de comprovar quin capital d'un préstec concedit el seu dia resta pendent de retornar; però desconeixem si són uns oficials municipals o bé actuen a títol particular (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2600, Caixa núm. 7, fol. 31).

359. De fet aquella documentació s'ajusta a allò que es disposa a NR, 7, 16, 28 i ss. (nota 329).

360. Segons els comptes de l'any 1760, l'Ajuntament havia previst (o haurien sobrevingut segons el cas): Unes despeses extraordinàries: els serveis de: un "moso veredero", un mestre de primeres lletres, la comadrona, un pregoner, honoraris d'advocats, despeses de papaer oficial, i reparacions d'edificis i instal·lacions municipals.; i com a despeses religioses s'havien causat per pagar un predicador per la Quaresma ("incluso el gasto de su manutencion"); altres per la festa del patró de la vila i d'altres sants. Aquell Ajuntament de la Pobla de Massalua es nodreix econòmicament amb els ingressos que obté de l'adjudicació de diversos serveis municipals (molí d'oli, hostal, forn i molí de sansa). Els anys immediats següents tot es manté practicament igual, i en tot cas s'afegeixen altres despeses imprevistes; però l'any 1767, davant una reducció considerable dels ingressos que obtenien per aquells serveis (degut sobre tot a la mala collita d'olives -doncs mentre el 1766 els molins s'arrendaven per 4.564 rals el d'oli i 2.380 el de sansa, l'exercici 1767 es passa a cobrar 804 rals pel d'oli i 600 per l'altre), se suprimeixen els serveis de mestre d'escola o de minyons i el del pregoner. La situació econòmica es redreça els anys següents per mitjà d'arbitris especials que es carreguen als veïns i terratinents del lloc, amb l'objectiu primordial de poder cancel·lar els nombrosos censals que s'adeuten; però ja entrat el s. XIX a causa sens dubte de la guerra contra els francesos veiem com el 1816 ja es declara que l'any s'ha tancat amb dèficit considerable "por no aver caudales de propios" i que no s'ha pogut pagar un predicador per la Quaresma, tot i que es mantenen les despeses per les altres festes religioses (SERRANO, La Pobla, pàgs. 155 a 164).

361. El cap. VII del Reglament de 1717 disposa que els regidors cessants han de proposar els seus substituïts i comunicar-ho durant els 10 primers dies del mes de novembre de cada any; i després el IV de les Regles específiques pels llocs baronals d'altra banda assenyalada que seràn els regidors amb el batlle els que faràn una proposta donant dos noms per càrrec, d'entre els candidats el senyor n'elegirà un per ofici i ho comunicarà a la Reial Audiència (l'elecció es farà en aquell mateix termini. L'any 1799 es publica una Instrucció, i el seu cap. I estableix que l'elecció dels regidors la farà l'Ajuntament després del primer diumenge del mes de setembre, a proposta del regidor degà (i si hi ha empat el resoldrà el batlle o el regidor que presideixi la reunió), però seguirà vigent el cap. VIII d'aquell primer Reglament que disposa que els regidors cessants seguiran ocupant els seus càrrecs mentre no s'elegeixin els nous (SANMARTI, ob. cit., pàgs. 160, 161, 166, 177, 187 i 195). El cas és que no hi ha una data concreta per a fer-se el canvi de regidors, però almenys a la Pobla de Massaluca el canvi es deu produir aproximadament entre els mesos esmentats e març i abril que és quan es lliuren els comptes anuals.

362. L'any 1769 es reintegren censos per un import de 10.500 rals i 1.654 es destinen a pagar pensions endarrerides; tot i així encara hi ha un sobrant de caixa de 3.012 rals i 5 diners, que es destinaràn a les mateixes finalitats indicades l'any següent 1770; l'any 1770 també s'obté un resultat extraordinàriament positiu amb un sobrant de 8.456 rals i 23 diners, dels que 1.000 es destinen a "quitar" censals i 1.790 rals i 13 diners a pagar pensions pendents; ja l'any 1771 hi ha un resultat positiu de 13.446 rals; aquest resultat amb les recaptacions obtingudes els anys 1772 i 1773 es cancel·len censals per un import total de 15.698 rals (nota 360).

363. Els salaris dels 2 regidors l'any 1760 és en total de 253 rals i 8 diners, mentre que a la Torre de l'Espanyol es preveia en 28 lliures; apareixen oficials que ja hem vist en aquell altre Ajuntament com són l'escrivà (115 rals), i l'encarregat del rellotge (70 rals); i també es paga per les Esquadres (225 rals). D'altra banda, comparant els documents de tots dos Ajuntaments observem el següent: Tant a la Pobla com a la Torre de l'Espanyol apareixen com a despeses ordinàries: el salari del guarda del "plantio" (diferent del vigilant del terme que suposa una despesa extraordinària); les despeses religioses; els costos dels "titulos de regidores y del cindico-procurador"; el tribut de Cadastre; i els drets del majordom de Propis; a la Torre de l'Espanyol veiem com el síndic procurador ja percep un salari (bé que desconeixem la data), però a la Pobla no figura el 1760 i sí el 1761; a la Pobla els salaris del mestre, del pregoner, de la comadrona i del criat de l'Ajuntament es consideren extraordinaris; i a la Torre en canvi tant el mestre com el criat i fins i tot una "costurera" apareixen a l'apartat de despeses ordinaries.

364. Són les mateixes que a la Torre de l'Espanyol (canviant els patrons de la vila).

365. Nota 363, i SERRANO, La Pobla, pàgs. 155 i ss.

366. Notes 329 i 330 (recordem que a la nota 358 ens referiem a l'existència d'uns oïdors de comptes particulars a la Fatarella).

367. En podem citar algunes: La Llei II (dictada el 1433), ordena la restitució a les "ciudades, villas y lugares (..) las tiendas y boticas, y alhondigas y lonjas, y suelos que estan sus plazas y mercados que dan renta o rentarian", perquè la voluntat de la Corona és que les comunitats siguin "aliviadas en sus propios"; la Llei IV (1433) preveu una tramitació ràpida dels contractes d'arrendament dels serveis municipals, doncs disposa que s'han d'anunciar per pregó públic en 9 dies i fixant després dia "para el remate, y se rematen en aquel que mayores precios diere"; la Llei V (1498 i 1558) disposa que "de los propios de los pueblos solo se paguen (..) dos mil maravedis" com a contribució per a "los lutos por las personas reales" (es reconeix que fins aleshores que s'havia abusat dels propis dels pobles per a "ponerse luto y se han hecho y hacen en ello gastos injustamente").

368. Aquestes circumstàncies obliguen a la Universitat de la Pobla de Massalua a concertar fins a 3 convenis els anys 1637, 1671 i 1692 amb els seus creditors per al pagament de les pensions censals adeudades i la lluitació dels mateixos censos (SERRANO, La Pobla, pàgs. 88 a 95).

369. VIVES, ob. cit., III, pàg. 79.

370. És la norma que regia des de 1705 a Castella i Lleó; d'altra banda hem de dir que a Tortosa el tipus era el del 7,5 per 100 (VIVES, ob. cit., III, pàgs. 79 i 94 a 96). Per la nostra part veiem com a la nostra zona el tipus que s'aplica als censals oscil·la entre aquell del 3 per 100 i el 7,5 per 100, aquest darrer quan el censaler és de Tortosa (normalment és un 5 per 100, però també un 3,6 o un 6,2 per 100, i altres) (podeu veure els exemples que dona SERRANO, La Pobla, pàgs. 145, 146, 165 i 166).

371. La publica l'intendent del Principat amb un Edicte de 25 de juny de 1770 (nota anterior).

372. AHAPM, Secció Hisenda, Caixa núm. 2, doc. núm. 21 (el citem tot seguit).

373. SERRANO, ob. cit., pàgs. 165 i 166.

374. AHT, Protocols Notarials de Batea: Sig. núm. 2598, Caixa núm. 5, fols. 25 a 28 (1762), i fol. 119 (1764); i Sig. núm. 2602, Caixa núm. 9, fols. 15 a 17.

375. NR, 7, 16, 10.

376. L'autorització de la imposició ja era "inseparable regalia de su majestad", però podia concedir-la el Consell amb l'expressa llicència del rei (NR, 7, 16, 10 i 11); d'altra banda recordem que abans de la Nova Planta és el senyor directament o el seu representant (procurador o batlle) el que autoritzava els arbitris (el rei solament tenia reservada la facultat de concedir la imposició de sises -notes 266 i 277-).

377. La referència a aquesta concòrdia apareix justament en el document de cancel.lació d'un censal de 1.055 lliures; talment s'informa que no es va poder donar compliment a aquella concòrdia, i s'hagueren de concertar altres pactes el 12 de juny de 1759 (AHAPM, Secció Hisenda, Caixa núm. 2, doc. núm. 23).

378. Solament apuntem que el mateix Capítol de canonges del Bisbat es dedica a aquella activitat de recaptació i pagament posterior dels deutes; però també hem vist com finalment no es podria donar compliment a dita concòrdia (nota anterior).

379. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2597, Caixa núm. 4, fols. 16 a 20.

380. Nota 329.

381. Efectivament, podem veure com han minvat els ingressos derivats de l'arrendament dels serveis municipals prenent de referència altres exercicis anteriors (en rals):

Servei	1760	1766	1775	1795	1816
Molí d'oli	1.283	4.564	1.846	850	40
Hostal	70	70	266	60	150
Forn	777	350	1.200	1.803	950

382. Sens perjudici d'exercir el dret que es coneix com de "seysena", que permet una altra oportunitat a aquells que han restat eliminats de la subhasta si oferten un preu millor que l'obtingut en un termini prefixat (nota 383).

383. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2603, Caixa núm. 10, fols. 55 a 58.

384. Nota 332.

385. AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 1302, fols. 9 a 14.
386. Aquesta condició deu recollir alguna norma establerta en els Ordenaments de la Vila, com altres que s'hi preveuen; disposicions similars de protecció de terres i cultius es preveuen a les Ordinacions de Rasquera (notes 247 i 248).
387. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2594, Caixa núm. 1, fols. 94 a 98; i AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 1302, fols. 17 a 20.
388. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2605, Caixa núm. 12, fols. 81 a 84.
389. AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 1302, fols. 165 a 168.
390. AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2907, Caixa núm. 1, fols. 30 i 31.
391. SERRANO, La Torre, pàgs. 129 a 133.
392. SERRANO, ob. cit., pàgs. 132 i 133.
393. AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 1302, fols. 31 a 35.
394. Però la Universitat de la Torre de l'Espanyol ja havia procedit l'any 1715 a la venda d'unes cases de les que era titular ("en virtud de una sesio feta a son favor de la illustre Senyoria"), amb carregament de censal sobre el preu (tot en un cas, i parcial en un altre, amb pacte de reversió a favor seu per impagament en 4 anys consecutius -APTE, Liber, fols. 98 i 99-). El mateix 1715 els "jurados y Consejo" de Batea en tant que "amos de las tierras y montes comunes" del seu terme, procedien a la venda de "algunas porciones" a persones ben vistes o ben considerades del lloc (ANDC, Protocols, Notari Pedro Pablo Gascón - 1715/1718-, fols. 1 i 2).
395. En l'Ordenança relativa als intendants corregidors de 13 d'octubre de 1749, concretament el seu cap. 13 disposa que aquells oficials reials "deberan cuidar (..) de que las haya (posadas y mesones) en los pueblos de su residencia y de los demas de transitos de su provincia", afegint que aquells serveis hauràn de donar bon tracte als viatgers i "que hagan las provisiones necesarias de viveres, camas limpias, habitaciones comodas y demas conducente al hospedaje, asistencia y alivio de los pasajeros con la menos respectiva costa" i s'al.ludeix en definitiva a l'"interes de la causa publica". Ja l'any 1794 es promulga una Instrucció "sobre posadas", que insisteix en la necessitat de la construcció d'hostals "en las carreteras de estos Reynos" i denuncia entre altres "estorbos" el de "los

privilegios exclusivos que pretenden muchos señores en sus territorios"
(NR, 7, 36, 10 i 11).

396. SERRANO, La Pobla, pàgs. 155 a 163.

397. AP de M. Borràs, doc. núm. 2.

398. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 668, docs. núms. 3 i 4.

399. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

400. Nota anterior.

401. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 630, fols. 210 i 211.

402. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 1.

403. El fet en sí evidencia els conflictes que en general se susciten arreu, com TORRAS posa de manifest amb nombrosos exemples, i en concret pel que fa als Ajuntaments baronals es refereix als abusos que es causen pel mateix baró i per aquell que ocupa el càrrec; calia en definitiva tenir un bàndol favorable a la Senyoria per a defensar els seus interessos (ob. cit., pàgs. 213 i ss.). L'autor també al·ludeix a la reiterada infracció de les normes d'inhabilitació i en el temps d'ocupació del càrrec, com uns dels abusos més habituals; per la nostra part podem veure què ocorre a llocs hospitalers com la Torre de l'Espanyol i la Pobla de Massaluca: A la Torre de l'Espanyol: Josep Domènech exerceix de batlle entre els anys 1720 i 1728; des de 1731 fins a 1740 s'alternen en el càrrec Jordi i Gabriel Nicolau; l'any 1740 és designat Jacint Vernet que ho és fins 1743; i ja des de 1743 efectivament es designen els càrrecs de Batlle i sots-batlle cada 2 anys (SERRANO, La Torre, pàgs. 225 i 226); a la Pobla de Massaluca: entre els anys 1717 i 1723 és batlle Mateu Sunyer; Josep Sunyer (segurament de la mateixa família que l'anterior) exerceix el càrrec entre 1740 i 1743; un altre Mateu Sunyer és batlle els anys 1745, 1747 i 1748 (SERRANO, La Pobla, pàgs. 241 i 242). Sembla evident que almenys els càrrecs senyorials es concentren en un grup determinat i particularment en un mateixa família, tant en un lloc com en un altre; però, tot i que es pugui pensar en abusos senyorials (en la designació i en un exercici superior als 2 anys previstos per la Nova Planta), també és evident que la Reial Audiència deu tolerar aquelles practiques atès que almenys des de 1730 tots els nomenaments apareixen confirmats per ella (ACA, Reial Audiència, vols. núms. 184, 254, 256, i 258 a 262).

404. Recordem que el 22 de maig de 1744 un grup de veïns del lloc havia demanat exercir el "tanteo" per a recuperar el càrrec de regidor vitalici (nota 305).

405. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 633, fols. 306 i 307.
406. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 35.
407. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 37.
408. Sobre aquest conflicte vegeu la nota 434 de la Secció Primera.
409. Però el cert és que els anys 1781, 1785 i 1818 ja s'havien signat unes concòrdies en les que els Ajuntaments reconeixien tots aquells drets als que ara s'oposen; ignorem com es resol el conflicte, però almenys sabem que la Comanda es troba arrendada el mateix any 1828 (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8477.1).
410. Notes 31 i 35 de la Secció Primera.
411. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 681.
412. Notes 698 i 703 de la Secció Primera.
413. Vegeu la Secció Primera, pàgs. 466 i ss..
414. BONNASSIE, Catalunya, II, pàg. 53.
415. BONASSIE afirma que el fonament de l'autoritat del senyor resideix en la concessió reial que se'ls hi ha fet a ells o a llurs avant-passats (nota 69 de la Secció Primera).
416. Nota 413. En qualsevol cas, considerem que si es cedeix la jurisdicció criminal és que ja es deu concedir també la civil.
417. Nota 413.
418. Nota 30 de la Secció Primera.
419. Sobre els documents, vegeu la nota 31 de la Secció Primera. En tot cas, passem a veure què es declara als dominis hospitalers en Capbreus i altres actes dels s. XVI al XVIII (abans de la Nova Planta); observem com es distingeixen les causes civils i les criminals (o penals), així com altres aspectes del procediment judicial: 1r.- Batllia de Miravet: Cal distingir entre els llocs que reben els Costums de 1319 i els de Benissanet i Miravet que en reïsten exclosos perquè estan poblats de sarraïns: a) Els llocs poblats per cristians: Gandesa, Batea, Pinell, Corbera, Pobla de Massaluca, Ginestar i Rasquera: Els representants municipals moltes vegades acostumen a remetre's en general a allò que disposa el Llibre de Costums; però en algunes ocasions es recull com es tramita el procés, o almenys es fa esment a alguna que altra qüestió

concreta; així pel que fa a aspectes concrets que se citen: Podem referir-nos al cas de Corbera on el 1605 els seus representants municipals assenyalen entre altres coses que: en cas de processament per un fet de ferides no mortals, l'inculpat és donat "en manlleuta" o done "idonees fiances (..) segons esta per los Costums disposat"; i que en causes criminals el batlle és assistit per un assessor o un home "de siensia". A Rasquera per exemple en el Capbreu que té lloc entre 1699 i 1700 s'assenyala particularment el següent: "Les execucions així en les causes civils com en les criminals se solen fer a gastos y despeses de dit senyor castella, així que a dit senyor toca a pagar la minime aga de executar la pena corporal que sera imposada, així que los dits jurats y prohoms n' son obligats a paugar ni contribuir en cosa alguna exceptat que a costes y despeses de dita Universitat se han de fer les forques, coltells i altres coses semblants a hont les tals penes se han de executar". I per la seva part a Ginestar l'any 1702 s'informa de que les penes corporals les executen els ministres oficials de la Cort. A més d'aquelles notícies concretes, d'una manera pràcticament uniforme en general els procediments que se segueixen per a la tramitació de les causes civils i criminals als llocs de la Batllia de Miravet són els següents: Causes civils: Les coneix el batlle o el seu lloctinent "y a d'aquell solen assistir los jurats o altre de aquells o sorrogat de aquells" (normalment un jurat o un prohoms); però el procés l'instrueix el batlle, que és qui "fa lo proces (..) en primera instancia (..) coneix e decideix (..) sens que dits jurats o altre de aquells presten consell, parer o vot algu", ja que els representants municipals solament presten la seva assistència. En alguna ocasió es declara que en tot cas intervé prestant la seva assistència i consell l'assessor sense cobrar res en aquest cas per redactar la sentència. Qui no estigui conforme amb aquella resolució podrà apel·lar-la als jurats i prohoms, "los quals tenen coneixensa si dit balle o son lloctinent han ben sentenciat o declarat, la qual coneixensa han ells de donar sobre lo que se es deduit per dites parts en lo juhi primitiu". Es prohibeix doncs als litigants que presentin noves proves en aquella segona instància: no es poden fer noves alegacions "ni allegar dret". Encara la resolució dels jurats i prohoms és apel·lable al castellà o al seu procurador general; i quant al coneixement del recurs almenys el s. XVII correspon directament a la Senyoria o al seu representant amb el seu assessor, però a la primèria del s. XVIII es declara que el senyor "assigna jutje que de dita causa conega" però ja existeix el que es coneix com "jutge de appels" de la Batllia. D'altra banda es manifesta que quan una sentència és apel·lada, es pot demanar i conseguir la suspensió de la seva execució si es presta caució suficient. Causes criminals: Es procedeix com en el cas anterior, i el batlle realitza les enquestes amb els jurats i prohoms; i en general es manifesta que acabat el procés, el sumari "entregue aquell (el batlle) en ma y poder dels jurats y promens (..) y ells lo consulten ab son assessor o ab qui'ls aparra" (a un "sabi en drets"). Aquell assessor emetrà el seu "vot y parer" sobre la causa, i els jurats o prohoms que han fet la consulta la lliuren amb el sumari al batlle o al procurador senyorial

segons qui sigui que hagi actuat com a jutge. En alguna ocasió els representants municipals s'expressen amb més detall; així es declara que el batlle i els jurats o prohoms intervenen "en fer e fornir totes enquestes e apres de fet lo proces an acostumat de pendre lo proces de ma de dit balle o son lloctinent, e sobre aquell an consell de un savi en dret lo parer del qual eo sententia per aquell ordenada sobre dit proces en nom de dit balle o son lloctinent presenten aquella a dit balle o a dit son lloctinent o a dit magnifich procurador, lo qual publica o fa publicar aquella s'ls apar justa a justicia; y a raho conforme, quant no tornen sobre dit proces a haver consell de altre savi en dret si no se trobe lo parer y vot que sia conforme a justicia". Perquè efectivament, si els jurats i prohoms no consideren justa la proposta de resolució que els presenta el primer assessor que consulten, en poden seguir buscant altres fins trobar la proposta de resolució que estimin procedent i adeqüada a dret i justícia com es manifesta. Per la seva part, a Rasquera es declara que si el batlle no accepta el parer del savi en dret cercat pels jurats i prohoms, els ho torna tot perquè cerquin un altre doctor en dret que dictaminin de nou d'una manera més ajustada a dret; això no obstant i en últim terme també es diu que ho pot fer ell tot sol amb el seu assessor. I aquella deu ser la practica real, doncs per exemple a Gandesa els representants municipals denuncien que el castellà està judicant sense l'assistència dels jurats, per la qual cosa s'infringeixen els privilegis locals. També a la Pobla de Massaluca s'afirma que "si dits treballs se volen escusar, dits balle o son lloctinent sententie a consell de son ordinari assessor lo que se observa en les causes criminals ordinaries". En qualsevol cas el jutge podrà minorar la condemna proposada per l'assessor dels jurats i prohoms, però mai augmentar-la (d'acord amb el parer de l'assessor senyorial). D'altra banda els Capbreus també ens informen per exemple que si es deté un delinquent i se l'empresona i s'acredita el fet de que el mateix "no deurer pena", pot ser escarcellat amb manlleuta o ser lliurat als jurats que en tinguin cura, però no cal que romangui a la presó senyorial. I per últim es manifesta que el castellà és qui es fa càrrec de pagar a l'executor de les penes. En tot cas s'exceptuen d'aquell procedir els delictes de "lesa magestat, falsa moneda, rebel.lio y resistencia feta a dit senyor castella o a son magnifich procurador, balle, lloctinent, jurats y altres officials de la Senyoria". Aquests casos els judica el batlle o lloctinent "sens assistencia y consell de dits jurats y promens", i únicament compta amb el consell del seu assessor ordinari "si haver-li aparra". Aquests serien doncs els procediments habituals en tota causa civil i criminal als llocs de la Batllia de Miravet, amb l'assistència i intervenció dels representants municipals diferenciada en un o altre tipus de causa; però hem de tenir en compte l'advertència indicada a la Pobla de Massaluca de que tot i que aquella sigui la pràctica reconeguda, en realitat el batlle o el seu lloctinent poden actuar sempre pel seu compte. b) Benissanet i Miravet: Cas a part malgrat tot el constitueixen els llocs de Benissanet i Miravet, als que es discuteix l'aplicabilitat i vigència dels Costums de 1319 després de la conversió dels seus habitants sarraïns, i llocs que reben noves Cartes de

població els anys 1611 i 1623 respectivament. Així podem veure que ocorre segons els Capbreus anteriors i posteriors a aquelles dates: 1. Capbreu de 1606: En causes civils: "Dit així que a dits jurats e promens no toque jurisdicció alguna, salvant empero que en les causes civils apres que lo balle a donat son juhi se acostuma a appellar del juhi o sententia de aquell als honorables jurats o prohoms"; però "davant ells de nou no's pot dir ni allegar mes del que se ha deduit y allegat devant lo dit balle". Després s'afegeix que encara hi ha una tercera instància que és el castellà, davant del que es pot apel·lar la resolució dictada en la segona que constitueixen els jurats i prohoms. Talment s'indica que si el jutge i els seus acompanyants (assessor, escrivà, etc.) s'han de desplaçar tenen dret a un salari, tanmateix no s'indica qui es fa càrrec de la despesa. En causes criminals: S'hauria de fer la seva "prosecució sol (pel) balle o son lloctinent, ab assistència dels jurats o promens"; i malgrat tot es reconeix que fins aquell moment tal privilegi no s'ha posat en pràctica. 2. Capbreu de 1702, ja concedides les Cartes de 1611 i 1623: Es fa remissió general a les noves Cartes de població, i en tot cas es concreten alguns aspectes: El batlle és jutge ordinari en primera instància per a tota causa; la seva sentència es pot apel·lar al castellà o al seu procurador, i encara hi ha una tercera instància que és el mateix castellà o el seu procurador però "mutato assessore", l'única excepció serien els casos com els agravis inferits al castellà, a l'Orde i als seus membres, al batlle i oficials senyoriais, o altres delictes comesos dins les portes o murs del castell; en aquests supòsits seria el mateix senyor o el seu procurador els que jutjarien directament. Encara pel que fa les penes econòmiques que es puguin imposar s'assenyala que al batlle li correspon el terç de les "que no sien (...) dominicals" com ara les sexantenes; i s'afegeix que les penes criminals són del castellà. 2n.- Comanda d'Horta: Es reconeix òbviament que el senyor ostenta la jurisdicció civil i criminal i el mar i mixte imperi sobre els dominis i vassalls de la Comanda d'Horta; però s'afegeix una notícia novedosa que segurament regeix als altres dominis: "Reboca y nombra los bayles y otros oficiales siempre y quando le pareze y en causa de ausencia del bayle a de ser sospechoso en alguna causa puede (...) el comendador sin rebocar dicho bayle crear otro de nuevo para aquella ocasiones o causa". En definitiva, el comanador d'Horta pot substituir el batlle en un procés determinat si ell mateix és sospitós o està afectat pels fets que es demanden o denunciïn; curiosament es fa esment a un nou batlle especial per a una ocasió concreta sense revocar l'anterior ordinari; no s'al·ludeix al sots-batlle que també deu estar nomenat, i que en principi és el substitut natural del batlle. Passant ja concretament a la tramitació de les causes judicials: Causes civils: Almeys el s. XVII: es reconeix que la primera instància l'ostenta el batlle; després hi ha una segona instància d'apel·lació que és el comanador però que la resolt un jutge especial designat a l'efecte; i encara contra l'instància anterior es pot acudir a una tercera que és el jutge d'apel·lacions del castellà d'Amposta. Però a Horta no es declara ni la simple assistència dels jurats i prohoms en la tramitació del procés, a

diferència del que ocorre a la Batllia de Miravet; i també veiem com tampoc existeix l'instància que constituïen en aquell altre domini els representants municipals. Causes criminals: Les causes criminals les instrueix el batlle o el seu lloctinent "con el notario y escribano general" de la vila i Comanda, a la "Casa de la Villa" (deu estar-hi instal·lada la Cort) amb l'assistència dels jurats o prohoms; tots ells "toman las deposiciones, confesiones y defensas". Instruït el procés, el batlle lliura el sumari als jurats i aquests consulten al seu advocat quina ha de ser la resolució a dictar; així aquell advocat emet el seu informe o dictamen i recomana o aconsella per escrit la pena que es pot imposar. Els jurats ho remeten tot al batlle, i aquest pel seu compte també "consulta con el abogado de la villa y si se conforma con el fulmina la sentencia en nombre del bayle". Tanmateix, si l'assessor del batlle no coincideix amb l'advocat de la Vila, el comanador ha de nomenar "un adbogado donde mejor le parezca" perquè finalment decideixi allò que sigui procedent. En qualsevol cas es reconeix que el comanador pot "remitir" qualsevol delictes "compensando o no", sempre que no hi hagi instància de part ni de la Vila; i si compensa allò que obtingui és seu. D'altra banda, s'informa que els jurats acompanyen al batlle a executar la sentència. També es donen dades com les següents: Que el comanador paga l'assessor, el notari i el nunci de la Cort; en canvi la presó, els seus guàrdies i el "berdugo" els manté i paga la Vila; la presó està a la Casa de la Vila; del "derecho de la sangre" el senyor rep 60 sous per cada "uno y las demas calumpnias"; i a la Cort pertant el terç i tota altra pena. 3r.- Comanda d'Ascó: La Comanda d'Ascó es regeix per un règim similar al d'Horta almenys pel que fa a les causes civils, i per les criminals compta amb un procediment peculiar que la diferencia de la resta de dominis hospitalers. Encara cal distingir el cas de la Torre de l'Espanyol respecte dels d'Ascó i Vinebre: a) Ascó: Abans diguem que s'indica que "la Corte secular" es troba al carrer Major, dins "las casas del Ayuntamiento (..) donde esta el peso que es de dicho señor comendador". Causes civils: "Proceheix e coneix de aquelles lo dit honorable balle (..) o son llochtinent en la primera instantia (..) amb la unica assistencia (per a procehir, conexer o sententiar) del seu assessor". Ja la sentència que es dicti pot apel·lar-se al comanador, i aquest resoldrà el recurs amb el seu assessor o bé designarà un jutge especial perquè conegui la causa (almenys el s. XVIII el comanador té designat un jutge d'apel·lacions). Finalment també hi ha una tercera i última instància d'apel·lació que és el castellà d'Amposta. Causes criminals: En les causes criminals, si un individu "daña alguno" es detingut i dut al forn de pa que es troba al peu del castell i que és de l'Universitat "de la christiandat vella", davant la porta de l'Abadia (casa del rector); allí el reu és tancat dins l'edifici, i mentre tant a la porta es congreguen els jurats i prohoms a requeriment del batlle. Ja davant d'aquells l'oficial senyorial "conta (..) lo crim o cas" com s'ha produït i les seves circumstàncies. I a continuació els representants municipals "discideixen si dit cas a ells narrat per dit balle o son llochtinent per lo qual dit home se pres, es civil y criminal; e si lo cas es civil se acostuma usar lliurar de dita captura al tal home pres ab que

done ydonea cautio e fermanses de pagar lo que sera judicat". Però si el cas és qualificat com de criminal, el batlle duu al detingut "al castell (...) y alli lo te pres mentres se conex de dita causa, e dins tres dies apres que esta en dit castell lo deu dit balle o son llochtinent traure a confessions de fora la porta del castell a una llongeta esta alli davant dita porta, les quals confessions ha de rebre dit balle estant dit home desferrat y deslligat, tenint assistentia y presentia de dos jurats de dita vila o sorrogats de aquells (...), pero presten sa nua assistentia sens que hagen o pogan dir alguna cosa". A més d'aquella atribució podem dir que prèvia, quan el reu confessa aleshores solen assistir-hi els jurats o en el seu defecte 2 prohoms (però sols assisteixen, no decideixen). Aquestes facultats dels jurats i prohoms es recullen en l'anomenat privilegi "dit del forn", que confirma una sentència de 16 de octubre de 1592, i és comú i regeix pel que fa als cristians vells d'Ascó i Vinebre. Els cristians nous n'estàn exclosos com declara a la Carta de població d'Ascó de 1615 i al Capbreu tingut el 1781. Es reconeix també que el comanador pot reduir, perdonar i "componer" delictes si el procés no s'instrueix a instància de part. I finalment se segueix informant que les penes s'executen pel ministre de la Cort "o verdugo" si són corporals, i a expenses del comanador si s'ha procedit d'ofici o a instància del fiscal ("de su fisco"), i si és a instància de part serà aquesta la que ho haurà de costejar. En tot cas l'excepció al privilegi la constitueixen els crims de lesa magestat, falsa moneda i rebel·lió contra l'Orde, els seus oficials "comensals e familiars contiguos" del comanador. Tampoc s'aplica a aquells que no són d'Ascó ni de Vinebre, ni als que sent veïns com hem dit són cristians nous: en aquests casos els inculpats sempre són pujats al castell on seràn jutjats pel batlle. D'altra banda s'indica que si el reu és condemnat a una pena corporal, aquella s'executa "per lo ministre de la Cort o bochi a despeses del comanador", a excepció del cas en què el condemnat tingui béns suficients perquè aleshores la pena s'executarà a càrrec seu, o del denunciant si és un fet perseguit a instància de part. A més de l'anterior, talment es fa referència a les dones inculpades de fets criminals, i s'indica que en cap cas són pujades al castell sinó que han de ser "detingudes y preses" a casa d'un jurat mentre es tramita la causa. I quan s'hagi de dictar sentència, aleshores seràn conduïdes al castell per a llegir-la davant seu. Finalment s'informa que el batlle té un mes per a dictar sentència, i pot fer-ho "a soles" si li ho consenteixen els jurats. b) Vinebre: Ja en concret pels vassalls de Vinebre, diguem que es precedeix igual que a Ascó; i quant al privilegi del forn, el seu batlle lliura el detingut al d'Ascó i aquest procediria conforme s'ha exposat amb els jurats i prohoms d'Ascó. c) A la Torre de l'Espanyol: Recordem que al lloc de la Torre de l'Espanyol es concedeixen l'any 1517 els mateixos Costums de la Batllia de Miravet amb algunes escasses excepcions. I així en Capbreus posteriors a aquella data ja es declara que el comanador exerceix les jurisdiccions civil i criminal "per ell o per sos oficials, cervant los capitols de Costums y privilegis a ells concedits". En tot cas en els mateixos Capbreus es reconeix el següent: Causes civils: Les coneix el batlle en primera

instància; hi ha una segona instància que constitueix el comanador; i encara tenim una tercera instància que és el castellà d'Amposta. Causes criminals: L'inculpat per crim o sospitós de ser-ne el culpable es dut al castell d'Ascó "mentre se conex de dita causa" pel jutge (el batlle) amb l'assistència dels jurats que han d'aconsellar en la sentència a dictar. Si s'imposa pena corporal, l'executarà el ministre de la Cort, a càrrec del comanador si és que el reu no "tindra roba o si no se pora cobrar" doncs en altre cas serà a despesa del propi pres o ja d'aquell que ha instat el procés en supòsits de "instancia de part". 4t.- Comanda de Vilalba: En aquest cas cal distingir d'una banda els llocs de Vilalba i la Fatarella amb un règim similar al de la Batllia de Miravet, de la que també estan més propers; i d'altra Riba-roja i amb aquest lloc el de Berrús, més vinculats a Ascó. a) Vilalba i la Fatarella: Causes civils: La primera instància l'ostenta el batlle; les seves resolucions són apel.lables als jurats en segona instància, que exerceixen el "johi de promens"; hi ha una tercera instància d'apel.lació que és el comanador o el seu procurador general, i finalment una quarta instància que constitueix el castellà d'Amposta o el seu procurador a la Castellania. Causes criminals: Si el batlle o lloctinent "prenen alguna persona y posen en preso aquella", els jurats assisteixen a "deposicions y interrogacions" que es facin tant "de testimonis com de delinquents". Afegim que al batlle l'acompanya l'escriba de la Cort. Fet el procés, el sumari es lliura als jurats "clos y segellat" i s'ho enduen per costum a la "Paheria de Lleyda per aver parer y consell de dita Paeria (..) que se deu fer de dit pres eo delinquent". La Paeria dóna el seu parer i retorna el procés als jurats "clos y segellat", que a la vegada ho posen en poder del batlle o lloctinent i algú d'aquests ho obre en presència dels jurats i prohoms. El batlle ha "de eyxecutar la sua sentensia dels procesos justa la forma del consell que la dita Paeria de Lleida a donat". No es pot variar la pena incrementant-la, però si minorar-la o absoldre al reu, si el procediment no s'ha iniciat a instancia de part; hem de dir també que si el procés se segueix d'ofici, l'absolució es pot acordar abans de donar-se sentència. Sembla doncs que en aquests casos no intervé l'assessor del batlle, doncs la sentència a aplicar la dóna la Paeria de Lleida (suposem que és el seu assessor o advocat). Així és almenys el s. XVI, doncs el XVII ja no es fa esment a la Paeria i aleshores es declara que s'acut a cercar consell a un advocat de Lleida. b) Riba-roja: En aquest cas se segueix el mateix sistema que a Ascó, atès que també tenen concedit el conegut "privilegi del forn"; tanmateix ignorem si s'aplica o no als cristians nous que formen la major part de la població. D'altra banda, tampoc sabem si es practica el judici de prohoms que en canvi es reconeix al lloc annex de Berrús. c) Berrús: Causes civils: Es reconeix que la primera instància la constitueix el batlle; hi ha una segona instància que és dels prohoms, "los quals son los homens de dit lloch eo terratinens en dit terme", i que oïdes les parts resolen (no s'admetria la pràctica de cap prova); una tercera instància d'apel.lació de l'anterior és el comanador de Vilalba o el seu jutge especial; i talment es reconeix una quarta i última instància que com a tots els dominis hospitalers és el

castellà d'Amposta. Causes criminals: En aquest cas solament es declaren extrems com que les penes "trencades" són del batlle, mentre que els terços i calònies corresponen al senyor. Pot ser però, atès que el lloc constitueix de fet un annex de Ribarroja, que també hi regeixi el privilegi del forn.

420. El document, al que sovint ens hem referit, es troba a l'AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 7; és confirmat el 17 de gener de 1570 en ocasió d'una visita senyorial a la Comanda (fent-se'n una transcripció del mateix en l'acta aixecada a l'efecte), per una altra tinguda l'any indicat de 1672, per una Sentència de la Reial Audiència de 1690, i encara per una concòrdia celebrada l'any 1692 (AHN: Assembla, Caixa núm. 8125, doc. núm. 8, i Comanda d'Horta, Caixa núm. 8289.1, doc. núm. 5.1; i ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 668). Sobre el seu contingut: En causes civils: El batlle o un altre oficial que designi el comanador d'Horta "iudicet et cognoscit omnibus causis et factis civilibus". Que de tota sentència del batlle es podrà apel·lar al comanador, i la d'aquell al mestre provincial de l'Orde. En causes criminals: Que per "omnibus maleficis" que es cometin a Horta i els seus termes serà el batlle l'encarregat de fer les inquisicions pertinents acompanyat d'un "scriptore" designat pel castellà i amb l'assistència dels jurats de la vila ("vocatis et presentibus").- Pel que fa a l'anterior, si un jurat o ambdós no poden assistir a les enquestes, en lloc seu "voceatur et essent presentes duo vel unus ex proceribus idoneis ville de Orta", que abans d'intervenir hauran de jurar "secretum et legaliter servare".- Feta l'inquisició, el batlle o aquell "qui ipsam fecerit iudicet et cognoscat de ea", passi a sentenciar "de consilio iuratorum vel procerum qui inter fuerit ad inquisitionem faciendam". Que els jurats o prohoms per tal donar el seu consell, poden cercar assessorament a la mateixa vila d'Horta o fora d'ella (suposem que fins i tot fora de la Comanda atès que no es diu res al respecte). Que el mateix batlle pot demanar consell on cregui oportú si es produeix algun conflicte respecte del criteri dels jurats i prohoms, a la mateixa vila o fora. Que el batlle o el mateix comanador pot ordenar fer inquisicions "contra iuratos tam quam contra officiales Templi si forte ipsos in suo officio contingerit male uti simul", amb un escrivà i a presència d'"uno ex proceribus ville" que a la vegada haurà de jurar "in posse baiuli se in illis seretum et legalitatem servare"; feta l'inquisició aquell que fes les inquisicions de madat del senyor judicarà i sentenciarà amb el consell d'aquell prohom que el va assistir en l'enquesta. Ja si per a millor judicar fos precis, aquell prohom podrà cercar "saniori vel maiori consilio" on cregui convenient dins o fora la vila, sent les despeses a càrrec dels jurats i prohoms d'Horta. El mateix privilegi es refereix a aquells conflictes que es puguin suscitar entre el comanador i la Universitat dels homes d'Horta "super aliqua re que consistat in instrumento seu instrumentis consessis a nobis vel a predecessoribus nostris"; aleshores es disposa que en aquests casos el comanador designarà un jutge especial "suficienter inquisitione predicta qui absque strepitu iudicario et absque malicia

simpliciter et de plano de dicta questione iudicet et cognoscat ut petatur parcium laboribus et expensis".

421. El document de 1368 el coneixem per mitjà d'una còpies en castellà de l'any 1667 feta per LLOBET (ob. cit., fols. 176 i 177); i els altres documents que citem de 1400, 1557 i 1576 es troben a l'ADM, Secció d'Entença, Lligall núm. 12, docs. núms. 516, 518 i 519; i pel que fa al de 1407, a part la referència que s'hi conté en aquell altre de 1576, parcialment és transcrit per CANCER, ob. cit., III, II, 399. Ja pel que fa al contingut d'aquells privilegis: 1. Privilegi de 1368: Els trets fonamentals d'aquest privilegi en els aspectes que ens afecten, són: Els ve a atorgar una amnistia per quant disposa que a partir d'aquell moment "por razon de algun crimen y delito o de algun derecho que dicho conde le competiesse civil y criminalmente hasta entonces no pudiesen el ni sus oficiales hazer alguna peticion o demanda civil ni criminal, antes bien los absolvio, remitio y perdono dichos delitos"; "Item, que ningun hombre de qualquier condicion que fuesse impelido o acusado de algun crimen o exceso por el qual aunque fuesse convencido no tuviesse lugar la pena de muerte o mutilacion de miembro o otra pena corporal (no) pudiesse ser capturado ni detenido prisionero, siempre y quando diesse fiança o fianças idoneas de estar a derecho en poder de bayle de dicha villa. Y si acaso huviesse duda sobre si el que fuere impelido o acusado mereciere pena de muerte o mutilacion de miembro o otra qualquier pena corporal si fuere provado se deviesse estar al conocimiento o parecer de dos prohoms de dicha villa, los quales si sin consejo de alguna persona mas perita no supieren o no quisieren definirlo o declararlo en tal caso el dicho impelido o acusado deviesse estar prisionero en el interin en poder de dicho bayle hasta que fuesse hecha la declaracion"; "Item, que ninguna muger de buena fama de qualquier condicion o edad que fuere que no acostumbrasse trabajar o hazer su trabajo y operaciones fuera de su casa y alquilarse para trabajar por otra en la plaça publica, fuesse forçada a hazer testimonio en parte publica o en la Corte; antes bien si la Corte o bayle de dicha villa necessitassen del testimonio de la tal muger fuessen tenidos y obligados ir a las puertas de su casa con el escrivano para tomarla el dicho". 2. Privilegi de 1400: El document disposa el següent: Que si uns homes o qualssevol altres persones de la vila i dels seus termes que fossin "officiales ac domesticici seu familiares nostri et nostrorum (successorum) sive christiani, serraceni aut cuiusvis status legis et condicionis ex (...) seu exti(g)erint dum tamen habitacionem faciant in dicta villa et eius terminis", són inculpats "ad instanciam alicuius partis" o per altre oficial senyorial o pel mateix batlle ordinari d'haver fet algun crim o delict, aquells deuràn "in captionem seu carcerem mitantur ponere" u obligar-los a "dare fideiussiones de scando juri secundum quod iam vobis et dicte universitati per nos et predecessores nostros fuit concessum" i sotmetre'ls després al "judicio juratorum et proborum hominum dicte ville". Que per a jutjar sobre la denuncia feta es designaràn "duo probi hominis eiusdem ville non suspecti partibus" i que

juraràn davant del comte, del batlle o d'altre oficial senyorial "quod bene et legaliter se habebunt in dicto negocio" ("si christiani fuerint ad Sancta Dei Illor. Evangelia, si sarraceni secundum morem serracenorum"). Una vegada prestat el jurament, aquells prohoms amb el batlle faràn "inquisitionem seu processum contra dictos delatos seu inculpatos"; i acabat el sumari i segons el consell d'algun jurisperit "bone conditionis et fame secundum eorum bonam conscienciam qui jurisperitus nulli parcium (pandatur) sub virtutis juramenti per eos prestiti", se sentenciarà el cas "condempnando seu absolvendo eosdem". Allò que judiquin "dictos juratos et probos homines" serà respectat i observat sense contradicció pel comte i els seus oficials, així com pel propi denunciant "et alterius cuiusvis persone omnique appellacione remota". Després es concreta més la qüestió sobre la possible apel.lació de la sentència dels prohoms: Si és absolutòria o es resol la qüestió amb un acord pecuniari, la resolució no podrà ser apel.lada pel comte, ni pel denunciant ni per l'inculpat. I si és condemnatòria "ad mortem seu ad membri perditionem aut ad currendum villam cum verberibus aut aliis, vel ad ponendum in custello seu ad quavis aliam penam corporalem", en aquests casos el comte, els seus oficials i el mateix condemnat podran recórrer la resolució. Quan la sentència és apel.lable, el senyor designarà "duos alios probos homines dicte ville bene conditionis et fame partibus non suspectos in iudicis dicte appellacionis qui iudicis", que abans prestaràn jurament "primitus iuramento secundum formam iudicium primitivorum auditis ad plenum partium rationibus et in processu primitivo continuatis"; els prohoms designats comptaran en tot cas amb el consell d'un "alterius jurisperiti bone fame et conditionis ad eorum bonam conscienciam qui jurisperitus nulli pandatur ad evitandum suspicionem sub virtutis dicti juramenti per dictos iudicis prestiti", i finalment "dictam appellacionis tamen decidant, sentencient et declarent". Contra la sentència dictada en apel.lació no cabrà cap més recurs, i correspon també a aquells jutges establir qui s'ha de fer càrrec "expensarum factarum et fienda(rum) in dictis causis quis eas debeat solvere per dictos iudicis declaretur omni (...)cione remota". Malgrat tot, el comte disposa que tant ell com els seus successors podran "facere dictis delatis seu condempnatis gratiam et gracias absolucionem et absoluciones sint et prout nobis et nostris successoribus placuerit et bene visum fuerit". El comte assegura que mentre se segueixi aquell procediment "nec eciam autem et postea" ni ell ni els seus oficials "non extrahemus nec extrahent ac extrahi faciemus nec facient dictos delatos seu inculpato extra dictam villam"; i així mateix garanteix que tampoc els detindran fora de la vila en al.lusió entenem a que forçosament estaran detinguts al mateix lloc. Complementant l'anterior, si l'inculpat és detingut fora de la vila l'enviaran al lloc per a fer-lo jutjar "per dictos juratos et probos homines ut superius est contentum"; i finalment el privilegi conté disposicions de caràcter general per tal d'assegurar i garantir la seva eficàcia perpètua: Que tota pena que pugui imposar el comte, els seus successors o els oficials senyorials que sigui contra "tenorem et mentem" del privilegi i "in prejudicium et derogacionem

eiusdem", serà nul·la i no s'executarà; que en conseqüència i per l'anterior "omnes et singule inquisitionis iuramenta, homagia processus manuleute fideiussionis et alie scriptura pro predictis et eorum occasione facti ac facte" i les penes imposades per la Cúria que contradiguin el privilegi, "omnia cancellamus, lineamus, irritamus et annullamus"; segueix després el jurament del comte conforme ell i els seus es comprometen a "tenere et servare, attendere et complere ac teneri, servari, attendi et compleri facere, et non contrafacere vel venire aliquo jure, causa vel racione sub virtutis et religione iuramenti per nos inferius prestiti"; talment s'assegura que aquest nou privilegi en cap manera modificarà altres concedits a la Universitat i singulars del lloc, i en tot cas s'ordena als oficials senyorials que el respectin. Després segons un trasllat de 1402 la vigència de dit privilegi es limita al temps que pel mateix comte de Prades, el seu fill o altres es trigués en retornar a les Universitats allò que li van deixar per a pagar pensions adeutades de diversos censals concertats pel fill del comte Jaume i la seva esposa Elionor. 3. Altres privilegis de 1407 i 1576: Segons el privilegi de 1407, quan els vassalls delinqueixin en fets civils o criminals s'observarà el següent: Quan siguin acusats, inculpats o "delati" d'haver comès un crim (a instància de part "vel nostri"), el batlle ordinari els ha d'eposar "in carceres" i sotmetre'ls "in iudicio juratorum et proborum hominum" del lloc per a detrmnar si hi han de romandre o s'han de deixar lliures previ lliurament de "fideiussores de stando juri"; la resolució no pot ser apel·lada; el batlle farà la inquisició dels fets assistit de 2 prohoms i amb el consell d'un jurisperit.; i la sentència que finalment es dicti: si es absolutòria o imposa una pena pecuniària "transire habeat in iudicatum"; i si s'imposa una pena corporal pot apel·lar-se davant del senyor que designarà un jutge delegat per a conèixer del recurs amb 2 prohoms. Aquell privilegi acaba sent confirmat el 1576 amb algunes modificacions; el nou document distingeix dos tipus de delictes en funció de la pena assignada: Els delictes que es castiguen amb la pena de mort o de pèrdua d'algun membre del cos; així es disposa que si "successira cas o crim perpetrat per los naturals domiciliats o continuos habitants de la dita villa o terme de aquella lo qual meresia y sia digne de mort natural civil o de pena de sanch", tals fets seràn a "coneixensa (que) se esguarde y pertanga merament" al senyor i als seus oficials "y asesor o assessors hordinaris"; s'afegeix que les despeses que es causin seràn també a càrrec de la Senyoria; tanmateix es manifesta que la Senyoria i els seus oficials "sobre dits negocis sehesquen a la cognicio y desersio de dit crim o crims digne de pena de mort natural o mort civil o de pena de sanch, fins tant que vostres excel.lencies o a sos successors o oficials hordinaris y als promens elegidors conforme al dit privilegi constan ab semiplena prova dels dits delictès o delicte digne de la dita pena"; en conseqüència per l'anterior ara es disposa que "la coneixensa de la dita semiplena prova se haja de fer guardat l'orde del dit privilegi en la primera instància y en grau de appellacio, conforme a l'horde que en les causes criminals se a de tenir de appellaco en la villa de Falcet, justa forma de l'acte de la concordia, privilegi que ferma lo excel.lentissim duch don

Fransisco en favor de la vila de Falçet, a vint-y-sis del mes de octubre any mil sinc-sents setanta"; d'acord amb la remissió anterior, pel que fa al procediment judicial en fets delictius que mereixen les penes indicades, es fa remissió a altre privilegi concedit a Falset (Priorat), vila centre del Comtat de Prades, l'any 1570, segons el qual les instàncies judicials són les següents: 1^a. La primera instància és la Senyoria; s'insisteix que han de ser de "coneixensa de la Senyoria los propdits casos dignes de les propdites penes"; 2^a. La segona instància d'apel.lació ja la constitueixen els prohoms de la vila, i es disposa el següent: En cas d'apel.lació contra la sentència que dicti el senyor o l'oficial encarregat, en el termini màxim de 3 dies després d'interposat el recurs dins tres dies la Senyoria farà "nominació de promens per a dita causa de apellacio" que seràn els encarregats de conèixer i judicar, malgrat tot, la sentència serà de "vot y parer de l'assessor hordinari" de la Baronia "y de un altre doctor" que han d'elegir els prohoms; el doctor a que es fa referència ha de ser designat pels prohoms segons el procediment següent: nomenaràn 4 juristes "no suspitosos", i els presentaran al duc perquè en un termini no superior a 3 dies ell mateix o el seu batlle en triï un; fet el nomenament, ja si tots 2 doctors estàn d'acord "en los vots y parer", la sentència haurà de ser conforme amb llur criteri; suposant que tots dos juristes no tenen el mateix criteri, aleshores el batlle senyorial n'haurà de designar un més d'entre els que també es van presentar en la primera terna i no van ser elegits. El nou nomenament es farà en un termini màxim de 3 dies des que se li presenten els vots dels juristes inicialment intervinents, i ja aquell que es designi serà el que decidirà sobre el recurs. b) I els fets que es castiguen amb altres penes: En aquests casos el senyor segueix ostentant la primera instància judicial, i amplia les facultats dels prohoms que continuen constituint la segona instància; així i pel que fa a les causes d'apel.lació contra "sentencies diffinitives condemnatorias o absoluttories o de interloquatorias de tormentos dels predits crims per los quals no.s meresquen penes tan graves com les desús dites", se seguirà el mateix procediment anterior i també seràn prohoms del lloc els que resoldran les apel.lacions; solament s'afegeix que si l'assessor senyorial i el jurista designat no estàn d'acord amb la resolució que s'ha de dictar, aleshores els mateixos prohoms i ells pel seu compte cercaràn 3 juristes que han de ser de Lleida, Tortosa o Tarragona, lletrats de bona fama "y vida"; una vegada triats els nous juristes, el duc o el seu oficial (el que ha estat jutge en primera instància) en triarà un (també en el termini de 3 dies) perquè ell "juntament ab los dits dos doctors que estaran differins a tal causa de apellació" es decideixi el recurs; d'altra banda en aquests casos i atesa segurament la major intervenció (relativa) dels prohoms de la vila, s'acorda que "tots los gastos y despeses que en aquellas propdites causes se faran sien mitjeres y se ajen de pagar ygualment per la Senyoria y per dita Universitat respective".

422. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 53.

423. Vegeu la nota 111. Sobre el contingut del document tracta diverses qüestions afectants al procediment judicial: 1. De les penes pecuniàries: El cap. 1 de la concòrdia confirma totes les penes pecuniàries establertes pels Costums de 1319, sense modificar les seves quanties. També es confirma el cap. 131 d'aquells Costums, que es refereix a l'establiment de penes en supòsits no previstos expressament per aquell codi: ha de ser el batlle amb els jurats o els prohoms de la vila els que les han de fixar "segons la qualitat e quantitat del crim o del forfeyt". Després el cap. 11 de la mateixa concòrdia estableix que per ferides lleus no es puguin imposar més de 60 sous, i per les greus o "maiores" no se superarà la quantia dels 200 sous. En tot cas, serà el cirurgià del lloc qui, sota jurament davant el batlle i a presència dels jurats, ha de qualificar les ferides causades, i, en funció del seu dictamen, s'haurà de determinar la sanció a imposar. 2. Quant a altres penes: El mateix cap. 1 de la concòrdia abans esmentat disposa: Que els oficials senyorials no poden "componer" delictes com els de "ladron famoso, salteador de caminos, assesino, consutudinario en delinquir, ni persona escandalosa ni delito reciente", tant si el reu està empresonat com no. Es tracta de prohibir, en definitiva, que els oficials puguin arribar, pel seu compte, a algun acord amb els delinqüents autors d'aquells delictes, i evitar així el seu judici i condemna; d'aquesta manera es ve a assegurar que tot delinqüent sigui jutjat i castigat degudament; això no obstant es permet concertar algun acord, bé que de manera excepcional, i si els jurats i prohoms de la vila hi tenen algun interès; en qualsevol cas es prohibeix commutar la pena de mort i reduir la de galeres, i en canvi es permet minorar la de desterrament; tanmateix es reconeix al castellà d'Amposta la facultat de "poder usar de misericordia por qualquier delito dada la sentencia, perdonando o minorando la pena". 3. Si un ha de ser lliurat a jutge o tribunal d'altra jurisdicció: Aquest supòsit es preveu al cap. 2 de la concòrdia. Efectivament, pot donar-se el cas que un veí de la vila, natural o foraster, lliure o detingut (per altres motius), sigui reclamat per un jutge o tribunal que no és de la Batllia perquè ha comès un delicte en el territori de la seva jurisdicció. Aleshores i en principi es disposa que la decisió sobre el seu lliurament correspon al batlle amb el "parecer y voto" dels jurats i prohoms del lloc. L'excepció serà que el reu reclamat sigui foraster i no tingui el seu domicili a la Batllia; en aquest cas, si no n'ha comès un altre delicte en qualsevol lloc del districte de Miravet, el batlle podrà lliurar-lo pel seu compte al jutge o tribunal que el reclama sense necessitat ni obligació de recórrer als jurats i prohoms. 4. Les costes judicials: Els caps. 3, 6 i 14 de la concòrdia s'ocupen de les costes judicials: El cap. 3 estableix que el batlle no pot percebre "real por libra" de les execucions per deutes que ordeni, si no és que en el contracte a executar el deutor s'obligui expressament amb la clàusula coneguda com d'"escritura de terç"; el cap. 6 estipula que a totes les Corts de la Batllia s'han d'aplicar les tarifes i taxes judicials que són vigents a la Cort de Gandesa, per tal d' "evitar abusos y abusos de salarios y trabajos del escrivano (..) y de los bailes"; d'altra banda, el cap. 14 es refereix a un

cas concret d'imposició de costes: les que s'exigeixen en procediments civils instats per a exigir el compliment d'una obligació de fer una obra o una reparació, o de desfer altra que s'ha executat (venen a ser interdictes possessoris). Fins aleshores les "costas, gastos y expensas" causades s'imposaven per igual a ambdues parts, i ara s'obliga a què s'exigeixin íntegrament i exclusivament al condemnat i no al denunciant, "sin tener (...) culpa".

5. Les fiances judicials: Els caps. 4, 12 i 13 de la concòrdia es refereixen especialment a les fiances judicials: Segons el cap. 4, en cas de delictes perseguibles a instància de part (fonamentalment, per injúries), el batlle pot detenir l'acusat amb la sola denúncia verbal, sense cap prova documental ni testifical; l'única condició que s'exigeix és que el denunciant ha de dipositar una fiança suficient per a cobrir la seva possible responsabilitat. S'afegeix però que a criteri del batlle, es pot eximir de l'afiançament si el denunciant posseeix béns suficients. En tot cas, s'insisteix en què el batlle és obligat a atendre tota denúncia, i ha d'instar el procurador fiscal de la Cort a rebre informació testifical i seguir el procediment judicial. El cap. 12 es refereix a fets penals castigats amb sanció pecuniària; assenjala que en tals casos el denunciat ha d'anar a la presó, però veure's eximit si diposita una fiança suficient per pagar la sanció que es meriti. Una vegada condemnat el denunciat, la fiança, amb inclusió de la indemnització que s'hagi pogut fixar, es pot executar civilment; ja amb allò que s'obtingui de l'execució se satisfarà la sanció, la indemnització referida i les despeses o costes derivades de l'execució. D'altra banda i en relació a tals fets i sancions pecuniàries, es prohibeix "cerrar los portales" com a mesura coercitiva que s'aplicava en reclamacions de deutes, impeding l'entrada i sortida dels habitants de la casa. En definitiva, la condemna l'ha de satisfer el condemnat, i si no ho fa el procurador fiscal ha de procedir a la seva execució sobre la fiança dipositada i altres béns que es trobin; però mai sobre la casa del denunciat. El cap. 13 estableix les fiances referents a fets castigats amb una sanció pecuniària (no aquells als que correspon una pena corporal), poden fixar-les els batlles pel seu compte sense l'assistència ni la intervenció dels jurats. Per contra, en els casos què forçosament hagin de ser castigats amb pena corporal, aleshores forçosament han d'intervenir els representants municipals.

6. Els atemptats contra la "regalia" senyorial i l'Orde de l'Hospital: Segons el cap. 5 del document, tot delictes "de regalia", és a dir aquell que es comet contra l'autoritat de l'Orde, amb caràcter previ a l'inici del procés el batlle ha de provar als jurats amb un mínim de 2 testimonis que s'ha produït efectivament. Si queda justificat, el batlle pot continuar per si sol la tramitació del procés.

7. La jurisdicció dels mostassafs: El cap. 7 confirma les facultats judicials que ostenten els mostassafs sobre qüestions de lliúndars i fites entre finques, així com en matèria de servituds rústiques i urbanes. D'altra banda, el cap. 14 també els atribueix funcions pericials en litigis que tenen per objecte exigir la realització d'una obra o la seva reparació o, fins i tot, la seva destrucció, segons el cas.

8. L'accés a les cases dels veïns: El cap. 8 prohibeix als batlles entrar indiscriminadament per si sols, a les cases dels veïns del

lloc, per cap qüestió judicial civil ni criminal, a no ser que sigui en persecució d'un delinqüent. En altres casos forçosament ha de comptar amb l'assistència d'un jurat o prohoms; i si és urgent amb "peligro en la tardança", en absència d'un d'aquells representants de la comunitat, podrà fer-ho amb una altra persona natural de la vila. En qualsevol cas se li prohibeix que hi accedeixi tot sol o únicament amb un altre oficial senyorial; d'aquesta manera i l'exigència de l'assistència d'un natural del lloc o d'un representant municipal s'intenta garantir la seguretat dels veïns. 9. Sobre la tramitació dels processos criminals: El cap. 9 fa referència als terminis que s'han de seguir en la tramitació d'una causa o procés criminal: En processos incoats a instància de part en què el delinqüent és empresonat, s'obliga a resoldre la causa en un termini màxim de 3 dies, com estableix el capítol 87 del llibre de Costums. En altre cas, el reu serà posat en llibertat sense fiança, i sens perjudici que el procediment continui; en canvi, si es tracta d'un delinqüent tancat d'ofici a instància del procurador fiscal de la Cort, únicament s'exigeix que el procés s'incoï "con toda brevedad", amb la voluntat d'evitar "abusos en retardar y dilatar el despacho y expedicion de las causas criminales en perjuizio y gravamen de los pobres presos".

424. Nota 413. D'altra banda LALINDE refereix que a Lleida existeix els s. XIII i XIV un càrrec amb el títol de "curia" o "cort", diferent del batlle i que s'assumia de manera unipersonal com a jutge l'administració de justícia (El "Curia", pàgs. 188 i ss.). Tanmateix a la nostra zona no trobem aquesta dualitat de batlle i cort com a òrgans unipersonals, sinó que la Cúria o Cort constitueixen pròpiament un tribunal integrat pel batlle com a jutge ordinari i el seu assessor amb l'escrivà i altres oficials (sens perjudici de les funcions judicials que assumeixen els jurats i prohoms).

425. Aquest àmbit de l'administració de justícia és un en el que més es constata al nostre entendre la confusió entre les institucions feudal i l'emfitèutica: el senyor com a sòlid i a la vegada com a titular del domini directe de les terres cedides als seus vassalls també homes sòlids ostenta la jurisdicció directa sobre aquells en l'ordre personal i talment en relació amb els béns cedits. Podríem parlar d'una doble jurisdicció: personal en raó de les relacions de solidància establertes amb els vassalls i a causa del senyoriu cedit per la Corona (vegeu pàgs. 926 i ss.); i real en funció dels immobles establerts. Com manifesta CANCER el baró al que el príncep ha cedit la jurisdicció i concretament el mixte imperi pot impartir justícia i tenir Cúria (nota 412); i talment ja en tant que "domini directi" dels termes té jurisdicció sobre l'emfiteuta i coneix fins a l'apel.lació de tota causa referent al bé en qüestió, per ell o pel jutge assignat (ob. cit., II, XVII, 54 i 55); per la seva part PEGUERA es refereix als barons com "iudices ordinarios" i talment a "eorum iudices" (ob. cit., rúb. 21); i FONTANELLA més concretament ja expressa que la jurisdicció que s'encomana als oficials "dicenda est cumulative, data et concessa non privata ad dominum", i que si el senyor és present al lloc "eam

exercere" (ob. cit., IV, X.I, 158). Retornant al cas concret d'Horta, recordem que ens trobem en l'any 1296, i és probable que el batlle no hagi assumit encara d'una manera plena i exclusiva l'administració de justícia, com després vindrà a ser la norma general (de fet no tenim constància documental de que el senyor exerceixi directament jurisdicció sobre els seus vassalls en llurs afers particulars); en qualsevol cas el batlle acaba sent pròpiament el jutge dels plebeus vassalls de la Senyoria (LALINDE al.ludeix a la seva incidència en les classes populars -La jurisdicció, pàg. 128-). D'altra banda: a) Pel que fa a les comunitats sarraïnes, la justícia l'administra el cadí o alcait (vegeu la Tercera Part, pàgs. 348 i ss.); i b) Quant a la comunitat jueva seria el mateix batlle senyorial o ja el rabí segons el lloc; en tot cas d'acord amb la Ghemara el jutge és efectivament el rabí, com a responsabilitat inherent al seu càrrec a la comunitat (s'assenyala que són 3 homes competents, prohoms podríem dir, els que examinen el candidat i donen el títol corresponent); en tot cas aquells prohoms són membres del Sinedrí integrat de 71 membres (espècie de Consell general de la comunitat), i aquells són els que poden judicar (en causes civils són 3, i en altres seràn 23 si es tracta de fets delictius castigats fins la pena capital i tots ells -71- quan sigui un judici a tota una tribu per qüestions religioses o contra un fals profeta) (RABBINOWICZ, ob. cit., pàgs. 1 a 3 i 20)

426. Tot i que no s'esmenta així, aquest precepte està reconeguent el conegut "judici dels prohoms", estès a la nostra zona entre els s. XIII i XV i al que ens referim amplament més endavant.

427. Notes 31 de la Secció Primera i 421.

428. Aquest precepte deu derivar del principi general que recull CANCER, segons el qual "causas Vicarie intra Vicariam, et Bajulie intra Bajuliam esse tractandas loqui de vicariis et bajuliis, et non aliis" (ob. cit., III, XIII, 226). Malgrat tot, també és probable que l'Orde estigui vetllant pels drets econòmics que es deriven de l'administració de justícia. D'altra banda, el cap. 107 del "Recognoverunt" prohibeix als ciutadans de Barcelona que pledejin fora de la Ciutat; mentre que el V de Tàrrrega exigeix que els plets entre els homes del lloc i els senyors (excepte el rei) se celebrin dins la vila i no fora d'ella. Vegeu també les notes 457 i 458.

429. Sobre l'assessor vegeu les pàgs. 998 i 999 d'aquesta Secció.

430. Pel que fa al procurador fiscal us remetem a les pàgs. 999 i 1000 d'aquesta Secció.

431. Nota 222.

432. És un document de l'any 1741 que remetem els síndics de les Universitats de la Batllia de Miravet, segurament a la Reial Audiència,

denunciant justament que en aquell moment la Cort es troba tancada perquè el castellà no ha designat escrivà i solament hi ha un assessor que resideix lluny del districte (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263).

433. Nota 422.

434. Efectivament la Carta de població d'aquella Ciutat (1149) disposa el següent: "De iniuriis et malefactis que facte fuerint postquam clamor fuerit factus ad Curiam, firment inde directum et faciant per iudicium Curie et proborum hominum Tortose". La norma es reproduïx després al codi de la Ciutat (CT., 1, 1, 9); i en el cas del cap. 100 del "Recognoverunt" es disposa que en tot crim s'ha de fer inquisició pel veguer (o els seus oficials) però amb 1 savi en dret (assessor) i 2 prohoms. FERRO afirma que el judici dels prohoms recorda el "mallus" o "iudicium" de l'època comtal (ob. cit., pàg. 175, nota 240). BONNASSIE per la seva part es refereix als "boni homines" o "oneste viri" o "boni laboratores", persones membres de la comunitat que se citen en documents del s. XI i que són designats pels notables del lloc (els aloers) com a experts en determinades qüestions, individus qualificats (normalment se citen clergues i ferrers) o en bona situació social que esdevenen els assessors naturals de les famílies en consultes ben diverses (de la terra, conreus, fan de mitjancers en conflictes, intervenen en contractes de plantació i en operacions de préstecs comprovant que el deutor compleix amb llurs obligacions econòmiques); en tot cas apareixen investits d'una certa autoritat judicial, que apareixen al costat dels notables i dels mateixos jutges en audiències públiques, i es reserven el coneixement de qüestions que se susciten entre pagesos i fan d'àrbitres (ob. cit., II, pàgs. 270 a 272 i 386). D'acord amb BONNASSIE les atribucions referides dels "probi homines" en operacions creditícies seria sancionada pel Liber quan es refereix a l'obligació del deutor de dipositar penyora en garantia del deute reclamat, i assenyala que si el deute no es cancel·la en el termini que s'indica aleshores es vendrà la penyora, però que correspon al "preposito civitatis (..) et trium honestorum virorum" donar la llicència pertinent i estimar o avaluar el seu valor (Lex, 5, 6, 3). FONT també es refereix a les funcions judicials dels jurats, que segons ell venien a formar part de la Cúria del batlle o del veguer, ajudant-lo en l'administració de justícia, en fer les enquestes judicials i en les detencions, etc., fins el punt que el batlle o el veguer segons el cas devia atendre l'acord u opinió d'aquells magistrats i procedir a la seva execució (ob. cit., pàgs. 442 i 443).

435. És una lleugera referència que apareix en un document de confirmació de privilegis que concèdeix el mestre provincial del Temple a la Universitat d'Ascó (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 12).

436. Nota 434 pel que fa a la Carta de població de Tortosa. I quant als Costums (CT., 1, 1, 9) es disposa: "Los ciudadanos e'ls habitants de la

ciutat de Tortosa e del terme han los juhiis (..) ensems ab lo veguer, en pleyts civils e criminals"; aquest principi es concreta després en altres costums, això no obstant hi ha unes excepcions que es recullen en una sentència de 1370 i que resten reservades a la jurisdicció del rei i del seu batlle: els crims contra el rei, la seva família, oficials, etc., i els comesos en les cases del rei o dels seus; els casos compresos en la llei "Julia de Majestatis"; falsificació de moneda; heretgia; en allò que afectès a les regalies de la Corona; fets de falsificació comesos per notaris quan intervé amb autoritat reial (no si ho són de la Ciutat); les causes fiscals per deutes a la Diputació; en causes entre la Universitat de Tortosa i altres Universitats; dels furts comesos a les cases i béns del rei i dels seus (FOGUET, Código, pàgs. 29 i 30, nota 1).

437. FERRO es refereix al juí de prohoms que gaudien Barcelona i Lleida per a jutjar en causes criminals; en el primer cas refereix com el veguer o el portantveus del general devien dictar sentència segons el vot emès pels prohoms (una comissió de 24 jurats i els consellers de la Ciutat, sols o amb assessor), i afegeix que el procediment era molt temut per l'excessiva severitat d'aquells i pel caràcter irrecorrible de la sentència que es duia immediatament a execució (ob. cit., pàg. 175). Si examinem les nostres fonts documentals observem que efectivament els batlles dels llocs hospitalers en general (i salvades algunes excepcions) han de donar compliment i executar les sentències emeses pels prohoms; d'altra banda, el privilegi atorgat el 1402 a la Baronia d'Entença ja es refereix prou explícitament a tot tipus de penes ("ad mortem seu ad membri perditionem aut ad currendum villam cum verberibus aut aliis, vel ad ponendum in custello seu ad quavis aliam penam corporalem"). En tot cas cal citar el cap. 163 de Lleida quan disposa que "in criminibus illis qui penam ingerunt corporalem" no judica la Cúria sinó els cònsols i els prohoms de la Ciutat, i ja ells elaboren la sentència que "mandat Curia exsecucioni".

438. FERRO al.ludeix al caràcter patrimonial de les jurisdiccions, la qual cosa explica que puguin ser objecte de compra-venda, donació o permuta, o que es puguin adquirir per prescripció immemorial (ob. cit., pàg. 107). D'altra banda, si es tracta d'un privilegi adquirit amb diners és irrevocables segons afirma CANCER (ob. cit., III, III, 425); però per exemple a la Baronia d'Entença, l'any 1624 el duc de Cardona ha iniciat un plet davant la Reial Audiència demanant l'anul.lació dels antics privilegis del judici de prohoms concedits pel seu predecessor comte de Prades, i entre altres coses s'al.lega que no solament s'havia abdicat de la jurisdicció senyorial sinó que també s'ha de dir que aquell no és pròpiament "señor de la jurisdiccion" fins l'extrem que "los amos y señores de dita jurisdiccion son los mateixos jurats y singulares" dels llocs (OLIVARES, ob. cit., pàg. 568).

439. Nota 418.

440. Resolucions de 1573, 1584, 1598, 1600 (ACA, Registres de Cancelleria núms.: 4803, fols. 74 a 79; 4849, fols. 58 a 66; 5220, fols. 106 a 109, i 163 a 167; i 5224, fols. 72 a 83).

441. Nota 420.

442. Nota 31 de la Secció Primera.

443. Nota 418.

444. Nota 422.

445. Sobre aquesta concessió a Vilalba dels Costums de Lleida, vegeu la Segona Part, pàgs. 144 i ss.

446. Pel que fa a la Baronia d'Entença, en les enquestes processals que es realitzen l'any 1300 en relació amb els litigis que enfronta els seus titulars amb l'Orde del Temple, es determina que aquell districte es regeix pels Usatges i els Costums de Barcelona, i que es cas de dubte s'acudeix cercant el criteri d'un savi en dret de Tortosa, Tarragona o Barcelona (Segona Part, pàgs. 175 i ss.).

447. Al jutge d'"appels" ens hi hem referit més amunt en tractar de l'organització senyorial, concretament la judicial (pàg. 998).

448. FONT assenyala que aquella és una practica arrelada al nostre país ja des de l'Alta Edat Mitjana, per tal de reconduir plets i conflictes més aviat d'indole civil; d'aquesta manera es permet la possibilitat de que els veïns resolguin amistosament les seves querelles, abans de presentar clam davant la Cort; segueix l'autor indicant que tals avinences es limitaven en alguns llocs a un termini determinat, i en altre s'excloïen casos concrets com l'homicidi, ferides de sang o amenaces (Els usos, pàgs. 72 i 73). El precepte apareix ja en les Cartes de població Tortosa i Lleida: Tortosa: "Contentiones vero et alia malefacta que fuerint infra habitatores Tortosem sit licitum probis hominibus aptare et pacificare ad invicem si voluerint antequam Curie manifestentur vel ad sacramentum deveniant". Lleida: "Omnes vero in iniurias et omnia malefacta que fuerunt infra habitatores llerde, habeant licentiam probi homines llerde ea ad invicem adaptare et pacificare si voluerint, antequam ad curiam querimonia inde feratur". En tot cas es requereix de la llicència prèvia dels prohoms; d'altra banda, és possible que aquells prohoms siguin els individus que regeixen la comunitat o almenys els que assisteixen judicialment a la Cúria per a judicar fets criminals (nota 434). Ja els codis posteriors d'ambdues Ciutats també s'hi refereixen: Tortosa: Tot injuriat es pot "posar" (avenir-se) amb l'afectat i resoldre l'afer entre ells, sense necessitat d'acudir a la Cort, i sempre que sigui abans de presentar demanda judicial i així també s'allibera de tota "pena", però si l'avinença

es fa quan ja s'està tramitant el plet aleshores la Senyoria pot demanar el seu dret ("lo quint") (CT., 1, 5, 13). Lleida: Es recull el precepte de la Carta, però tampoc es fa referència als prohoms (cap. 13). El cap. XVI de Tàrrrega també ho preveu, podent-s'hi recórrer abans de presentar cap demanda o talment durant la tramitació judicial que restava suspesa, però deixant sempre a salv els drets d'aquella ("salvo tamen iure et iusticia Curie"). El cap. 23 dels Costums de Barcelona disposa però que abans d'intentar l'avinença cal obtenir la llicència pertinent de la Cúria, remetent-se en tot cas a una llei gòtica; en tot cas s'assenyala que malgrat tot s'hauràn de pagar els drets de la Cúria, i que si no es fa així l'obligat sofrirà 100 cops de flagell (la llei gòtica n'establia 200) (FONT, Els Usos, pàg. 74, nota 73). També els Costums de Balaguer preveuen l'avinença amistosa, però indicant que els paers i els prohoms "possint inducere rogando habitatores eiusdem civitatis et extraneos ad pacem et compositionem inter eos ad invicem raciendam" (i si no ho aconsegueixen, aleshores els hauràn de compel·lir per tal de antenir la pau) (cap. 20). Tanmateix, aquestes avinences amistoses es formalitzen mitjançant concòrdies, i tenim exemples diversos del s. XVIII que es concerten "para evitar discordias y pleytos entre ellos, .. por bien de la paz y concordia": De 1750, per la que 5 germans resolen les seves diferències sobre el repartiment de l'herència de la seva mare, morta sense testar (Batea); una de 1766, per la que després de fer-se un heretament a favor del fill (a casar), aquell i la seva esposa assumeixen el pagament dels deutes existents a càrrecs dels heretants (Batea); altra concòrdia sobre herència entre germans; altra de 1778, també entre germans (Tivissa); també el 1778, una vídua (sense fills) i l'hereu del seu espòs estableixen una concòrdia per tal d'assegurar i lliurar a aquella els seus drets (Tivissa); altra de 1778 per qüestions hereditàries entre fills d'un difunt, però per a establir els drets legítims del que no és hereu (Tivissa). Una de les últimes clàusules en les concòrdies estableix que aquelles serveixin "como sentencia pasada por autoridad de cosa juzgada", i les parts donen ple poder a jutges i justícies amb renúncia "de sus respective jurisdicciones y fueros solamente para que les apremien" a complir amb allò pactat (AHT, Protocols Notarials de: Batea, Sig. núm. 2594, Caixa núm. 1, fols. 8 a 11; Sig. núm. 2600, Caixa núm. 7, fol. 35; Tivissa, Sig. núm. 2908, Caixa núm. 2, fols. 183, i 221 i 222; Sig. núm. 2907, Caixa núm. 1, fols. 88 i 89; i Sig. núm. 2908, Caixa núm. 2, fols. 65 i 66). Afegim que no consta la intervenció de cap mitjancer, però és probable que hi siguin.

449. CANCER dedica un capítol a la seva obra Variorum (el XXI, del vol. I), als àrbitres i arbitraments, i manifesta que "tres esse arbitrorum species": l'àrbitre "simpliciter", que les parts elegeixen de mutu acord "sub alicuius pene stipulatione compromittur"; altre que és el que fa d'"amicabilis compositores" i que "litem dirimere habet de facto potius quam de iure, et sine aliquo iuris ordine"; i "arbiter iuris", que s'elegeix per necessitat de "legis sive statuti, (...) quando iudex allegatur suspectus, (...)

ad cognoscendum de suspceptione", i que s'equipara a un jutge delegat.. Les resolucions que dictin poden ser apel.lades "si pretenderetur dolus aut corruptio arbitri sive arbitratoris, aut enormissima lesio", i en tot cas solament "operatur effectum devolutivum" però no el suspensió (excepte si l'apel.lant presta caució suficient conforme estarà al resultat del recurs); i en tot cas es formula davant del superior dels àrbitres; afegeix que en cap cas una sentència pot ser impugnada ni pretendre la seva reducció "ad arbitrium boni viri". En tot cas, ja el "Liber" senta el principi de que els jutges han de ser aquells que designa el príncep o que elegeixen les parts: "Dirimere causas nulli licebit, nisi aut a principibus potestate concessa aut consensu partium electo iudicem trium testium fuerit electionis pactio signis vel suscriptionibus roborata" (Lex, 2, 1, 13). Però veiem com el Codj de Justinià ja es refereix als àrbitres, als que els particulars poden acudir per a resoldre els seus litigis, prèvia signatura d'un compromís (per escrit i davant testimonis) d'acceptar la resolució que es dicti i amb l'establiment d'una pena a satisfer per aquell que finalment no hi comparegui o que després de dictada sentència no la compleixi; així mateix s'afirma que la sentència dels àrbitres, existint aquell compromís, té força de cosa jutjada i és inapel.lable (C., 2, 56, 1, 2 i 4). Pel que fa a altres textos jurídics, hem de destacar els Costums de Tortosa que sobre els àrbitres i les seves resolucions indiquen (CT., 2, 16): que les resolucions poden preveure una pena pel contrafactor (però no és necessari); que pot ser apel.lada; que si no hi ha pena però una de les parts no la compleix però tampoc la impugna, aleshores passats 10 dies aquella sentència esdevé "cosa jutjada" i d'ella "nayx accio demanda excepcio o defensio"; les dones i els menors de 25 anys no poden actuar d'àrbitres; i poden designar-se 1, 2, 3 o més àrbitres. Quant a altres textos: el cap. 112 de Lleida es refereix als àrbitres pel que fa a les penyores que se'ls ha dipositat; i els Costums de Barcelona s'hi refereixen quan en el seu cap. 1 s'assenyala que "in arbitrio vero componitur cum eo vel resarcientur ei expense licet ubique per consuetudinem aliter observetur", i després el seu cap. 4 reconeix que la resolució d'àrbitre és apel.lable. D'altra banda, posseïm alguns exemples d'arbitratges; en podem citar un de 1753 a Batea: es designen dos veïns del lloc (un és prevere) com a "arbitradores, laudatores et amicabiles compositores" per a resoldre un conflicte sobre el repartiment d'una finca i fitar-la de nou; finalment aquells resolen el conflicte per escrit indicant que "promulguen, pronuncien y declararen y sentenciaren" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2596, Caixa núm. 3, fols. 14 a 16). També podríem parlar d'arbitratge quan uns futurs cònjuges en els capítols matrimonials que concerten el 1776, encomanen al prior que sigui de l'església parroquial de Riba-roja el determinar els drets i béns que correspondran a la futura esposa si queda vídua i sense fills, a fi i efecte de garantir el seu manteniment si no es pot avindre amb els hereus del seu espòs (AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2907, Caixa núm. 1, fol. 43). Destaquem també que en dret musulmà talment es preveu la possibilitat de que els particulars puguin prescindir de la judicatura oficial i

encomanar la solució dels litigis a àrbitres elegits de comú acord per ells mateixos. Ja pel que fa als àrbitres se'ls exigeix, segons LOPEZ, "las condiciones de capacidad que se requieren son equivalentes a las que se exigen para la judicatura ordinaria"; en tot cas l'arbitratge pot tractar de qüestions humanes, no sobre els drets d'"Alah", fins i tot de delictes que donen lloc a la venjança privada, però no poden referir-se al dret de família (Derecho, pàgs. 79 i 80). D'altra banda, MERCHAN afirma que el judici arbitral ja es reconeix al Codi de Teodosi, concretament segons dues disposicions en les que s'al.ludeix a "arbitrali iudicio" i a "iudicia privata" (CTh., 2, 1, 10, i 8, 3, 1), i afegeix que els mateixos es reproduïen després en el Breviari d'Alaric, permetent als jueus que en lloc d'acudir al dret romà per a resoldre conflictes privats puguin fer-ho "apud iudaeos vel patriarchas ex consensu partium" mitjançant compromís i "ad similitudinem arbitratorum"; també es refereix al "Liber", concretament el precepte 2, 1, 15 on s'al.ludeix al "consensio voluntatis potestatem dederit iudicandi", i estableix ja una primera diferència entre allò que es preveia als textos romans i el codi visigot: en els primers la resolució arbitral no tenia caràcter de cosa judicada, mentre que amb el "Liber" s'inicia una tradició "judicialista del arbitraje como regla general"; l'autor afirma que els "iudices ex consensu partium" segons aquell codi visigot reben potestat de jutjar i que per això han de tenir "el nombre, los derechos y las responsabilidades de los otros jueces", i en tot cas que la seva sentència és executiva com la d'altres jutges; continua indicant que les raons principals per les que els individus acudeixen al judici arbitral són: obtenir una solució amistosa i pacífica, substituir un procés oficial per un altre de privat (evitant despeses, tràmits, formalitats, etc.), i permetre aplicar el dret que es consideri més beneficiós, no necessàriament l'oficial; i ja és el D., 4, 8, 3, 2 el que disposa que els àrbitres deguin cobrar quelcom com a salari (El arbitraje, pàgs. 37 i ss.).

450. Sobre el servei de pesos i mesures, així com concretament el mostassaf, vegeu les pàgs. 632 i ss. de la Secció Primera, i 1052 i ss. de la Secció Segona, respectivament.

451. Es tracta d'un document en el que es relacionen els drets del castlà de Tivissa (vegeu pàgs. 495 i ss. de la Secció Primera).

452. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 540, fol. 1.

453. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 570, fol. 21.

454. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 566, fol. 208. Però no tenim cap notícia concreta sobre la Batllia de Miravet ni la Comanda d'Horta, i pel que fa a la de Vilalba recordem que fins mitjans s. XV els seus termes pertanyen a la d'Ascó.

455. Pel que fa a aquells individus immunes a la jurisdicció senyorial, vegeu les notes 226, 227, 228 i 249 de la Secció Primera.

456. Vegeu la Quarta Part, Primera Secció pàgs. 441 i ss.

457. FERRO, ob. cit., pàg. 124.

458. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 107 i 114.

459. Sobre els conflictes entre els Entença i el Temple, ens remetem a la nota 446; en qüestions sobre drets senyorials podem veure aquests exemples: el 1560, entre el comanador d'Ascó i les Universitats d'Ascó i Vinebre sobre el sistema de fer "coll, balex y solada" per a recaptar els drets de grans i altres fruits; el 1562, entre el comanador d'Ascó i la Universitat de Vinebre per "iura dominicalia bladors et aliores granos"; el 1593 entre el comanador d'Ascó i la Universitat d'Ascó sobre el sistema de preuament de les vinyes; de 1593 com l'anterior però referent a la fulla de les moreres; de 1601 entre el governador de la Batllia de Miravet i la Universitat de Batea, pel dret dels homes del lloc de reunir-se per a acordar la imposició d'unes talles (ACA, Registres de Cancelleria núms.: 4774, fols. 29 i 30; 4776, fols. 252 a 254; 4834, fols. 36 a 42; 4835, fols. 153 a 161; 5181, fols. 145 a 148). I ja respecte a qüestions territorials entre senyors o entre aquests i feudataris seus, us remetem a la nota 144.

460. Vegeu la Primera Part, pàgs. 38 i ss.

461. ACA, Registres de Cancelleria núms.: 4209, fols. 218 a 220 (1555, Fatarella); 4212, fols. 29 a 32 (1556, Fatarella); 4718, fols. 20 a 22 (1593, Benissanet); 4774, fols. 29 i 30 (1560, Ascó); 4776, fols. 252 a 254 (1562, Ascó); 4803, fols. 74 a 79 (1573, Benissanet); 4824, fols. 247 a 251 (1580, Benissanet); 4825, fols. 77 a 79 (1587, Tivissa); 4830, fols. 223 a 229 (1588, Tivissa); 4834, fols. 36 a 42 (1593, Ascó); 4835, fols. 153 a 161 (1593, Ascó); 4838, fols. 27 a 32 (1595, Torre de l'Espanyol); 4849, fols. 58 a 66 (1598, Benissanet); 5181, fols. 145 a 148 (1601, Batea); 5220, fols. 163 a 167 (1600, Miravet); 5220, fols. 106 a 109 (1584, Pinell); i 5224, fols. 53 a 63 (1600, Pinell).

462. Nota 107 de la Secció Primera.

463. FERRO, ob. cit., pàgs. 111 i ss. Per la seva part, PEGUERA afirma que per privilegi "misirabilium personarum, id est pauperum, viduarum et pupillorum etiam quod pendeant in quibuscumque vicariis seu baiuliis dum tamen causa sit valoris tercentarum librarum aut maioris sume, possunt ad Regiam evocari Audientiam" (afegeix que les causes de quantia inferior a 300 lliures no es poden evocar); continua que per mitjà d'aquell privilegi d'evocació concedit a vídues, pobres, etc., també les Universitats

de viles i llocs pot acollir-s'hi atès que "in eis sunt persone suprascriptas qualitates habentes, (...) quod in Universitate sunt vidue, pupilli et miserabilis persone"; i després indica les excepcions que s'apliquen a aquella norma: En qüestions afectants a les relacions emfiteútiques, doncs el titular del "dominium directum" té jurisdicció sobre "re emphyteuticaria", i l'emfiteuta "declinare non potest, nec ipsa iurisdictio ab illo separari"; tampoc poden evocar les Universitats i almenys en primera instància, quan es tracta de causes de "botigiarum, triticorum, operariorum, edilium, clavariorum, confratriarum, et aliorum officiorum, quorum cognitio et administratio pertinet ad consiliarios, patiaros, procuratores, consules et iuratos dictum civitatum, villanum et locorum"; ni en causes entre fills i pares, d'esposa separada envers el seu marit, ni per a reclamar pensions per censos i violaris (ob. cit., rúb. 4, núms. 3, 4, 9 13, 14 i 15). Pel que fa a CANCER el dret d'evocar sols afecta a les causes civils, però mai a les criminals, i afirma que poden acudir en primera instància a la Cúria del príncep els pupils, les vídues, els pobres "et alie miserabilis persone", i talment la dona casada que el seu marit és "inutilem, ut pote quia esset captus ab hostibus, bannitus vel ad regias triremes damnatus"; però no es permet a la vídua deshonest, i mai als homes. L'autor afegeix: Que la "femina celibem vitam ages de iure pro vidua habeatur"; que es consideren pupils els menors de 14 anys sotmesos a pare o a tutor si un o altre és persona miserable; que les persones que gaudeixen d'aquell benefici no han de contribuir a les despeses públiques derivades del plet en qüestió; que l'Església gaudeix del mateix privilegi segons Constitució de 1520; que es gaudeix d'aquell dret encara que a l'adversari no se li reconegui. Finalment afegeix que altra causa d'evocació és per les causes de quantia inferior a 300 lliures (ob. cit., II, II, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 21, 22 i 24). I almenys pel que fa a vídues i pobills l'origen d'aquell benefici el podem trobar en l'especial protecció règia de que gaudeixen, segons Constitucions de 1198, 1218 i 1228 (nota 77 de la Secció Primera). En tot cas hem d'afegir que la reserva judicial a la que ens referim ja era establerta per una Constitució de Constantí (any 334) que recull el "Codi" de Justinia sota l'epígraf de "Quando imperator inter pupillos, vel viduas vel alias miserabilis personas cognoscat, et ne exhibeantur"; i disposa que si aquells "praesertim quum alicuis potentiam perhorrescunt, cogantur eorum adversarii examini nostro sui copiam facere" (C., 3, 15, 1). D'altra banda, i concretament pel que fa a l'expressió de "pupils" es pot recollir la diversitat d'opinions existents sobre quins orfes inclou: si els que ho són solament de pare o els d'ambdós progenitors. Així, i partint de la legislació visigoda (Lex., 1, 2, 4): FICKER refereix que ho és l'orfa de pare i mare (Sobre el íntimo, pàg. 91); mentre que autors com ZEUMER i MEREJA entenen que ho és l'orfa d'un sol progenitor sigui el pare o la mare (ZEUMER, Historia, pàg. 327; i MEREJA, O poder, pàg. 311); i FONT al·ludeix a aquelles opinions i sembla decantar-se per la primera, reconeixent que la referida llei quan està afirmant que són pupils els menors de 15 anys "ab utroque parente hoc est patre vel matre (...) post

mortem, relictos" van més enllà del fet apuntat atès que en el rerafons existiria un intent de reformar el règim anterior de manera que s'atorgués a la vídua una certa "potestas" igual o anàloga a la del pare (Entorno, pàgs. 10 i 11). Per la nostra part afegim que en la documentació al nostre abast, i concretament els Capbreus quan es declaren béns de menors: si són orfes de pare intervé un tutor dels "pobils" hereus (homes i dones), i si és morta solament la mare aleshores actúa el pare com a administrador dels béns materns que posseeixen els seus fills.

464. En qualsevol cas les causes d'evocació no són exclusives de les Universitats; així i efectivament almenys en plets dels s. XVI i XVII, les Universitats i els particulars dels llocs formulen aquestes evocacions: un grup de veïns de Batea entre els que es troben 2 vídues, presenten una reclamació contra el governador general de la Batllia; quan el 1617 els vassalls hospitalers de Ginestar, Gandesa i Batea per les seves Universitats denuncien a Tortosa perquè no respecte el dret d'aquelles de vendre-hi vi, i evoquen que la causa és d'una quantia superior a 300 lliures; el 1655 s'inicia un plet demanant autorització per a concertar un censal, i s'addueixen les dues causes (que els habitants de la Universitat són "pauperes" i que la quantia a concertar és justament de 300 lliures; la mateixa causa econòmica d'evocació pr tractar-se d'una quantia litigiosa de més de 300 lliures cita un particular que pledeja contra els jurats de Ginestar el 1667 (ACA, Registres de Cancelleria núms. 5181, fols. 145 a 148; 5269, fols. 133 a 150; 5571, fols. 257 a 266; i 5953, fols. 163 a 169).

465. PEGUERA atribueix un fonament diví a la justícia: "Scire imprimis oportet Deum optimum maximum fundamentum esse iustitie: quia ipsemet est veritas et iustitia"; segueix afirmant que l'exercici i l'administració de la justícia fou concedit per Déu als reis i potestats de la terra que han rebut l'ordenació divina per a regir els pobles (es remet a textos bíblics); continua després afirmant que "regem in terris esse sicut Deum in coelis", i que "reges esse de iure divino cum Deo immediate procedant"; finalment afirma que: la justícia del rei "pax est populorum"; s'ha d'administrar i satisfer sense "timore, cupiditate, odio et amore" (es remet entre altres a sant Isidor); el rei té potestat de punir els súbdits ("quam regunt malis hominibus purgatam habere"); i que la justícia s'ha d'administrar observant i conforme disposen les lleis ("ad habendam rem publicam"), i no segons la consciència (ob. cit., II, caps. 2, 5, 9 i 10). Ja l'Usatge núm. 118 recull el dret de tot súbdit a trobar justícia, i així apareix talment en altres textos. A la Carta de Tortosa l'atorgant disposa: "quod sola iustitia mihi dictaverit, quam iustitiam tenebitis et observabitis secundum mores bonos et consuetudines quas subterius vobis dedi et scribi feci"; i la de Lleida estableix: "quod nos aut ullus senior vel baiulus llerde non possimus vel possint vos inculpare aut increpare de aliquo absque legitimis et idoneis testibus". Després el codi de Lleida en el seu cap. 5 reitera aquell precepte; el cap. VII de Tàrraga garanteix l'administració de justícia; el cap. 59 de Perpinyà disposa que si el batlle o

el seu vicari no volen impartir justícia "potest qui requirit iusticiam ob hoc pignorare ipsum bajulum vel vicarium sine omni pena"; i també a Tortosa el veguer o el seu delegat en prendre possessió els seus càrrecs han de jurar que tindran i guardaran "rao e justícia a tots homens" (CT., 1, 3, 1). Per últim podem afegir el principi jueu recollit per la Mischnah de que la pietat no pot prevaldre a la justícia (RABBINOWICZ, Législation civile, pàg. 232).

466. Pel que fa a la detenció del lladre, s'hi refereixen les Cartes de Tortosa i Lleida en termes iguals: "Qui autem prendiderit latronem in latrocinio teneant eum donec sua recuperet, et postea illum ad iustitiam Curie reddat". I a Lleida es confirma aquell precepte al cap. 9; en tot cas primer es pot recuperar allò que sigui propi i que s'haguès robat, i després es lliurarà el delinqüent a la Cúria, que és la que jutjarà; El precepte pot tenir el seu origen al "Liber" (Lex, 7, 2, 22) quan disposa: "Si quis furem aut quemcumque reum comprehenderit, statim perducatur ad iudicem; ceterum sue domui amplius quam una die aut nocte eum retinere non audeat". Això no obstant la Llei visigoda no al·ludeix a la possibilitat de que es recuperin les coses pròpies abans de lliurar el lladre al jutge, com aquells altres textos no estableixen la sanció que s'imposarà a qui els contradigui.

467. D'acord amb PEGUERA l'actor sempre ha de citar el contrari, com una exigència de "iure naturali", la qual "cum sit defensionis species nullo modo potest omitti neque per principem tolli"; la demanda o denuncia ("libellus") ha d'estar fonamentada i també ha d'acabar demanant al jutge "reum tenetur condemnare, videlicet petendo quod reus condemnetur ad prestandum vel dandum, id quod petitum una cum interesse et expensis" (ob. cit., I, rúb. 6, nùm.2, i rúb. 8 nùms. 6 i 15). Pel que fa a altres codis: l'Usatge núm. 24 estableix un termini per a contestar la demanda de 10 dies si és un afer entre cavallers, i de 4 pels pagesos; a Lleida s'exigeix que el demandant indiqui quina és la persona contra la que es reclama (cap. 107), i allò que es demana (cap. 109); a Tortosa, el seu codi s'ocupa amplament de la tramitació del procés, destacant les rúb. 1, 2 i 3 del Lib. 3 ("De iudiciis", "Que nequ per força no sia tengut de demanar ne d'accusar" i "De començament de pleyt"); a Balaguer el seu cap. 29 estableix que en causes de quantia inferior a 7 sous no cal presentar la demanda per escrit sinó que es pot verbalment i indicant el demandat i allò que es demana; a Girona les demandes s'han de contestar en 2 dies (l.18), els immobles s'han de correr 30 dies abans de la subhasta (l.16), els plets per quantia inferior a 20 sous també es tramiten verbalment (l.XXIV) però a la recopilació de MIERES aquella suma s'eleva a 50 sous (cap. VI); i a Perpinya el seu cap. 4 disposa que l'actor "non tenetur dare libellum in scriptis de querimonia qua fecit, set eam bajulus potest redigere in scriptis". D'altra banda, veiem com en una acta de 1763, en relació amb un recurs d'apel·lació s'afirma que "por mayor cantidad de diez libras, .. segun Constituciones de nuestro Principado deven tratarse

las causas por escrito" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2601, Caixa núm. 7, fol. 63). I per últim, quant a la Sunna musulmana, elc ap. CLXXXIX disposa que els clams es fan de paraula, declarant els fets en qüestió, i tot seguit l'alcadí o el senyor requerirà al demandat o denunciat perquè respongui dels fets.

468. PEGUERA assenyala que en principi es tramiten en forma verbal les causes sumàries com ara les referents: a possessió de béns, de reclamació d'aliments "et similium", i en tot cas aquelles altres causes de quantia inferior a 20 lliures; en dites causes no cal donar "libellus, sed qualis narratio sufficit" (ob. cit., rúb. 8 núm. 12, i rúb. 31, núm. 4).

469. El mateix PEGUERA refereix: "Que consuetudo etiam locum obtinet in presenti Principatu (..) in quo in delictis proceditur per inquisitionem, et in quo remedium hoc adeo fuit, de consuetudine effectum ordinarium quod in Cathalonia processus criminalis non dicitur processus partis, sed Fiscii cuius nomine vel eo instante sit in dicto processu preventio super qua postea inquiritur. Et etiam Fiscii procuratore instante petente vel supplicante inquisitio facta reo capto publicatur ad se defendendum, eiusque defensiones postea publicantur et tandem ad ipsius Fiscii instantiam et petitionem ipse seus ponitor ad relationem eique ad sententiam assignatur"; després insisteix en que l'inquisició l'ha de fer el jutge d'ofici i per la seva autoritat per a investigar el crim; tot seguit distingeix entre la inquisició general per un delicte del que es coneix l'autor ("in certo delinquente") i aleshores es fan "generales informationes", i la inquisició "specialem" contra "particularem personam de cuius delicto iam Curia notitiam habuit"; declara que la inquisició ha de ser "certa, specifica et clara, (..) continens in se omnes delicti qualitates et circumstantias taliter ut reo defensio non tollatur"; i finalment afirma que les inquisicions fetes s'han de fer públiques i traslladar-les a l'inculpat perquè pugui defensar-se (ob. cit., II, cap. 12, núms. 1, 2, 3 i 6, i subcap. 6). I FONT manifesta que el principi inquisitiu es basa en l'actuació de l'òrgan judicial per pròpia iniciativa en el procés penal i des de l'Edat Mitjana es va obrint pas enfront del tradicional sistema acusatori (a partir de la denuncia de la part ofesa o afectada); i aquest fet segons l'autor no és més que la "progressiva afirmació del poder públic davant les facultats irrogades pels particulars" (ob. cit., pàgs. 48 i 49). Ja segons CERDÀ el procediment inquisitiu tindria la seva font en el dret canònic, concretament en diferents disposicions de les Decretals de Gregori IX i en particular a Extra., 5, 3, 31 que admet 3 formes de procediment: per acusació, denuncia i inquisició. Formes que després es recullen als Costums de Tortosa (CT., 9, 25, 21); insisteix l'autor en què tal procediment es basa en el principi de vigilància eclesiàstica pel que fa a l'actuació dels prelats i clergat en general (La "inquisicio", pàgs. 386 i 387). El mateix procediment es preveu pel cap. III de Tàrrega; els Costums de Tortosa li dediquen la rúb. XXV del Llib. IX ("De inquisitiones"); el "Recognoverunt" també es refereix al sistema inquisitiu en fets criminals al cap. 100. I per

últim, quant al dret jueu veiem que la Mischnah preveu que en el procediment criminal seguit per delictes castigats amb la pena capital: intervenen 23 jutges; el plet comença escoltant l'argument de la defensa de l'acusat; per tal de condemnar cal una majoria de 13 jutges; es deixa assistir amb dret a veu a deixebles dels jutges; el procés acaba en un dia; (RABBINOWICZ, ob. cit., pàgs. 78 a 80).

470. PEGUERA descriu els terminis de tramitació processal: quan es tracta de causes civils segons allò previst pel dret del país atès que el romà no s'hi refereix segons l'autor (incloses les excepcions i la reconvenció), i en les criminals que s'incoen pel "fisci procuratore" a resultes "ex diffamazione vel querela partis vel denuntiatione vel huiusmodi". I d'altra banda insisteix en un requisit ineludible com és traslladar la reclamació al demandat o denunciador perquè pugui defensar-se; així assenyala entre altres coses que: "Sic dicunt Papam vel imperatorem non posse de plenitudine potestate citationem tollere nec posse ferre sententiam non citato reo"; "Esse de iure naturali propter defensionem rei que naturaliter sibi competit, alias enim si non citaretur non posset se deffendere quod est contra scopum citationis"; la citació és pot fer "per proclama sive edictum, an fieri possit et sufficiat quando bona et pignora autoritate iudicis distrahenda sunt" (ob. cit., I, rúbs. 6, núms. 17 a 19 i 61; i 8, 9, 11; i II, caps. 12, subcaps. 1, 4, 6, 7 i 8). D'altra banda un d'aquells preceptes ja apareix a les Cartes de Tortosa i Lleida: en cas que el creditor posseeixi penyora del deutor, aquella la poden retenir en un termini de gràcia durant 10 dies i si després no es cancel·la el deute, aleshores s'autoritza al creditor a vendre aquella. I pel que fa als altres codis que anem citant: els capítols citats coincideixen amb els caps. 10, 74, 113, 114, 116 i 117 de Lleida (vegeu nota 154 de la Segona Part); a Tortosa el codi d'aquesta Ciutat conté ja una regulació molt extensa sobre la tramitació dels processos i succintament destaquem: que rebuda la demanda, el veguer ordena al saig que citi al demandat, i si no compareix serà castigat a satisfer les despeses que causi a l'adversari a arbitri del veguer i del saig excepte quan incompleix la primera citació car aleshores la multa és de 60 sous; el veguer ha de designar 2 jutges perquè hi siguin presents el dia de la citació, i examinaràn el plet, requeriràn que es contesti la demanda i resoldràn qualsevol qüestió que es plantegi sobre dilacions, proves i excepcions que es puguin plantejar; es concedeixen dilacions o ajornaments per raó de proves que s'han de presentar i els terminis són de 9 mesos si és que aquelles es troben a ultramar o de 3 o 4 dies en altres casos; altres dilacions que es concedeixen són per exemple per manca d'advocat que el litigant ha de cercar i que és de 8 dies o 15 dies; també s'estableixen ferietats els mesos de juny i setembre, i talment els diumenges, des de la vigília de Nadal fins l'endemà de la festa de la Circumscisió, el dia de l'Aparició, les festes de sant Vicent, les 4 de santa Maria, la de la Cadira de sant Pere, sant maties, diumenge de Rams fins passar "les huytaves de Pascha", sant Jordi, sant Marc, dels Apòstols, dels sants Felip i Jaume, de la Santa Creu de maig, de l'Assumpció, la

vigília de la Pentecosta fins el diumenge següent, sant bernabeu, sant Joan Baptista, sants Pere i Pau, santa Margarida, santa maria Magdalena, sant Salvador, sant Llorenç, sant Agustí, sant Bertomeu, Santa Creu de setembre, sant Mateu, sant Miquel, sant Francesc, sant Lluc, sants Simó i Judas, de Tots Sants i l'endemà, sant Martí, sant Breç, sant Climent, santa Caterina, sant Andreu, sant Nicolau, santa Llúcia i sant Tomàs (cap d'aquells dies se celebra Cort "per honor de Deu e dels sants", i s'afegeix en general qualsevol dia que se celebri processó fora de santa Maria (perquè els prohoms hi van) (CT., 3, 1 a 5); a Tàrrrega: el cap. IV disposa que si el deutor reconeix el deute, tindrà 10 dies per a pagar o avenir-se amb el creditor, o en altre cas es procedirà a la venda dels seus béns; i el XXII reitera el IV; a Balaguer: el cap. 31 es preveu una primera dilació processal per 3 dies i les successives que s'autoritzin seràn pels mateixos terminis (si l'actor és estrany, se seguirà "iure vicini"), però si el demandat és estrany aleshores el plet s'ha de menar de dia en dia sense concedir-se-li cap dilació; els caps. 32 i 33 es refereixen a "feriis humanis", i es refereixen als períodes de sega (juny) i verema (setembre); i el cap. 43 disposa el període de 10 dies previ a la subhasta de penyores encas d'impagament de deutes; el "Recognoverunt": el cap. 40 disposa també les feries judicials en temps de la sega i de la verema, situant-les els mesos de juny i setembre respectivament; a Girona: a) Feta "querimonia" contra algú, s'ha de firmar dret en el termini de 10 dies o en altre cas es procedirà contra el demandat (I.19 i II.121)); i les dilacions processals són per 3 dies cadascuna, excepte cavallers en quals casos seràn de 8 en 8 dies (I.XXVIII); i b) La recopilació de MIERES: el cap. IV estableix que el deutor al que es reclama el deute té un termini de 10 dies per a fermar dret, i que de no fer-ho es procedirà contra ell; el cap. VII disposa que en judicis seculars (excepte de cavallers i donells) es podràn concedir períodes dilatoris de 3 dies cada ún, i es donarà trasllat de la demanda o denuncia a l'altra part que de viure fora la Ciutat tindrà un termini de 10 dies perquè designi procurador o assenyali una casa "ubi fiant assignationes"; a Perpinyà: el cap. 8 disposa que es pot concedir una dilació de 10 dies la primera vegada, i les posteriors de 7 en 7 dies; el 24 també preveu el termini de gràcia de 10 dies per tal que el deutor satisfaci el deute, i després si no es fa efectiu el creditor podrà vendre la penyora que tingui; el 26 preveu que el deutor lliuri un "speciale pignus", en qual cas el creditor no podrà instar cap acció personal en reclamació del deute, però si arribat el nou venciment i no el deute no es paga el creditor podrà executar el deute sobre la penyora donada segons el procediment abans indicat; i el cap. 61 preveu també el termini de 10 dies abans de vendre la penyora si no es paga el deute o el deutor no ferma dret. El codi del Rosselló: el cap. XXXIV estableix tament les "ferias" des de la vigília de sant Joan el mes de juny fins el dia de sant Jaume (juliol) per la sega, i per la verema des de sant Miquel fins la feta de sant Lluc (però no regeix en causes criminals, en cas de "litteris regiis supplicationum" i en qualssevol altres causes en les que "non debent habere ferias"; el cap. XXXV afegeix com a dies furiats a la Cort períodes de 15 dies des de les

festes de Nadal i Pasqua; i el cap. XXXVI al·ludeix a les dilacions processals i pel cas de que els litigants siguin cavallers i generosos seràn de 8 dies metre que si la causa afecta a altres persones que no són de cap d'aquelles condicions aleshores seràn de 3 dies. D'altra banda al Sudoest i Nord de França els terminis dilatoris que es poden concedir són 3 i per 8 dies cadascún (OURLIAC, Las costumbres, pàg. 413). També hem de referir-nos a la possible influència del "Liber" en algunes d'aquestes qüestions: a) Pel que fa als dies feriats en els que la Cort roman tancada, es fixen els segènts: els diumenges; per Pasqua 15 dies (7 abans i 7 després); per Nadal, festa de la Circumscissió, l'Epifania, l'Assumpció i la Pentecosta ("dies simili reverentia venerentur"); per la sega un mes "a XV kalendas agustas usque ad XV kalendas septembres", i per la verema de "XV kalendas octobres usque ad XV kalendas novembres". En tots aquests dies no hi haurà activitat judicial, excepte casos de perill de mort, o per executar penes de mort que no se suspendran per la sega o la verema; b) presentada la demanda s'ha de traslladar al demandat perquè comparegui davant del jutge, i si no compareix pagarà una sanció de 5 sous a donar a l'actor i altres 5 al jutge (o serà flagelat); c) la tramitació del plet no s'ha d'allargar innecessàriament per a no perjudicar als litigants (excepte causa d'utilitat pública); d) que el procurador no pot pel seu compte i per la seva causa suspendre la tramitació del plet si no és com a màxim en 10 dies; i e) també es preveu el termini de gràcia a favor del deutor que havia donat una penyora al creditor i igualment és per 10 dies, passats els quals el demandant es pot quedar aquella penyora i després de ser estimada per "trium honestorum virorum" serà venuda per a satisfer-se el deute (Lex, 2, 1, 5, 10, 17 i 20; 5, 6, 3). D'altra banda, el Digest assenyala: que les ferietats són els temps de la sega i de la verema (en aquestes temporades solament es podrà jutjar sobre coses pereixedores, o per fets de mort, furt, injúria amb dany, i altres delictes greus); i ja pel que fa a les dilacions, seguint a Paulo en fets civils solament se'n pot donar una a cada part, i en les criminals fins a 3 a l'acusat i 2 al denunciant (D., 2, 13). I per la seva part el Codi de Justinià: quant a les dilacions es refereix a les que s'han de concedir en raó de proves documentals i testificals a presentar (com a màxim: de 3 mesos si aquells es troben a la mateixa província, de 6 si és una altra continental, i fins a 9 si s'ha d'anar a territoris d'ultramar) (C., 3, 11, 1); i pel que fa a les ferietats, estableix que siguin d'un mes en temps de la sega i de la verema, així com en les festes de Pasca, Nadal i l'Epifania durant 15 dies (7 abans i 7 després de la festivitat) (C., 3, 12, 2). També el dret cacnònic s'hi refereix: són dies feriats tots els diumenges, les festivitats de Pasca (i 7 dies abans i 7 després), Pentecosta i Nadal, les diades dels sants Joan Baptista, Esteve, Innocenci i Silvestre, totes les dedicades a la Verge Maria, dels Apòstols, dels sants Pere i Pau, Llorenç i Miquel, el dia de Tots Sants, de la Circumscissió, i de l'Epifania; en tots aquells dies "ad omni illicito opere abstinere, ut in eis mercatum minime fiat, neque placitum, neque aliquis ad mortem vel ad poenam iudicetur, nec sacramenta nisi pro pace vel alia

necessitate praestentur" (Decretals, Extra., 2, 9. 1 i 5). Respecte al dret musulmà, segons la Sunna: el demandat per un deute deurà satisfer-lo o dipositar una fermança si és que s'oposa a la demanda (cap. CLXXXIX); i el jutge pot concedir fins a 4 dilacions perquè les parts puguin provar les seves pretensions: la primera per 8 dies, la segona per 6, i la tercera i quarta per 4 (cap. CCLXXXVI).

471. D'acord amb PEGUERA un dels principis fonamentals del nostre ordenament processal és el d'assegurar la defensa adequada i evitar la indefensió de l'acusat o demandat, per això s'exigeix que la reclamació o la querella estiguin fonamentades (nota 467); i d'entre allò que destaca l'autor podem assenyalar el següent: Es distingeix entre la "plena probatio" i la "semiplene probatione": la primera quan hi ha proves suficients per a judicar; i la segona es produeix quan els fets s'acrediten amb un sol testimoni, "per comparationem litterarum", "per scripturam privatam" o "per presumptionem urgentem", i en tot cas es complementen amb el jurament; l'actor pot tenir fins a 3 mesos per a provar allò que afirma, per mitjà de testimonis, documents o "aliud quodcunque genus probationis"; en tot cas els indicis "debent esse legitime probata" (ob. cit.: I, rúb. 1, núms. 30, 31, 32, 33 i 35; rúb. 14 núm. 1; i rúb. 18, cap. 19, núm. 23; i II, cap. 12, subcap. 9, núms. 5 i 6). Un cas en el que no es requerirà la prova "non plena" serà en la reclamació d'aliments per part dels fills, en qual cosa segons FONTANELLA "semiplenam tamen probatione requiri vel per unum testem omni exceptione maiorem", sempre i quan el reclamant estigui "in quasi possessione filiationis" (ob. cit., VI, II.IV, 3 i 4).

472. Seguint també amb PEGUERA, sobre la confessió en judici del demandat o inculpat, es destaca que: El reu o demandat sempre ha de confessar; i almenys en l'ordre penal se li ha d'exigir que declari (el jutge és obligat a descobrir la veritat); contestada o no la demanda, l'actor tindrà 8 dies per a presentar "suos articulos seu positiones" perquè els contesti l'altra part, la qual cosa s'haurà de fer un altre termini de 6 dies; qui confessa "in libello", si l'adversari ho accepta allò que es declarava no es pot canviar; la confessió extrajudicial és acceptada i "plene probet", si es fa a presència de 2 testimonis; allò que declari l'advocat pot ser corregit, excepte si s'ha fet davant el litigant que defensa; la confessió s'ha de recollir per escrit, i es farà a la pressó si és que el reu és tancat; abans de confessar cal confirmar l'edat del reu, perquè si fos menor de 25 anys caldria designar-li un curador especial que l'assisteixi en la confessió i en tot el procés (en altre cas, l'actuació processal esdevindria nul·la); el confessant ha de jurar dir la veritat abans de declarar; el jutge ha de procedir a l'interrogatori segons i "tantum de eo delicto de quo est infamatus vel indicia aut semiplena probatio precedunt"; es distingeix entre delictes "communibus" (en els que s'interroga sols al reu), i els que qualifica de "iure exceptis" (en quals casos també es pot procedir a l'interrogatori de "sociis et complicitibus", i són els crims de "lese maiestatis" divina i humana, de conspiració contra el príncep -

'coniurationis, conspirationis, rebellionis et subversionis status'-, de falsificació de moneda, de robatori, d'assassinat i de "maleficis et mathematicis"; i ja si el reu no contesta al jutge, aquest el pot fer tormentar (però en casos determinats que veurem en el seu moment) (ob. cit.: I, rúb.8, núms. 25, 26 i 29; rúb. 12, núm. 5, i rúb. 14, núms. 1, 112 i 113; i II, cap. 12, subcap. 5). Pel que fa a altres codis: Lleida: Els que hem citat concorden amb els caps. 61, 149 i 164 (nota 154 de la Segona Part); Tortosa: Es reconeix que les proves que s'admeten són la confessió de l'adversari, els testimonis i la documental però per cartes públiques (inclosos testaments i codicils en els que hagin intervingut 2 testimonis i l'escrivà) (CT., 4, 10, 1); i també s'ocupen de la confessió judicial, admetent talment la que es fa "fora de juhii" sempre i quant hi sigui present un escrivà públic i consti en document públic, o bé es faci davant 2 testimonis pregats (CT., 7, 6); Balaguer: El cap. 61 estableix que en els casos de robatoris i homicidis, si l'acusat no compareix per a fer marxa en el termini de 20 dies serà tingut per confès. Per últim, quant al dret musulmà, el jutge és obligat a interrogar a l'inculpat, qui deurà jurar abans de contestar l'enquesta; si aquell confessa rebrà la pena que es disposi, però en altre cas l'afectat deurà provar els fets amb testimonis (cap. CCLXXVI).

473. Tota demanda o denuncia es pot provar per mitjà de testimonis i/o documents; i PEGUERA es refereix especialment a la testifical, que és un "usus (..) antiquissimus" (i cita textos bíblics, entre altres). En qualsevol reconeix que ambdues parts tenen dret a aportar testimonis (en "offensam" i en "defensam"); i cas assenyala: Com a norma general són suficients 2 o 3 testimonis, i en alguns casos de sol s'admet en prova semi-plena; en tot cas el jutge els ha de rebre i examinar, però han de ser de bona fama i reputació; els menors de 14 anys, siguin homes o dones, no poden testificar, tot i que els de 12 anys podrien declarar als sols efectes de donar informació; com a casos d'inhabilitació per a testificar es refereix a les següents: dels germans entre sí; d'agnats, afins i colaterals fins al tercer grau, tampoc ho poden fer els "liberi contra patronos", els conversos al cristianisme (contra cristians), ni la dona contra el marit; cridats els testimonis, s'han d'aportar els articles o posicions amb els que aquells han de ser interrogats "ad veritatem indagandam"; el jutge no admetrà l'interrogatori si considera que és capciós ("ad ofuscandum veritatem, utque animus indicis magis turbetur ad causam decidendam"); si els testimonis són lluny de la Cort, els agutzils s'encarregaràn de citar-los i de que compareguin; el termini per a interrogar els testimonis serà de 8 dies, i en tot cas juraran abans que diràn la veritat, davant del notari o escrivà del procés (o del nunci o "portarium" a les Cúries baronals) si és un plet civil, i davant del jutge si es tracta d'una causa criminal ("examenque sit per notarium"); el jurament s'ha de fer per Déu i tocant els sants Evangelis o la Creu amb la mà dreta; les declaracions es recolliran per escrit, a càrrec dels escrivans o "eorum substitutos notarios habiles et sufficientes", i els testimonis les signaran; en tot cas l'escrivà

actuant respon de l'autenticitat de l'acta sota pena d'inhabilitació; els testimonis es poden presentar en primera i en segona instància, però els que han intervingut en la primera no poden tornar a declarar en la segona (haurien de ser altres de nous) (ob. cit., I, rúbs. 12, 13, 18, 19; i II, cap. 12, subcaps. 2, 7 i 8). FONTANELLA per la seva part es refereix per exemple a la condició de dona deshonest ("intelligo mulierem inhonestam que alios preter stupratorem admisit, non ea que postea cum illo multoties concubuit"), i afirma que tal situació s'acredita i prova per mitjà de testimonis "singulares, (...) unus de uno actu et alii de aliis"; i després indica que es pot provar per testimonis "in genere" sobre "heresis, iurisdictio, usura, possessio, fama et similia" (ob. cit., II, VI, V.II, 46, 58 i 60). I segons FONT la prova testifical és la més important de l'època i que és obligat de prestar-la per aquell que és citat en les causes civils i voluntària en les criminals; a continuació i remetent-se a ZEUMER, l'autor asenyala que l'origen d'aquella disposició podria trobar-se en el Liber (2, 4, 2), que a la vegada procediria d'un text justinianeu (Codi, IV, 20, 16); i acaba manifestant que malgrat allò indicat, normalment els codis catalans no solen distingir entre causes civils i criminals als efectes de compulsió (ob. cit., pàgs. 74 i 75). En tot cas aquella disposició del "Liber" exigeix que els testimonis jurin abans de prestar la seva declaració, doncs en altre cas no poden ser tinguts en compte; el mateix ordenament disposa també: que per a conèixer els fets, el jutge "primum testes interroget, deinde iscripturas requirat ut veritas possit certus inveniri, ne ad sacramentum facile veniatur"; no poden ser testimonis els homicides, lladres, raptors, i altres condemnats per fals testimoni; que són suficients 2 testimonis idonis; han de declarar verbalment i no per escrit; i el fals testimoni haurà d'esmenar al litigant perjudicat si és "maioris loci persona", o passar a disposició d'aquell si és "minoris loci persona"; pot ser testimoni el major de 14 anys; es prohibeix testificar a parents de ls litigants (pares, germans, oncles, nebots, etc.) (Lex, 2, 1, 21, i 2, 4, 1, 3, 5, 6, 12 i 13). També es refereix als testimonis el dret canònic: "eosdem testes in principali causa producere, sic non debet in apellationis causa licere"; i no pot ser testimoni el menor de 14 anys (Clemen., 2, 8, 2; i Decret., 2, 4, 2-3, c. 1). D'altra banda, veiem en una Novel·la de Justinià com es disposa que els testimonis també poden ser "eos etiam verberibus subiacere" per tal que no amaguin la veritat o es pugui saber que no enganyen al jutge (N., 90, 1). Altres textos justinianeus s'hi refereixen: que els testimonis han de jurar dir la veritat, però que mai s'admetrà un de sol (C., 3, 20, 9); que si no s'estableix altra cosa expressament, s'entèn que en les causes judicials són suficients 2 testimonis, i que ja el fals testimoni serà castigat "a iudicibus competenter puniuntur"; i s'admet la pràctica del turment per a obtenir una declaració veritable, però es reconeix que no sempre serà fidedigna (s'imposa als esclaus, i sols en casos com en delictes de lesa magestat a pot aplicar a tot individu -sempre que sigui major de 14 anys-) (D., 22, 5, 12 i 16, i 48, 18). Pel que fa a altres codis, assenyallem les equivalències amb els nostres textos: dels Usatges, el núm. 89, que es refereix a la suficiència de 2 o 3 testimonis idonis, el 144

es refereix a forçar els testimonis, i el 162 condemna el fals testimoni; de Lleida (caps. 3, 113, 131, 133, 134 i 141); Tàrraga (cap. XVII); Balaguer (cap. 36); i de Tortosa (CT., 4, 11, 26 i 30), així com dels Furs de València (Furs, 4, 9, 13). En els dos darrers casos es distingeix entre una i altra causa, i fins i tot el codi tortosí imposa la pena de presó. En cap cas però s'inclou el deure de retribuir el testimoni pel seu treball com fan els caps. 106 de Miravet i CI de la Torre de l'Espanyol, i talment el XXXIX del Rosselló. D'altra banda, pel que fa al jurament que presten ens pot servir la fórmula que trobem en algunes actes: "Mediante el juramento que extrajudicialmente hemos prestado a Dios Nuestro Señor y a una señal de + en forma de derecho de dizir la verdad en mano y poder del escrivano" (AHT, Protocols Notarials de Ginestar, Sig. núm. 5359, Caixa núm. 2, fol. 16). Ja pel que fa al testimoni de les dones, veiem com al Sudoest francès regeix la norma de permetre'l en qüestions criminals sempre i quan vagi acompanyat del d'altres homes, i en tot cas s'assenyala que el testimoni d'un home equival al de 2 dones (OURLIAC, ob. cit., pàg. 413). Per últim: a) Pel que fa al dret musulmà segons la Sunna es requereixen com a mínim 2 testimonis; aquesta prova és inexcusable per a provar homicidis; si hi ha testimonis que proven les pretensions del demandant o denunciante no li caldrà disposar cap fermança; pel que fa al testimoni de les dones, si es tracta de fets civils se'n requereixen 4 per el de 2 equival al d'un home; els testimonis han de ser hàbils i honestos 1617, i sempre que facin degudament l'oració (no poden ser-ho bevedors de vi o vils persones); i en general, no són bons testimonis els que no compleixen els preceptes religiosos (caps. XLIV, XCIV, XCV, XCIX, CXXXIV, CC, CCLXXIV, CCXCVI i CCCXIV); i b) El dret jueu també exigeix com a mínim 2 testimonis per a provar i fer condemnar a un deutor; no poden ser testimonis judicials els jugadors, els prestamistes usuraris, qui menja porc, i qui ha comès un delictes de fals testimoni; el jutge s'ha d'assegurar de la veracitat dels testimonis, i els farà declarar per separat en habitacions a part (RABBINOWICZ, Législation criminelle, pàgs. 32, 40, 46, 50, 52 i 60)

474. PEGUERA al·ludeix a la prova que fan tots "instrumenta et alie scripture publice vel private", per bé que l'adversari els pot impugnar o en el seu cas demanar l'original (ob. cit., I, rúb. 17); i recordem que l'escriptura privada constitueix una prova semi-plena per sí sola segons el mateix autor (nota 471). Pel que fa a CANCER, l'escriptura privada ("chirographum, liber rationum et epistola") no fa prova contra el seu autor ("scribentem"), a no ser que la signi o declari ell mateix que el document és seu; si l'hagués escrit altra persona, aleshores caldrà acreditar-ho per mitjà del reconeixement del seu autor real o per testimonis; afegeix que tenen validesa els llibres "camporum sive mercatorum", plena si són jurats, i s'estimen com de "semiplena probationem" si no ho són; i ja en el cas concret d'haver d'acreditar la mort d'algú, assenyala que es prova suficientment amb els llibres del rector de la Parròquia (ob. cit., I, XXII). Quant als altres codis que citem: almenys el cap. 110 de Lleida es

refereix al dret de demanar documents a l'adversari; a Tortosa s'afirma que "totes coses" es poden provar i tenen tanta força les cartes o documents públics com els testimonis (CT., 4, 11, 33); i l'11 de Perpinyà declara que no s'admetra cap prova contra "instrumenta scribanie" de la ciutat, ni per testimonis ni per altres documents. D'altra banda, segons la Mishnah hebrea tot individu que és condemnat (sense distingir fets civils i criminals), si després descobreix documents que en el seu moment haguessin donat lloc a una altra sentència, poden presentar aquells, demanar que s'anul·li el judici anterior i ser novament jutjats (RABBINOWICZ, ob. cit., pàg. 74).

475. Per PEGUERA el jurament constitueix altre medi provatori, bé que insuficient en principi per sí sol doncs el seu objectiu és complementar altres elements que es qualifiquen de semi-provatoris (nota 471). CANCER s'hi refereix en el mateix sentit, bé que especifica que tal jurament complementari no s'admet en el recurs d'apel·lació; afegeix que també s'admet com a prova en la reclamació de deutes però "in certa summa, et de maiori non probaretur", i que en tot cas s'ha de prestar davant del jutge ordinari, o d'altre delegat o a àrbitres designats per a conèixer la causa si són "electis de necessitate iuris" (no si són voluntaris) (ob. cit., II, VIII, 8, 14, 19, 21 i 38). Pel que fa a altres codis: Els caps. 124 i 141 de Lleida també recullen els supòsits: del jurament del creditor acreditant que el deute no s'ha pagat (que no apareix a Horta), i talment el de la mare que demanda la paternitat del seu fill; el cap. 50 de Balaguer coincideix amb el 124 de Lleida i corresponent de Miravet i Torre de l'Espanyol; a Tortosa també es preveu el jurament del demandant, però no s'exigeix cap document públic (cost. 10, rúb. 18, Llib. 2). D'altra banda, el "Liber" admet el jurament com últim mitjà provatori per ambdues parts, sempre i quan altres proves testificals i documentals siguin insuficients (Lex, 2, 1, 21 i 23, i 2, 3, 5). I per MEREÀ aquell jurament subsidiari segons la llei visigòtica constitueix: 1) un jurament d'innocència prestat pel reu i que ja es recollia al Codi d'Euric; i 2) és una institució germànica a la que es recorre quan l'autor no pot provar directament el seu dret (Nota, pàgs. 1165 i 1166); ZEUMER cita Lex, 2, 2, 5 que aclariria com el jurament del demandat s'ha de prestar quan el jutge no pot resoldre el litigi per mitjà d'altres proves (ob. cit., pàg. 163). També s'hi refereix el dret canònic, que estableix que: "super causas usurarum" si no pot provar-se per testimonis, aleshores el jutge "exigatur de dicenda veritate a partibus iuramentum" sens perjudici de les penes que puguin aplicar-se si es fa un jurament fals; si l'actor "plene probavit la seva reclamació aleshores no se li podrà exigir el jurament; i que el jurament d'un litigant solament es pot recusar amb justa causa, però s'admet perquè el reu pot sostenir amb aquella fórmula la seva innocència (Decretals, Extra., 2, 19, 2, 24, 32 i 36). I ja a les Novel·les de Justinià es disposa que ningú pot ser privat dels seus béns i veure's reduït a la misèria per a evitar l'aplicació de penes corporals, però el condemnat deurà de jurar que no posseeix béns per a liquidar el deute (N., 136, 1). D'altra banda, també indiquem

que no s'exigeix el jurament de calúmnia; al respecte veiem com el dret justinianeu el reinstaura i exigeix amb alguna excepció: es disposa que en tota causa on s'hagin d'aportar proves cal que prèviament a l'inici del plet l'actor "iuramentum de calumnia prestiterit", excepte si aquell jura que no exigeix res calumniosament (sinó que es presenta la reclamació denúncia per "bonam causam") i que solament es requeriran proves necessàries per aconseguir la veritat); si no es presta un o altre jurament, el plet no es tramitarà; talment es preveu la necessitat del jurament de calúmnia quan l'actor demana de l'altra part a manca d'altres proves el seu jurament (es jurarà que tal prova no es demana calumniosament) (C., 2, 59, 1 i 2, i N., 49, 3 i 99). Malgrat tot, en dret canònic, remetent-se justament a unes disposicions d'emperadors de Bizanci, i concretament a una última de Justinià, s'assenyala que els clergues no són obligats a prestar aquell jurament en cap causa o controvèrsia "seu criminali sive civili" (Decretals, Extra., 2, 7). El dret musulmà, per la seva part, preveu el jurament pel que fa als casos d'homicidi i amb els efectes següents: per a provar la culpabilitat del reu (a realitzar pels parents del difunt), però podrà contradir-se si l'inculpat jura la seva innocència a la mesquita (caps. CLXII, CLXIII i CLXIV de la Sunna).

476. El codi de Tortosa es refereix als advocats i a l'advocacia amb prou amplitut, concretament en la seva rúb. 7 del Llib. 2: Defineix el terme "postulare sive advocare" com exposar una pretensió pròpia o d'altri; qui exerceix ha de ser catòlic, no apòstata ni heretge, ni infame, ni dona, ni menor de 25 anys; pot fer-ho qualsevol persona "qui avocar sapia", sigui clergue o laic; allò que exposa un advocat és com si ho fés el mateix interessat, per bé que aquest compta amb un termini de 3 dies per a rectificar-lo; l'advocat no pot acceptar com a salari una part del bé litigiós. Per la seva part al codi de Lleida (com els nostres textos): el cap. 119 estableix que si una part no pot disposar d'advocat, la Cúria se l'ha de facilitar o bé en últim terme l'altra part si és que en té més d'un (si un litigant és foraster, aleshores el veí adversari no està obligat a "solvere advocatum"); i el 116 recull el mateix supòsit que el 90 de Miravet, encara que no fixa un termini.

477. CANCER dedica el cap. XIV del vol. II de la seva obra Variarum, als procuradors i entre altres coses manifesta: Que rep un mandat especial; que si representa a una Universitat "non est idoneus in causis singulorum"; la diferència que existeix entre el procurador i l'advocat respecte d'un tutor, és que aquelles institucions són voluntàries i el tutor "est necessariam"; que no té dret a cap salari si no es pacta expressament en l'acte de la seva constitució. PEGUERA assenyala que si s'ha designat procurador és a ell al que es notifiquen les citacions (ob. cit., rúb. 6, núm. 9). En qualsevol cas tothom és lliure de comparèixer personalment davant del jutge o la Cort, i opcionalment se li permet designar un procurador que el representi. Ja aquell procurador pot ser qualsevol persona del lloc o no, i sols en alguna ocasió resulta ser un

"procurador causidico de numero" i col·legiat: Els regidors de Ginestar, amb l'assistència del lloctinent del batlle, designen l'any 1731 a 4 "procuratores, syndicos et actores certos" perquè representin i puguin actuar en nom de la Universitat del lloc davant qualsevol jutge i tribunal; el 1751, Pau Simó, de Batea, designa a Tomàs Grandes, teixidor del lloc; el 1763, Francesc Tarragó, veí de la Pobla de Massaluca, designa procurador a Antoni Oliva "maestro albañil" del mateix lloc; el 1771, Magdalena Lanort, de Móra, nomena a Pere Serres, llaurador de Ginestar; el 1777 Antoni Jordà i Antoni Sans concedeixen tots dos junts poders a Joan Cuello "notario real y procurador causidico" de Tortosa; el mateix 1777, Pere Altès, de Batea, nomena a Francesc Olesa procurador causidic "de numero y Colegio de dicha Ciudad" de Tortosa. Tots aquests poders són per a comparèixer "ad omnes lites sive causas activas et pasivas, (...) et appellatorias", en curs o no, se'ls permet de prestar jurament "de calumpnia" i donar caucions "juratorias quam fideiussorias prestandi, et clama et retroclama", talment amb la facultat afegida de poder designar substituïts (AHT, Protocols Notarials de: Ginestar, Sig. núm. 5359, Caixa núm. 2, fol. 6; de Batea, Sig. núm. 2594, Caixa núm. 1, fol. 1; Sig. núm. 2598, Caixa núm. 5, fol. 62 -1763-; de Tortosa, Sig. núm. 2725, Caixa núm. 1145, fols. 21 i 22; Sig. núm. 2729, Caixa núm. 1149, fols. 15 i 16, i 195 i 196). Pel que fa altres codis, destaquem també el de Tortosa que s'ocupa dels procuradors en la seva rúb. 9 del Llib. 2: El procurador ha de ser nomenat "ab carta publica o davant lo veguer", i el defineix com "defenedor"; no es poden designar per a plets criminals; ha de seguir tot el plet, excepte si se l'ha designat "a una hora o a un dia"; i pot designar un substituït. I a Lleida: el cap. 122 reconeix el dret de tot individu a nomenar un procurador que el representi, i el 149 també es refereix a la confessió extrajudicial feta pel procurador d'alguí.

478. FERRO afirma que a Catalunya no es pot jutjar "per notori" (com admet el dret comú), sinó segons allò que s'al·lega i es prova en via ordinària (ob. cit., pàg. 338). Però existeix tota una sèrie de mesures cautelars i de prevenció per tal d'evitar, com veurem, que el demandat o l'inculpat pugui evitar la justícia.

479. Ens referim aquí a fermances en un sentit ampli, com a fiances reals o personals i seguretats que en general han de prestar els litigants en iniciar el plet i talment segons els casos una vegada coneguda la resolució judicial de que es tracti. Pel que fa a les fermances, per PEGUERA en causes criminals s'han de donar i admetre "non pro delicto sed pro interesse ad partis satisfactionem et enmendam" (ob. cit., rúb. 32, núm. 25); i CANCER manifesta ja en relació a les fermances personals, que els fiadors són aquells "qui aliene obligationi accedit" (ob. cit., II, V, 1). D'acord amb FONT un dels principis bàsics del procés penal mitjà és la prestació per part dels litigants de fermances o seguretats suficients d'"estar a judici", és a dir de comparèixer a les successives citacions i tràmits, i sobre tot d'acatar tot allò que es determini en la resolució final

del litigi; d'aquesta manera se solventava la necessitat de remeiar amb un compromís i una seguretat prèvis el feble arrelament del poder públic, que careixia de mitjans suficients per a imposar coactivament l'aplicació i execució de les decisions adoptades en el curs del procés i la seva terminació. L'autor segueix indicant que aquelles fiances u obligacions podien ser personals (indicant el litigant uns fiadors suficients que respondrien per ell en cas de fallença), o (de no tenir-los) amb el compromís jurat d'estar sempre a mercè del tribunal "ad diem et dies", tot tenint en compte que amb un o altre mitjà almenys el denunciador o demandat evitaria el seu empresonament, llevat de casos criminals en els que la presó s'imposava de manera immediata; en qualsevol cas es planteja també el supòsit de que el litigant posseeixi béns suficients, aleshores segons l'autor, es prefereix la fiança real a la personal, i aquells béns restaven afectes a la Cort per a respondre de les obligacions que es derivessin de la sentència (ob. cit., pàgs. 52 a 55). Fermances a les que d'altra banda ja es refereix el jurista romà Paulo (D., 2, 8, 4); i a les que les "Instituta" de l'obra justiniana dediquen el Tít. XI del seu Llib. IV, sota l'epígraf "De satisfactionibus", on es manifesta que si algú és demandat en acció real o personal no és obligat a satisfer cap caució per aquella, però sí per a garantir que ell "in iudicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suae promissioni cum iureiurando (quam iuratoriam cautionem vocant), vel nudam promissionem vel satisfactionem pro qualitate personae suae dare compellitur" (cap. 2). Segons les Novel·les: "ad excludendas autem calumniose moventium intentiones et exsecutorum fraudes", s'exigeix a l'actor que doni fiador que asseguri per ell que restarà a disposició del jutge fins al final del judici i que garanteixi també fins a la desena part de la quantia en que s'avalui l'objecte del plet amb la que deurà indemnitzar i restituir les despeses que es puguin causar al demandat si finalment és absolt de la reclamació formulada; i en cas que no es pugui aportar aquella fermaça personal, aleshores el demandant "per sacramentum hoc ipsum affirmet et sic iuratoriam cautionem exponat" (N., 112 i 108.3). En qualsevol cas és norma general que en tot procés l'actor i el seu adversari dipositin garanties suficients a l'inici del plet per a garantir les seves possibles responsabilitats; a part hem d'al·ludir al deure també general de tot encausat penal a instància de part o d'ofici de donar tals fermances per a evitar ser empresonat a l'espera del resultat del procés i del que estableixi la resolució judicial corresponent sobre l'esmena i la sanció a satisfer. Un exemple és el de Joan Baptista Bertoli, teixidor de lli i natural de Ginestar, que el 7 de setembre de 1776, trobant-se "detenido (..) por la justicia en la casa del Comun y Universidad de la villa de Tivissa", promet al batlle que sempre que sigui requerit es presentarà davant seu i "quede detenido, y lo hare y ejecutaré"; però afegeix que a partir d'aquell dia es presentarà al batlle cada 15 dies per a rebre les ordres que aquell li hagi de donar. L'acta continua indicant que el reu presenta en garantia i "fiador de mi persona y de todos mis bienes" a un veí del mateix lloc de Tivissa que per la seva part ho accepta (AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2907,

Caixa núm. 1, fols. 21 i 22). D'altra banda, ja el "Liber" "in causa regie potestatis vel gentis" i altres causes criminals, ja exigia que l'acusador cas de no poder provar la denúncia en el moment de formular-la, declarès per escrit i davant 3 testimonis que assumiria la mateixa pena si no ho aconsegueix acreditar, o esdevindrà serf del denunciat o que farà allò que aquell vulgui (Lex, 6, 1, 2). I l'Usatge núm. 28 en referir-se a les classes de plets comuns ("De omnibus namque"), es refereix en primer lloc a aquells "en que sie dret fermet per fermanças, o per penyoras convinentment, axi com mester sera o necessari, oits los clams de cada una part" (FONT cita un document de 1166 en el que es fa esment a les fermances -ob. cit., pàg. 55-). Pel que fa a altres codis: A Lleida el seu cap. 20 disposa que tot actor clamant que acudeixi a la Cort deurà dispositar fermança (la Carta de 1150 disposava que pels fets que es plantegessin a la Cort "firment inde directum secundum quantitatem malefacti"); i els seus caps. 14, 61, 111, 121 i 151 coincideixen amb els 21, 55 i 93 de Miravet i amb els XVI, XLIII, XLVI i LXXIV d'Horta (vegeu la nota 154 de la Segona Part). A Tàrrrega els caps. VI i VIII estableixen: el primer l'exigència al deutor a comprometre's a estar a judici si no té béns, i el segon l'obligació de tots dos litigants de dispositar penyores suficients que no es retornaràn fins la conclusió del plet. A Perpinyà: el cap. 3 eximeix a l'actor de presentar fermança o penyora; el 6 disposa que els habitants de la ciutat solament poden dipositar fermances i penyores al batlle de Perpinyà i no són obligats de fer-ho a cap altra Cort; el 9 assenyala que donades fermances, el veguer ni el batlle poden demanar penyores; el 13 reconeix que el deutor pot ser tancat a la presó però disposa que no se'l podrà posar "in compendibus ligneis vel ferreis poni"; el cap. 14 disposa que si algú demanda altri per causa "peccuniaria", i el demandat es declara insolvent aleshores haurà de jurar-ho i talment que no pot aportar fermances ni penyores fins a 5 sous (exceptats "lecto et vestimentis et armis"), a més deurà comprometre's a reiterar cada mes aquell jurament mentre no canviï la seva situació econòmica, però si té béns mobles o immobles aquests hauràn de ser venut en execució del deute; el cap. 16 estableix que el demandat o denunciat ha de ser empresonat (no distingeix entre fets civils i criminals) excepte si aporta fermances o penyores suficients "vel nisi crimen sit notorium quod sui evidencia celari non possit"; el 21 assenyala que en un demanda "per rahun de prestich" el demandat abans de contestar-la pot requerir al demandant que acrediti si la reclamació la fa "ab carta ho sens carta" (justificant el venciment del deute); el cap. 24 es refereix a la venda de les penyores mobles que pot tenir el creditor, i disposa que es correràn 3 dies (passats els 10 de gràcia) per a després vendre's en pública subhasta, però és lliure sempre i quan el deutor no haguès "denunciat que la venes" car aleshores el creditor resulta obligat a fer-ho (si no hi ha denuncia el creditor mentre no vengui la penyora no pot reclamar res més al deutor); i segons el cap. 26 la penyora mobiliària es vendrà en el termini d'un mes des que fou correguda. A Tortosa el seu codi als Llibres 1 (rúb. 6) i 8 (rúbs. 5 i 6) s'ocupa de les penyores i fermances: a) en general es preveu

que aquell que sigui obligat a dipositar fermances i no ho pot fer, haurà de jurar-ho així com que no té béns per a dipositar i garantir les seves responsabilitats, i que talment ha de jurar que no en troba ni pot obtenir-la, però que estarà a dies i hores mentre duri el plet a disposició dels jutges o del veguer; tot ciutadà que demanda algú ha de fermar dret "ans que son clam sia escoltat ne rebut"; la fermaça ha de ser per a respondre de tot allò que es reclama més el cinquè en el que participa la Cort; i no s'ademeten fermances a aquell que és denunciat per un crim de mort o altres castigat amb penes com "truncacio o a taylement de membre, o sera demanat que estia a talio", sinó que ha de ser detingut i s'estarà a la presó fins que es dicti sentència (costs. 1, 2, 3, rúb. 6); b) el creditor pot vendre les penyores que té pel deutor (encara que solament li manqui pagar una part); es preveu la possibilitat que el deutor autoritzi al creditor en contracte a vendre els seus béns si no es paga el deute; es reconeix un dret d'antiguitat als creditors quan són varis els concorren contra un deutor, si és que es tracta de crèdits concertats en "carta"; suposant que hi hagi creditors amb contracte escrit però també altres amb obligacions verbals, si aquells són menys en número aleshores es pagarà a prorrateig (a sou per lliura segons el deute); el creditor que posseeix penyores pot utilitzar-les cedint-les en garantia de deutes propis (costs. 5, 9, 11, 12, rúb. 5); i c) el fiador no pot reclamar res al deutor si el creditor no s'ha dirigit contra ell abans; si el creditor reclama el deute al fiador perquè el deutor s'ha absentat del lloc, aquell pot demanar un ajornament per a localitzar-lo i dur-lo a la Cort per tal que pagui el deute i esmeni els danys causats al fiador; la dona ni els menors de 25 anys no es poden constituir en fiadors de ningú (excepte si la dona és mercadera o "no avia renunciat a Velleya o d'aquels altres cases no y avia" (costs. 3, 4 i 6, rúb. 6). A part, el CT., 3, 1, 31 obliga a tot demandant estranger a dipositar fermaça a la Cort abans de que es pugui admetre la seva demanda o jurar que no pot aportar-la, amb el compromís d'estar "a dies e a hores" a disposició d'aquella seguint el plet. I els Costums de Barcelona, en el seu cap. 17, es refereixen a les penyores i fermances judicials que s'han de dipositar en poder del veguer, i que ha d'acceptar el seu substitut si la causa a la que es referien encara es troba pendent de resoldre. Finalment, el dret visigot segons l'edició del "Fuero Juzgo" preveu la prova caldària en demandes per quanties de 300 sous (o més), sempre que el demandat no confessi quan sigui turmentat (6, 1, 3).

480. Nota 458.

481. AHN, Batllia de Miravet, Carpeça núm. 612, doc. núm. 141.

482. PEGUERA es refereix a la captura del reu i el seu empresonament, i indica que així s'ordena si hi ha indicis suficients ("si ex eorum depositionibus resultant merita sufficientia ad capturam debet eam iudex incontinenti providere", o si hi ha "leve indicium et qualibet levis presumptio sufficiens est"); quant a les dones, afirma que han d'estar en

presons separades dels homes, excepte si són "nobilis vel honeste conditionis" perquè en aquells casos: la dona en qüestió "poterit ei dare domum alicuius nobilis et honeste matrone sub idonea fideiussione" si el fet que s'imputa "non erat atrox"; i si ho fos seria tancada també en presó o en un monestir "vel in pretorio in aliquo cubiculo, sub honesta custodia et fideiussione retinenda arbitrio iudicis, inspecta qualitate delicti et persone" (ob. cit., cap. 12, subcap. 3). Segons CANCER, d'acord amb el dret comú tot obligat per deute civil pot ser empresonat si no té béns amb que respondre; això no obstant si en té (no s'especifica si han de ser suficients o no) i els cedeix a la Cúria, aquell podrà evitar anar a la pressó. L'autor afegeix que també és així a Catalunya, però que en tot cas es fa jurar al deutor que no pot pagar el deute que se li reclama, i que tal abandonament s'ha de fer per carta o davant del nunci de la Cort, encara que el creditor sigui absent; per últim afirma que la cessió s'admet també pel pagament de penes pecuniàries i en algun cas de "crimine descendentes" (ob. cit., II, IX, 11, 14, 19, 32, 34 i 41). D'altra banda, LOPEZ-AMO que la pressó és desconeguda pel dret germànic i que té l'origen en el dret romà, per a després ser adoptada per l'Església per tal d'evitar les penes de mort i de mutilació corporal; això no obstant afegeix que no és pròpiament una pena sinó una mesura preventiva per tal d'assegurar l'efectivitat de la justícia o bé té caràcter subsidiari en cas de que el reu no pugués complir la pena principal imposada (econòmica); l'autor destaca especialment el caràcter de mesura preventiva de la pressó a Catalunya, on a més els presoners han de satisfer una taxa de "carcellatge" (El derecho, pàgs. 364 i 365). A Tortosa el seu codi es refereix a la presó a la rúb. 3 del Llib. 1, i assenyala: a) per l'estada a la presó no es pot demanar res als empresonats, però seràn guardats de manera que no puguin fugir ni sortir d'ella fins que no hi hagi sentència; b) a la Çuda (castell) hi ha 3 presons: una a la "tavega" on van els que han de ser jutjats a mort o a "trincacio, o a taylament o perdoa de membre", la segona és sobre aquella primera i allí van els incolpats de fets criminosos com ara haver tret el coltell, o per comanda o per altres crims i injúries, i la tercera es diu "es per tot lo castell dintre les portes de la Çuda" i és on estarà el deutor demandat que no ha fermat dret (se li ha donat un dia per a fer-ho), i pel que fa a les dones, la seva presó també es troba a la Çuda però "dintre la primera porta" de l'edifici, a l'habitatge del porter però tancada dins la casa i amb clau; c) quant a la conducció a la presó serà amb "lo coltell tolt" i lligat de mans; i d) en cas que la presó sigui ordenada perquè el demandat o inculpat no aporta fermança, si la presenta aleshores serà alliberat (costs. 4, 5 i 6). Quant a la pressó a Perpinyà ja ens hi hem referit a la nota anterior en algun cas; a part hem de citar el cap. 12 que disposa que ningú pot estar detingut més de 10 dies (s'haurà de jutjar dins aquell termini), i el 22 que estableix que la Cúria no pot detenir ningú ni tan sols estrangers, ni retenir-los "dum velit firmare directum, nisi sit enorme crimen". I ja el "Recognoverunt" en el seu cap. 19 indica que no es pot tenir ningú pres si ferma dret, excepte els casos d'homicidi o altre crim al que s'hagi d'aplicar pena corporal (afegim que el

mateix criteri regeix al Sudoest francès -OURLIAC, Las costumbres, pàg. 413-). I Girona està prohibit al batlle i altres oficials que retinguin pres a cap individu si diposita un fiança idònea, encara que estigui detingut per un delictes d'homicidi o altre crim que "mereatur iustitiam corporalem" (III.LI). Segons el Codi de Justinià, ha d'haver 2 presons pels detinguts de cada sexe, però després es prohibeix que les dones siguin empresonades ("pro pecunia fiscali, seu privata causa aut pro crimine", i s'enviarà a un monestir o e s'posarà sota la custòdia d'altres dones); es disposa que els presoners han de ser jutjats amb rapidesa i evitar que passin a la pressó temps innecessari; talment es disposa que aquell que és empresonat per causa pecuniària serà alliberat si presta degudes fiances o resti subjecte a "iuratorium cautionem"; i es prohibeixen les presons particulars (C., 9, 4, 3 i 6, i 9, 5). Respecte del dret musulmà, la Sunna disposa que l'individu inculpat d'un fet criminal ha de ser tancat a la pressó si existeixen presumpcions suficients, i allí romandrà fins la resolució de la causa; en tot cas es prohibeix que es rebin fermances en processos criminals (caps. CLIX i CLXXXIX).

483. En tot cas, segons CANCER les empires o embargaments no poden fer-se per més de 2 mesos (ob. cit., II, IV, 19). I FONT es refereix a l'embargament com el mitjà per a assegurar el compliment de l'obligació del deutor morós (FONT, ob. cit., pàgs. 65). D'altra banda les Cartes de Tortosa (1149) i Lleida (1150) estableixen de fet un precedent al cas que ens ocupa; respectivament disposen: "Et si quis miles alicui homini vel femine Tortose fuerit dator vel debitor per se velper alium et statuto termino noluerit reddere quod debuerit postquam exactor semel fuerit de eo fatigatus ad Curiam, pigneret deinde suum datorem vel debitorem de cavallo suo aut de mulo aut de quibuslibet rebus suis quas cum eo vel sine eo invenire potuerit; et ipse dator vel debitor pignus ei non deffendat neque contendat"; "quod si Curia nollet aut non posset ipsum debitorem vel fideiussorem distringere, ex tunc sit licitum habitatori llerde pignerandi debitorem ipsum vel fideiussorem in cavallis aut mulis aut in omnibus propriis rebus ipsius quiascumque invenerit". Quant a altres ordenaments locals: A Lleida, el cap. 12 recull aquella disposició de la seva Carta de població, permetent en definitiva que el creditor pugui procedir contra els béns del deutor directament i embargar aquells que consideri necessaris; després el cap. 108 autoritza el jutge a "emparare" els béns del deutor demandat o del seu fiador per a garantir el pagament del deute, indicant que després es requeriria a un o altre (segons de qui fossin) perquè acudissin a la Cort i en definitiva contestessin la demanda, o bé en altre cas la Cort es faria amb el seu dret i lliuraria els béns al creditor en la part suficient per a liquidar el deute. A Tàrrrega, hem de veure els caps. IV i XIII: a) el primer es refereix a l'embargament de béns immobles per a liquidar deutes, i disposa que seràn venuts en el termini d'un mes després la confessió del demandat; i b) el segon precepte citat estableix que el saig pot procedir a l'embargament de béns a la casa del deutor, però que hi deutà entrar acompanyat d'1 o 2 prohoms. A Balaguer el cap. 34 recull

el mateix supòsit que el 108 de Lleida. A Tortosa: a) en principi no es practica cap embargament, excepte quan el demandat abandona la Ciutat i els seus termes per a canviar el seu domicili (però es farà a petició del creditor i via judicial i en coses movents o en diner; i d'altra banda, tampoc es practicarà si l'afectat disposa de fiances per a respondre dels seus deures (CT., 1, 5, 7 i 8); i b) si algú abandona els seus béns, el veguer amb l'escrivà ha d'anar a la casa del demandat i allí on convingui si hi ha béns del deutor, i si es tracta de la seva casa o altre edifici del demandat aleshores requerirà a altres ciutadans que l'acompanyin per a entrar-hi i procedir a embargar els béns que s'hi trobin, ja si cap ciutadà vol fer-ho podran accedir-hi el mateix veguer amb l'escrivà; el mateix s'estableix quan el deutor s'amaga i desapareix de Tortosa, per bé que en aquest cas el veguer haurà d'anar acompanyat forçosament de 2 o 3 prohoms de la Ciutat (i abans pregonar públicament que el deutor ha de comparèixer en el termini de 10 dies); en ambdòs casos es procedirà a la venda dels béns i després a pagar al creditor, i si sobrès quelcom es donarà al deutor quan aparegui o a altre en el seu nom (CT., 1, 3, 9 i 18). El text del Rosselló en el seu cap. III disposa que quan un "delati" s'absenta del lloc, la Cúria pot procedir a embargar-li els seus béns, intentant després citar-lo perquè comparegui a fermar dret i seguir el plet; si després d'un any i un dia no hi acudeix es procedirà a ocupar-los (suposem que pel creditor en satisfacció del deute).

484. PEGUERA s'ocupa llargament d'allò que fa referència al turment com a mitjà de coerció per a obligar al reu a declarar o confessar, i afirma que si el reu no contesta les preguntes que li formula el jutge o ho fa evadint-se, se l'haurà de torturar per tal d'obtenir la seva confessió. Això no obstant, reconeix que no és un mitjà de general aplicació si no pròpiament excepcional: únicament es practica en delictes castigats amb pena corporal, i mai si han de ser punits amb pena pecuniària "vel alia corporis non afflictiva". S'entèn per pena afflictiva la mort civil, quan es priva de llibertat o quan correspon una condemna "ad triremes vel quando imponitur pena abscisionis membri"; també s'assenyala que la tortura suposa "sit gravis afflictio" que ja "non debet maior pena inferri reo non convicto nec condemnato, quam esset inferenda ex ipsa condemnatione ubi esset de crimine convictus vel confessus"; i en casos de pena corporal "solet indistincte ad torturam procedi, et hoc est quod maximo pene iudex animadvertere debet antequam ad torturam procedat". I després s'indica que: Sols es pot torturar quan hi ha indicis de culpabilitat (no arbitràriament), i si no hi ha altre mitjà provatori; cal que els indicis es provin legítimament, i es pot fer ambun testimoni si és "integriter et omni exceptione maior"; insisteix en què no es practicarà la tortura si els indicis són "generalia et remota", per molts que siguin; no es pot torturar: als nobles, als menors de 14 anys (aquests s'han de dur a l'Hospital de la Misericòrdia -a Barcelona-, on "laborent et virgis atque flagellis corrigantur"), les persones en "decrepitate etatis", les dones embarassades o lactants (i per les primeres s'haurà de deixar passar un termini de 40

dies després del part); cal avisar al reu com a mínim 10 hores abans de turmentar-lo, i una vegada se li ha comunicat es pot esperar fins a 8 hores perquè faci la "perfecta digestio et stomachus requisit alium pastum"; en qualsevol cas aquell no pot estar 9 o 10 hores esperant i sense haver menjat; s'ha de preparar adequadament el lloc on s'ha de procedir, convocant-hi al jutge, l'agutzil, i el batlle o el seu vicari; el jutge sempre hi ha de ser present i "semper per oculos habere ad reum", fins el punt que serà reponsable si aquell mor durant o a causa del turment ("non esse immunem"); a més ha de preocupar-se de al lloc hi hagi de tot ("vinum, lumen, ignis et instrumenta torture"); la tortura es realitzarà segons el costum de la província (sembla referir-se al Principat); suposant que s'hagi de torturar a varis individus pel mateix cas, es començarà pels més sospitosos. A continuació PEGUERA refereix quin és el costum del Principat pel que fa a la pràctica de la tortura, i succintament: Es realitzarà al lloc on el reu és empresonat (no se'l pot traslladar); abans de procedir se l'ha de requerir perquè en definitiva confessi, doncs en altre cas "personam suam macerare"; no cal que presti jurament; si el reu és menor de 25 anys i té assignat un curador pel procés, aquell no pot ser-hi present; si fet aquell advertiment el reu no respon, se'l col·locarà al lloc de la tortura, i una vegada hi sigui allí se'l tornarà a requerir; i en cas de no respondre, finalment se'l torturarà; l'escrivà judicial sempre estarà present en les actuacions que es duguin a terme, i n'aixecarà acta; suposant que el reu, tot i ser torturat, nega els fets que s'eli imputen, haurà de ser absolt, atès que "per torturam dicitur purgasse omnia indicia contra se existentia"; i encara si confessa mentre se'l tortura, després pot revocar-ho. D'altra banda, quan per tal d'aclarir els fets el jutge hagi de procedir a l'interrogatori de "sociis et complicitibus" del reu, solament s'admet que se'ls torturi en supòsits de falsificació de moneda, de robatori i de "maleficis et mathematicis" (ob. cit., II, cap. 12, subcaps. 5 -núms. 21 i 26-, 9, 10, 11, 12 i 13). També el "Liber" s'ocupa del turment: l'admet en causes criminals, per bé que n'exclou els nobles; i es permet aplicar-lo als servs si és precís per a aclarir un pressumpte adulteri del seu senyor o senyora (Lex, 2, 3, 4, i 3, 4, 10). Al "Fuero Juzgo" apareix transcrita una Llei atribuïda a un Concili de Toledo segons la qual el príncep "non debe toler a nengun ome de su casa su ondia ni'n su servicio, si non por manifiesto mal fecho e por derecho juicio, ni'n lo debe facer legar ni'n lo meter tormentos en ata que no sera probado el pecado paladinamente" (LLORENTE, ob. cit., pàg. 85 -2, 5, 18-). I el Codi justinianeu dedica al turment el Tit. XLI del Llibre IX, configurat com un càstig propi dels plebeus i del que resten exclosos els cavallers. Ja en dret musulmà, segons la Sunna no es pot torturar, sinò és amb açots (cap. XLIII). En tot cas la tortura es prohibeix per a les declaracions de reus i testimonis, per reial cèdula de 25 de juny de 1814 (VIVES, ob. cit., III, pàg. 28, nota 17). FONT al·ludeix també a les ordalies o "judicis de Déu", com un tipus de prova utilitzat en el procés alt-medieval arreu de l'Occident europeu; constituïrien una reminiscència d'institucions bàrbares, de suposat origen germànic però pròpies de cultures primitives i practicades encara en

l'Edat Mitjana en certs litigis especialment criminals; segons l'autor, hom creia que davant la manca de proves ordinàries o d'un jurament qüestionat, Déu manifestaria de manera extraordinària la seva protecció a favor de la part que tenia raó i no permetria així que l'innocent fos castigat; però els s. XII i sobretot el XIII van desapareixent, i són prohibits totalment o parcialment pels drets locals, sota la influència del dret canònic, contrari a aquelles pràctiques coniderades supersticioses (ob. cit., pàg. 56). Segons PEREZ-PRENDES, aquelles proves tindrien un origen germànic: "El grupo más importante de pruebas está formado por aquellas que poseen naturaleza ordálica, es decir las que consisten en apelaciones diversas a las divinidades, pruebas que se apoyan en el principio de religiosidad y en su forma más arcaica, se sitúan bajo el patrocinio de la diosa Syn que vela para frustrar las acusaciones falsas"; distingeix entre les del foc, de l'aigua freda i de la calenta, sorteig, lluita o duel i jurament: amb les 3 primeres el resultat dependrà d'allò que ocorri quan l'afectat entri en contacte amb el foc o l'aigua; la quarta depèn de la sort i la cinquena de la fortalesa del guanyador; i l'última consisteix en que l'obligat reuneixi un número determinat de persones (número que oscil·la segons la gravetat dels fets) perquè possin als deus com a testimonis de la seva convicció sobre la certesa de les afirmacions del litigant (Breviario, pàgs. 92 i 93). D'altra banda veiem com els Usatges en fan referència: El núm. 1 assenyala que abans de l'aparició dels Usatges els jutges solien judicar totes les malifetes "per sacrament, o per batalla, o per aygua freda o calda"; així l'inculpat jurava davant de Deu que no havia comès el fet i es sotmetia a qualsevol d'aquells judicis (el cap. 1 corresponent de l'edificó de BASTARDAS diu "e staguessen ha batala ho ha i dels juiis qui de mort son dits, ço es assaber: d'aygua freda ho calda"); el núm. 27 ja es titula "Batalla judicata", i disposa que abans de que sigui jurada s'ha de fermar dret, de manera que si l'afctat és cavaller frmarà per 200 onces d'or de València, i si són "homens de peu" per 100; així aquell que guanyi en la batalla serà esmenat en el dany que es faci físicament, o en el seu cavall o en les seves armes (a part allò que li correspongui com a vencedor); el núm. 57 es refereix als feudataris i preveuen el supòsit en què el senyor nega haver-los donat els feus; aleshores caldrà resoldre el plet "per sacrament o per batalla"; i el núm. 112 disposa que s'ha de jutjar per sacrament i batalla els fts d'adulteri (si es tracta d'un cavaller, serà altre cavaller el que s'haurà de batre per ella; si són ciutadans i burgesos, "per pedon"; i si són pagesos "ab lurs proprias mans"). En tot cas si l'inculpat sortia indemne de la prova se'l declarava innocent, i en altre cas era condemnat com a culpable. Quant a altres codis locals: A Lleida, ja la Carta de 1150 prohibeix la batalla, i així es reitera pel cap. 6; però s'admeten "tornes" en situacions determinades: el cap. 125 ho deixa a la voluntat dels litigants, i disposa que si: algú "vult tornare aliquem ad tornas ferri, quia non utimur tornis aque" deurà indicar "quanta pecunia vult tornare eum quod licet ei dummodo non excedat summam petitam" (s'exclou però d'aquella pràctica els casos en que es reclama una suma inferior a 14 sous, en qual cas servirà de prova solament el jurament, i es

fa esment a tota causa civil com criminal); el cap. 126 disposa que "si quis autem cartam escondixerit per iuramentum, non tornatur, nec tornatur testes"; el 127 estableix que si el jutge d'ofici o per denuncia "alicui iuramento taxat" haurà de cessar la "torne"; el 128 assenyala que les tornes de ferro "stant" dels rústics i altres "inferiores cives, puta officiales et laboratores, fossores, artifices", i que en definitiva tots els ciutadans "tornentur secundum uniuscuiusque valorem" (s'exclou però de les proves a jueus i sarraïns); el cap. 129 exclou la pràctica d'aquells judicis quan es tracta d'acreditar l'existència d'un eute que nega el deutor (tot i existir un document que ho prova); i el cap. 164 ja es refereix al turment a practicar contra aquell que és acusat d'un crim i existeixen "indiciis presumpcionem", per tal que com a sospitòs "ad veritatem ervendam". A Tortosa, la seva Carta prohibeix la batalla; i el codi assenyala que en la Ciutat ni en els seus termes no es fan batalles "ne deuen esser arremides ni feytes per senyor ne per altre, ne purgacio d'aygua freda ne calda, ne de ferre calt no si face" (CT., 1, 1, 12), i després reitera aquella disposició pel que fa a les batalles ("batayles -.- no ha ne y deuen esser, ne si fan, ne si deuen fer" - CT., 9, 12, 1-). El mateix codi s'ocupa del turment amb la rúb. 5 del Llib. 9 i succintament es disposa: la pràctica del turment s'ha d'aprovar de mutu per la Senyoria i els prohoms de la Ciutat, i sempre i quant existeixin "endicis que aporten certes presumpcions e violents"; solament es pot turmentar a persones que siguin de mala fama "e que sien vils persones, axi com son bastays e bebedors enbriacs en tavernes, o servuus, o homens tritxadors, jugadors o prestadors de joc, (...) alcavots e altres semblant"; allò que es declari mentre se és turmentat no tindrà cap valor ni eficàcia si després no és confirmat; ningú es sotmetrà a turment més de 6 vegades perquè no li "destruesquen sos membres, ne (...) pusca morir", i en tot cas el turment es farà en 3 dies de manera que el primer dia ho serà una vegada, el segon 2 i el tercer 3; no es pot turmentar als testimonis; tampoc si el reu és menor de 25 anys, o és "lorat o furios". A Balaguer, per un privilegi concedit entre els anys 1184 i 1186, es disposa que "iuditium ferri candentis et aque calide sive frigide in placitis ville vel eius territorium pertineant non sit factum" (cap. 3). A Perpinyà el seu cap. 13 disposa que als detinguts per causa pecuniària no se'ls pot posar "in compedibus ligneis vel ferreis". I el "Recognoverunt" en el seu cap. 43 assenyala que a la Cort de Barcelona no s'admeten batalles. A València i Horta en canvi no s'hi fa esment, signe segurament de que tampoc es practiquen. Vegeu també la nota 479 pel que fa a la prova caldària aplicada en causes de més de 300 sous, segons la legislació visigoda.

485. El tancament de portes és un dels mitjans que s'usen per a coaccionar al deutor a pagar els deutes i en tot cas per a procedir a l'embargament dels seus béns. Segons FONT aquella actuació la duria a terme el saig de la Cort, per sí sol, i en cap cas s'entraria a la casa del deutor limitant-se a clausurar les portes i impedir l'entrada i sortida dels seus estadants; d'aquella manera s'intimidava l'obligat per tal que pagués

el deute, u oferís penyora o fiança suficient o qualsevol altra "ferma de dret" (ob. cit., pàg. 68). D'altra banda, hem vist més amunt com el rei ja es refereix a aquell procediment en un document de 1261 sobre la seva pràctica pel que fa als deutors jueus (nota 184 de la Tercera Part). La mesura es recull en alguns dels textos que estem citant: A Tàrraga, s'hi refereix el cap. XIII, quan disposa que el saig pot procedir al tancament per sí sol (mentre que requereix de l'assistència d'1 o 2 prohoms per a entrar dins), i el XXII estableix que si aquell que ha de donar fermança a la Cort no ho fa aleshores li serà tancada la porta i se li donarà un termini de 10 dies perquè ho faci o bé serà executat. A Perpinyà: el cap. 49 autoritza al propietari d'una casa llogada a tancar-la pel seu compte si el llogater li adeuta la renda; i el 58 reconeix que es pot tancar una casa per deutes "vel alia de causa" i que els seus habitants ho han de respectar i "incompacta manente". A Tortosa també es preveu el tancament de portes, dret que ostenta el senyor emfiteuticari contra aquells que no li paguen els censos (cost. 15, rúb. 26, Llib. 4); i d'igual manera a Girona (II.82).

486. Nota 252.

487. Vegeu les notes 479, 482, 483 i 485, on ja ens referim a alguns dels aspectes que s'exposen. En hi ha altres de nous que talment apareixen recollits en altres textos locals: La fadiga per a constituir penyores: es preveu al cap. 101 de Lleida. La possibilitat d'adreçar-se per igual al fiador: es recull al cap. 59 de Lleida i 7 del "Recognoverunt"; però el 47 de Balaguer reconeix però el dret d'excussió al fiador. La prohibició d'embargar roba i armes: el cap. 36 de Perpinyà i el 14 del "Recognoverunt" l'estableixen en general. Sobre els deutes de joc: el cap. 123 de Lleida permet que es retinguin les penyores donades; igual disposa el cap. 44 de Balaguer; i a Tortosa també es permeten les penyores però no s'admet que es reclamin judicialment.

488. Notes 471, 475 i l'anterior. I talment els supòsits referents a l'existència de diversos deutors i a la possibilitat de que el demandat abandoni els seus béns a la Cort es regulen de manera similar al codi de Tortosa (CT., 1, 3).

489. Segons PEGUERA el fet que algú "turbare aliquem in sua possessione et spolie ipsum ab illa sit delictum" (ob. cit., rúb. 32, núm. 33). A Tortosa el seu codi dedica la rúb. 1 del Llibre 8 a la qüestió i talment assegura a tothom la possessió dels seus béns, insistint en que ningú pot desposseir de res a altri si no és per via judicial, així aquell "qui de possessio gita altre per força" és obligat a restituir-se-la amb els seus fruits. Pel que fa al tutor quant a demandes que afectin a béns immobles del pupíl, el mateix precepte citat de Miravet es recull al cap. 130 de Lleida.

490. CANCER distingia com ja hem vist més amunt, fets penals reservats al coneixement de la jurisdicció civil i altres a la criminal: en el primer cas s'inclouen la facultat de conèixer, jutjar i castigar "de levioribus criminibus", es podia "fustigare et ponere in castello, citra tamen sanguinis effusionem", causes per "libellos diffamatorios", imposar penes pecuniàries (que es "iurisdictionis civilis"); es pot torturar, dictar bans i imposar amb ells multes de 5 sous i més quantia; i la resta de fets castigables amb penes de mort i altres corporals ja corresponen a la jurisdicció criminal (ob. cit., II, II, 47 i ss.)

491. Els textos de Miravet i la Torre de l'Espanyol, així com les Cartes de Benissanet i Miravet contenen llargues relacions de fets que qualificariem com a penals i sancionats amb una multa i en algun cas amb l'alternativa d'açots públics; és un fet que no es produeix en altres codis locals, ni tant sols al d'Horta. Unicament apareix un supòsit que ja es contemplava a les Cartes de Tortosa i de Lleida: el de treure el coltell o altra arma de ferro contra altri amenaçant-lo, i la sanció sempre és de 60 sous amb l'alternativa de perdre una ma (que ja no figura en les Cartes del s. XVII); el mateix disposa el cap. 8 de Lleida (pot ser una ma o un altra com en els nostres textos), i també a Tortosa (CT., 1, 1, 13 -es fa al.lusió al puny dret), i el 65 de Balaguer (però es refereix a les amenaces "cum palma vel pugno" i no preveu la pèrdua de la mà). D'altra banda veiem com altres fets que apareixen tipificats als codis i Cartes de la Batllia de Miravet i al de la Torre de l'Espanyol apareixen al "Liber" i als Usatges: "Liber": Ferir al cap es sanciona amb 5 sous, i si afecta a l'òs 20 i si el trenca 100 (si la víctima és un serv les multes passen a la meitat, i entre servs seràn d'un terç més 150 assots); es preveu l'aplicació del talió en cas de ferides causades per estirar dels cabells, o cops al cos amb flagell o fusta, o per empenta, etc.; per cop de mà o de puny la sanció és de 10 o 20 assots; si el cop es fa al cap amb ferida sense sang serà de 30 assots; si es lesiona l'ull, 100 sous; si es fereix al nas o als llabis, 100 sous; el mateix si es fereix la mà i la inutilitza (i altra sanció pels dits de la mà i del peu, i segons quin sigui l'afectat); per dent trencada 10 sous; per trencar la cama o el deixen coix 1 lliura d'or (Lex, 6, 4, 1 i 3). Després el fet d'estirar els cabells d'altri és castigat pel "Fuero Juzgo" amb 5 sous o amb 50 assots (no apareix a la edició de ZEUMER, però sí a les del "Fuero Juzgo" -de MARTINEZ, Códigos, i LLORENTE, Leyes, a 12, 3, 8-). Usatges: Els núms. 14, 17, 18 i 19 recullen tots aquells fets sancionats a Miravet i ho podeu veure a la nota 155 de la Segona Part. De fet, encara que sense l'especificitat dels textos anteriors, els juristes romans ja es refereixen a les injúries causades "in corpus" (per lesions corporals), així com aquelles que afecten a la dignitat de les persones i les que causen infàmia en els reus (D., 22, 5, 1). També veiem com en Corts dels anys 1419-1420 (Sant Cugat i Tortosa) i de 1421-1423 (Tortosa), es tracta sobre les ferides que es causin a la cara: es diu que ningú gosi "nafrar a la cara, la faç de cascun na feta a imatge de Deu, e per algun no dega esser deshonrada, vituperada o nafrada"; i si es feria a "trahicio" o per

diners, el culpable devia perdre "lo puny" amb que hauria causat els danys, ja si a causa de la ferida la víctima perdia un ull o el nas aleshores el reu seria condemnat a mort (CORTES, vol. 12, cap. XVII, pàg. 308, i vol. 13, cap. VIII, pàg. 123). D'altra banda, el cap. 102 de Lleida contempla i castiga com el XLI d'Horta el fet de dur armes amb la pèrdua d'aquelles i una multa de 10 sous; s'afegeix que la prohibició s'ha de respectar talment "ad sonum vel hostem". Altres penes són les que castiguen la blasfèmia i les ofenses a Déu, la Verge Maria i els sants; aquells preceptes deuen tenir el seu origen en una Constitució de Corts de 1289 encara que les sancions que estableix aquella disposició són majors: si qui ofent és un cavaller, ciutadà o home de vila o un fill d'ells la multa serà de 20 sous, i si és un altre homes aleshores es redueix a 10 sous amb l'alternativa de 10 assots (CYADC, 1, 9, 2, 1). I per últim, pel que fa al supòsit d'injúries (que no apareix a Horta ni a Lleida), i que també recull l'Usatge núm. 20 disposant que s'esmeni el dany causat; a Perpinyà el tractament és diferent el fet no es sanciona amb cap multa, si l'acusat jura davant de testimonis que la injúria la feu "per iram et non veritatem" (cap. 19). Amb més detall trobem regulats alguns exemples d'injúries, o més pròpiament d'insults, als textos del "Fuero Juzgo" abans esmentats, dels "Denostos e de las palabras odiosas" (a 12, 3, 1 a 6), i on es castiguen els supòsits següents: dir "podrido de la cabeza" o "de la cerniz" que es castiga amb 50 assots; "tinoso o gotoso", igual que l'anterior; "visgo, toposo, deslaidado", amb 30 açots; "circumciso o sinalado" (jueu), 150 assots; "corcobado", 150 assots; i "sarrazin", 150 assots (nota 5 de la Segona Part). A Tortosa la rúb. 4 del Llib. 9 es dedica a les injúries en general; resumidament es disposa el següent: tota injúria ha de ser castigada segons els Usatges del comte de Barcelona, el dret comú o a l'arbitri del jutge, sempre segons "la dignitat e la qualitat de les persones, y el loc en que aquela injuria es dita o feyta"; després indica que injuriar és dir a una persona "traydor o bare, cuquç, ladre, perjur, putana, corregut, aultre, renegat o altres coses semtblants", i si el culpable (siguin veritat o no els insults), jura que ho va dir per "mal cor e per mala volentat (..) e no per veritat que'n sapia", aleshores s'imposarà una pena a l'arbitri dels prohoms de la Cort (sempre i quan existeixi denuncia de l'afectat); en cas d'injuriar-se a una dona, correspon defensar-la al seu marit o al seu pare; pel que fa als serfs, si la injúria no es fa "en onta" del seu senyor o de la seva esposa, no es podrà instar cap acció judicial; l'acció prescriu en tot cas a l'any d'haver-se comès la injúria; talment es castigarà la injúria i la infàmia que es reculli per escrit fent-se públic i arribant a "les orelles del poble e (..) per lo poble sera cantat e recitat"; i resta exempt de responsabilitat el menor de 14 anys. A Aragó: talment es castiguen fets com pegar amb el puny, o amb bàcul o pedres i empènyer i tirar altri a terra, imposant-se penes de 60 o 250 sous; s'imposa també una pena de 60 sous a aquell que usi pesos i mesures falsos; i igualment (com ocorre a la Carta de Miravet de 1623), les penes pecuniàries es substitueixen, si és que no es poden o no es volen pagar, per la de presó a raó d'un dia i una nit per cada sou que s'ha imposat

(PEREZ, Una colección, pàgs. 194 a 196). Pel que fa al dret jueu, segons RABBINOWICZ la llei bíblica d'"ull per ull i dent per dent" fou substituïda per penes pecuniàries (Législation civile, pàg. XII). I finalment, pel que fa a la Sunna musulmana: si es fereix algú al cap, "del front ensus e li trencara tant solament lo cuir", la pena serà fixada al seu arbitri per l'alcadí o el senyor; si es fereix fins l'òs del cap, la sanció és de la vintena part del valor que es dóna a la persona (i que és de 1.000 morabatins), però si es trenca l'òs aleshores es pagarà la "dehena part e miga"; cas de que es talli un membre del cos, la sanció equival a la meitat del valor indicat per persona; també correpon a l'arbitri del cadí o del senyor fixar les sancions per fets com ferir al ventre o a la cara, i ja en tota altra ferida no prevista (caps. VII a XIII).

492. S'aplica doncs el mateix criteri que per deutes privats (nota 481).

493. Nota 491.

494. Pel que fa a la pena per adulteri es recull a la Carta de Lleida (1150) sense imposar pena pecuniària alternativa: "Et si quis fuerit captus in adulterio cum uxore alius, currant ambo vir et femina per omnes plateas civitatis Ilerde, nudi et verberati, nec aliud dapnum honoris vel pecunie inde sustineant"; i el mateix disposa el cap. 15 de Lleida. Pel que fa a Perpinyà el seu cap. 18 assenyala: primer que l'adulteri "non punitur secundum leges, nec potest accusari aliquis de Perpinyano, nec in aliquo puniri adulterium jam commissum" (entenem que no es pot castigar com preveu el "Liber", del que ja s'indica al cap. 1 del codi que no regeix a la vila); i després s'estableix que la Cúria podrà fer córrer els culpables per la vila, però que també es pot arribar a una composició que substituirà aquella pena. A Tortosa: es disposa que si un individu "esta ab senyor, e menge son pa, e pren soldada d'ell, o esta en cosiment del senyor, o pren benifeyt d'algu de menjar que estia en son alberc" i manté relacions amb l'esposa d'aquell senyor (o amb la seva filla, néta o germana) ha de ser "penjat o deu perdre lo cap"; després si algú és trobat en adulteri (estigui ell casat o no), no serà castigat si el marit d'ella no el denuncia, i si aquell ho fa l'adulter "deu esser corregut per la ciutat tot despullat sens tota vestadura, e açotat del coy de sent Johan tro fora la porta de Vinpeçol", i el mateix farà la dona si és que el seu marit també l'acusa (es prohibeix imposar qualsevol altra pena en la persona i béns dels acusats, afegint que l'acte de córrer per la vila serà durant el dia i mai per la nit) (costs. 1 a 5). D'altra banda, l'Usatge núm. 147, de "Vidua", disposa que la vídua comet adulteri i "lo lit de son marit violara, perda sa honor e tot lo haver de son marit" (del que vivia mentre era honesta i casta). Ja a Aragó la pena consisteix en la pèrdua dels vestits, i una multa que dependrà si un d'ells és solter o tots dos són casats: en el primer cas serà de 120 sous, i en el segon 60 sous (i si es neguen a pagar aquella calònia seràn assotats (PEREZ, ob. cit., pàg. 195). Per la seva part, LOPEZ-AMO atribueix a les penes infamatòries un origen canònic, en l'esperit de penitència del dret

penal canònic (ob. cit., pàg. 367). En canvi, la Mischnah jueva referint-se a la dona casada adúltera, assenyala que serà jutjada per 3 jutges si el marit solament demana el divorci, o per 23 si és que aquell vol que se li apliqui la pena capital; concretament la pena de lapidament s'imposa a aquell que comet adulteri amb la seva mare, amb la dona del seu pare o la del seu fill (RABBINOWICZ, ob. cit., pàgs. 11 i 115).

495. Per una Constitució de 1210: es disposava que aquell que fos condemnat per heretge (pel seu bisbe), seria excomunicat i en tal situació restaria durant 4 mesos continus a més d'haver de pagar una multa de 100 sous (a pagar també els altres 3 trimestres posteriors); un any després de la condemna haurà de pagar dita pena duplicada més 300 sous cada trimestre (la meitat pel rei i l'altra pel bisbe que va sentenciar amb la possibilitat de que aquell destini la seva part a algun clergue, monestir o església). Mentre tant, el reu serà tingut per infame exclòs de la pau i treva, expulsat del Principat i restarà inhabilitat per a exercir qualsevol ofici reservat a homes legítims i catòlics; talment resta incapacitat per a fer testament i per a succeir a altre; ningú estarà obligat a contestar-li cap demanda ni reclamació judicial; no podrà ser jutge, àrbitre, testimoni, advocat ni escrivà, etc.; el reu no serà absolt passat el primer després de la condemna si no ho fa el Sant Pare, a no ser que es trobi en perill de mort; ningú podrà comerciar amb l'heretge excomunicat, ni viure o menjar amb ell excepte la seva esposa i els seus fills, però aquests tampoc es podran casar amb altres persones catòliques (sota pena de 500 sous); i tots els actes o negocis que celebri després de la condemna serà nul. Segueixen altres Constitucions de les que destaquem les següents: Aquell que protegeixi heretges perdrà la seva casa: si és alodial serà enderrocada, i si és cedida en emfitèusi o feu la perdrà a favor del seu senyor que recuperarà el ple domini (1210); es reserva al bisbe el coneixement de les causes d'heretgia (1210); i si un senyor admet heretges en el seu domini coneixent la seva condició o per negligència també el perdrà (1210) (CYADC, 1, 1, 10). I quant a les sentències que es relacionen de batlles de la Comanda d'Horta es troben a l'ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 667.

496. PEGUERA afirma que aquesta pena de "clavandi manum" és molt arbitrària, a criteri "inter policem et iudicem", i que s'aplica per unes hores (ob. cit., II, cap. 12, subcap. 14, núm. 16).

497. PEGUERA es refereix a les penes "fustigationis seu verberationis", afirma que són molt freqüents, que ja les preveu el dret comú i que no causen "gravis infamia"; en tot cas és una pena de plebeus, i sol imposar-se als reus de "furibus, incisoribus bursarum, vagabundis, latronibus publicis ad mortem condemnatis, blasphemantes et simili facinorosi, viles et infames persone" (ob. cit., cap. 12, subcap. 14). Talment FONTANELLA assenyala que la pena de "fustigandum" és una pena "regulariter multum infamatoria", i que no se sol aplicar si no és per

delictes "que infamia irrogant". Sobre les penes consistents en aços, segons el mateix PEGUERA quan s'apliquin, els reus no han de morir; el mateix autor tracta de la pena de mort a la forca o per decapitació: hi ha que distingir entre la de "furca" i la d'"amputationis capitis": la pena de forca es defineix com de mort natural i la més ignominiòsa de totes, que a Catalunya s'aplica "in personis plebeiorum sive hominum de pede, et non in barones neque militibus, neque in hominibus de paratico et generosis" que en són immunes, i en tot cas per robatori, per homicidi voluntari ("in alta furca suspenduntum", per falsejar moneda (de plata o d'or, un delictes gravíssim que al príncep i "eius maiestatem offendit"), per raptar verges o dones "naptarum" i vídues; i la segona, la "pena capitis" correspon als barons. D'altra banda, pel que fa a "quis raptetur per terram" s'imposarà també la pena capital "et postea eius cadaver in frustra scindatur" (ob. cit., cap. 12, subcap. 14, i cap. 16). Calistrato es refereix a les penes "fustium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum verberatio"; afegeix que el càstig de "fustibus" s'aplica als plebeus lliures i altres persones de calsse baixa, però mai a individus de classe alta; i Ulpia afirma que ningú pot ser condemnat a mort amb aços ni a cops de pals (ni en turment) (D., 48, 19, 7, 8 i 28). En tot cas, penes d'escridassar públicament i d'açotar o flagelar apareixen sovint al "Liber": la dona ingènua que es prostitueix públicament "et frequenter deprehensa in adulterio", rebrà CCC flagellis publice verberetur"; el serf d'ingenu que "partum excusserit, CC flagellis publice verberetur"; si algú entra a casa aliena però no causa danys "nec aliquid substraxerit", pagarà 10 sous i 100 rebrà 100 flagells "publice verberetur"; etc. (Lex, 3, 4, 13; 6, 3, 5; 6, 4, 2). Pel que fa l'abandonament dels fills, el fet ja es castigat pel dret visigot com també pel justinianeu, i igualment per la doctrina i legislació eclesiàstiques. Talment es preveu i puneix en textos propis castellans i aragonesos, com ara als Furs de Conca, Terol, Zorita, Baeza, Ubeda o Brihuega, i sempre en referència a la mare, disposant que aquella dona sigui "fustigetur et insuper filium suum nutrire cogatur" (a Brihuega deurà estar lligada 9 dies a les cadenes de la casa del jutge); no es preveu però la pena infamatòria que apareix als nostres textos (encara el s. XVII); segons MONTANOS i SANCHEZ-ARCILLA l'objectiu d'aquelles disposicions és evitar que s'abandonin fills ilegítics, naturals o adulterins per a salvar l'honorabilitat de la mare (Estudios, pàgs. 135 i ss.). D'altra banda, segons CANCER els clergues, que en principi són "exemptis iudicis secularis", sols poden ser jutjats per un jutge o tribunal secular si s'acredita que va ingressar en religió fraudulentament; tanmateix, l'autor afegeix que si un religiós comet un delictes ja regeix la pressumpció de que va cometre frau contra l'Església, i per tant pot ser jutjat per autoritats laiques. Caldrà en tot cas acreditar tal extrem, doncs si no ho està des d'un primer moment, es precis demanar llicència al bisbe per a procedir judicialment contra aquell (ob. cit., II, II, 148, 149 i 151). A part volem citar un costum de Tortosa que descriu quins delictes i les seves penes poden constituir infàmia pels subjectes afectats: "Infamis son qui son condemnats per sentència en furt o en ladrociní, roberia, homicida o en ferides o en altre crim semblant a

aquests, o sera açotat o corregut per la ciutat, o croat, o debilitat d'algu de sos membres, (...) e romanen infamis, jas sia ço que a la vegada hom los perdo la pena que'ls es jutjada" (CT., 2, 8, 7). Per últim, creiem que correpon aquí citar una pena típica del dret jueu: la de cremar els intestins del reu amb plom liquat i bullint, en qual cas aquell és enterrat fins els genolls amb la boca oberta per apoder-li introduir el plom (per força amb un drap lligat al coll), i que també es pot aplicar a la dona adúltera o l'home adúlter amb la mare de la seva esposa o les seves mateixes netes o amb les de la seva esposa (RABBINOWICZ, ob. cit., pàgs. 112 i 113).

498. Nota 471.

499. En canvi el cap. 142 de Lleida disposa que el furt serà castigat amb una pena corporal de "membrum abscinditur vel ultimum suplicium". I a l'Aragó les penes que s'estableixen són: la primera vegada que un lladre sigui detingut se li imposarà una multa; la segona se li tallaràn les orelles; i a la tercera, si se'l troba amb allò robat o els fets són provats, se'l condemnarà a mort (PEREZ, ob. cit., pàg. 195).

500. Entenem que l'expressió de rapte s'usa com a equivalent a furt o robatori, com veiem per exemple al cap. 25 de Perpinyà referent al robatori fet en lloc públic: "si quis rem furtivam vel raptam".

501. Lleida es limita a indicar les esmenes per homicidi: si la víctima és cavaller "emendantur" amb "LXXXIII aurei", i si és rústic "XLII" (cap. 161). D'altra banda, Tortosa també exculpa de tota pena a aquell que mata a un lladre quan el vol detenir, i després en general afirma que "tothom es excusat de colpa qui per força que altri li faça, o per força vent sa don a altre" (CT., 3, 11, 6 i 7). Per la seva part, el "Liber" recull més supòsits d'eximents: si algú mata altri sense voler, en tant que no hi ha intencionalitat ("nullum contra eum odium habuerit"), i es s'acredita que no existeix enemistat davant del jutge; si un és empès per altre que el fa caure i a causa d'això mata a un tercer (encara que el causant de l'empenta si que és responsable i pagarà 1 lliura d'or); o que per ferir a un, es mata altre (Lex, 6, 5, 1 a 4). LALINDE també es refereix als casos previstos a Lex, 7, 2, 15 i 16, quan eximeix de tota responsabilitat a qui mata un lladre en defensa pròpia de dia i de nit respectivament (La presencia, pàgs. 647 i 648). Quant al dret romà justinianeu: quan s'imposa la pena capital, aquesta s'aplica amb la força, amb el foc (cremant viu el reu) o tallant-li el cap (amb l'espasa); s'afegeix que són penes "pròximes" a la capital la condemna a mines i la deportació a una illa; pel que fa a la mort en la foguera, s'assenyala que és pròpia dels esclaus que es rebel·len contra el seu senyor, els plebeus lliures i altres individus de classe baixa; i en tot cas la condemna a mort implica al reu la confiscació dels seus béns (igual que si és castigat amb la pèrdua de la ciutadania o en la seva reducció a l'esclavatge) (D., 48, 19, 28, i 20, 1). El dret jueu preveu la pena de mort però de 3 maneres: de lapidament en

cas d'adulteri, per relacions homosexuals o amb animals (i aquests morirà de la mateixa manera), per qui dona culte a deus pagans o que profana el dissabte, aquell que sedueix a altri o a tota una vila a donar culte a deus pagans, al que blasfema nomenant a Déu (l'acte es farà al lloc assignat a l'efecte, i després els cossos seràn penjats i finalment enterrats però no a la mateixa fossa de la seva família en tant que es considera una pena infamatòria); la mort habitual per decapitació amb l'espasa a aplicar en supòsits d'assassinat a cops de pedra, amb arma o ofengant-lo en l'aigua (l'excepció és quan es mata a un lladre mentre està robant objectes sagrats; i per ofegament (forca -?-) que s'aplica quan es tracta de delictes com pegar als pares, per robatori, al fals profeta, al que comet adulteri amb dona casada, i a aquells que falsament declaren que una dona a comès adulteri (RABBINOWICZ, ob. cit., pàgs. 103, 108, 110, 114, 116, 118, 128, 138 i 139).

502. Als "arcabusos" i "pedrenyals" s'hi refereix una Constitució de Corts de 1585, justament prohibint-los i fixant la pena a imposar en cas d'infringir-se, que varia segons la condició de l'inculpat: si és cavaller seria desterrat 10 anys a Itàlia o alguna illa; i si era un plebei la condemna seria de 2 anys a galeres; ja si el reu era francès o gascó seria condemnat a mort (CYADC, 1, 9, 19, 3).

503. MARTINEZ es refereix a la menor edat en el dret penal castellà-leonès, fixada també en els 7, 10 o 14 anys segons textos que cita (entre ells el Fur de 1190 concedit a "los Collazos" del monestir d'Onya, i el Fur d'Alcalà); també al·ludeix al delicte o fets de "bando" o banda, en el que és un grup el que el comet i en el que intervé el menor en qüestió (Furs de Calataiud, Conca i Zamora; es remet a les "Partidas" en qual cas la menor edat i la manca de responsabilitat penal es reconeix als menors de 14 anys en el cas dels homes i de 12 en el de les dones pel que fa a delictes sexuals, però per la resta de fets punibles tal edat es redueix als 10 anys i mig "en atención a la proximidad a la infancia" (bé que en supòsits concrets de perjuri i apropiació violenta de cosa aliena aquella edat s'eleva als 14 anys); tot i així, l'autor també explica que l'edat constitueix un element atenuant d'acord amb les "Partides": en els casos d'homicidi, lesions i furt de tenir entre els 10 anys i mig i els 14, i ja en general si es té menys de 17 anys; afegeix algunes noves disposicions segons les quals: els lladres menors de 20 anys i els reus menors de 17 anys mai poden ser condemnats a galeres (1552 i 1566 respectivament); l'edat mínima per a poder ser condemnat a galeres en cas de robatori ("ladrones cortesanos") se situa en 15 anys l'any 1734, però poden ser condemnats a mort si tenen ja els 17 anys; i si es tracta d'un delicte de falsificació de moneda, els majors de 10 anys i mig ja poden sofrir penes corporals ("Partidas") (La menor edad, pàgs. 465 i ss.). D'altra banda, segons el dret hebreu mentre que la majoria d'edat civil es situa en els 20 anys, pel que fa a la responsabilitat penal tot individu (excloses les dones) responen de fets penals des del moment, com diu RABBINOWICZ, "de

l'apparition des deux poils sur une partie quelconque du corps" (traduint la Mischnah) perquè tal fet denota la seva majoria, i ja amb la barba es considerarà un home fet i completament desenvolupat (ob. cit., pàg. 121).

504. CANCER afirma que tot jutge pot "tollere, commutare aut minuere penam", i concretament els barons sempre poden fer gràcia als vassalls (ob. cit., II, II, 155). D'altra banda, el cap. XXXIII dels costums del Rosselló disposa que si un baró que té jurisdicció dins la Vegueria remet la pena imposada "infra jurisdictionem suam", la Cúria règia pot oposar-s'hi si considera que aquella remissió de pena és improcedent en atenció al crim comès o perquè estima que concorre malícia en la concessió del baró.

505. La Compilació catalana conté un Títol dedicat a "Compositions y haverias" (CYADC, 1, 9, 27); i en ell es disposa succintament: Que els oficials reials ("qui son acostumats dels fets criminals rebre haverias"), no poden rebre composicions "sino com lo delat del crim preccuniariament sera condempnat o haura rebuda remissio per peccunia de aquell", però en tot cas rebran 4 sous per lliura de la quantitat en la que el reu ha estat condemnat o remès (es prohibeix però que en participin el jutge, l'assessor, l'escrivà i el procurador fiscal) (any 1364); que el màxim que es podrà rebre per composicions més de 100 lliures ("per gran compositio que sie") (1382); si superen les 10 lliures, hi haurà d'intervenir el vicecanceller o regent de la Cancelleria, o de l'advocat fiscal, donant coneixement al tresorer, lloctinent o regent de la Tresoreria (1503); si es fan composicions amb individus detinguts per oficials baronals i després han estat lliurats als reials, les composicions es compartiran (1534); els jutges de Cort, advocats i procuradors fiscals no poden rebre composicions, sinó que s'han de lliurar al General; resten exclosos de possible composició els "delictes atroces": "ladres, trencadors de camins, incendiaris axi de casas com de pallers y altres propietats, matadors de bestiar axi gros com menut, assassins, los qui tallan y destruxen maliciosament vinyas y arbres". Ja per Constitució de 1547 es prohibia als oficials reials que arribessin a "composar" amb els reus; el motiu era que fins aleshores moltes vegades segons es denunciava aquells oficials alliberaven els detinguts després d'haver rebut alguna suma de diners. En definitiva s'ordena que l'oficial reial que detingui un acusat o inculpat d'haver comès un crim no el pot deixar lliure ni arribar a cap composició pel seu compte, sinó que abans deurà conduir-lo davant del jutge o del seu assessor; i sols es podrà alliberar el detingut passats 6 dies després de la compareixença judicial, perquè aquell és el termini establert a fi i efecte de que el el procurador fiscal o el particular afectat puguin instar allò que els convingui (tot sota pena d'inhabilitació i d'una sanció de 1.000 ducats) (CYADC, 1, 9, 24, 4). Per la seva part FERRO es refereix al fet que tot reu, ja dictada la sentència podia obtenir la remissió de la pena mitjançant composició pecuniària; però també podia concedir-se-li el simple perdó o commutar-se-li la que se li havia imposat per una altra

inferior. Tals atribucions corresponien als barons titulars del mer imperi, i podia autoritzar-se a fer-ho (sols en algun cas) a oficials inferiors per bé que sempre requerien assessorament lletrat; en tot cas aquells oficials: no podien perdonar ni commutar penes després de dictada la sentència, i mai en supòsits castigats amb la mutilació de membres, exili perpetu en illes o assots greus per furt, lenocini o blasfèmia greu, incest i algun altre delictes; i podien fer-ho amb qualsevol altre delictes si no havien aconseguit una prova plena (ob. cit., pàgs. 375 a 377). D'altra banda, el cap. 103 del "Recognoverunt" es refereix a les gràcies i composicions: disposa que els veguers i els batlle les poden fer tal com es venia fent des d'antic.

506. Era freqüent commutar una pena, fins i tot després de dictar-se sentència, si el reu s'avenia a exiliar-se i anar a servir l'exèrcit del rei (FERRO, ob. cit., pàg. 377). Podem veure també com per Constitució de 1351 es disposa la possibilitat de commutar la pena corresponent a l'homicidi per la de desterrament (durant 5 anys) si és que el reu aconsegueix compondre-se amb els fills o parents del difunt (CYADC, 1, 9, 5, 1).

507. FERRO es refereix a la facultat del rei i del seu lloctinent de concedir remissions "pro bono publico" de qualsevol delictes, sense satisfacció de cap suma ni del desistiment del perjudicat (fins i tot privant-lo de tota indemnització), si era recomanable per tal d'evitar o apaivaguar pertorbacions públiques (nota 504). L'any 1311 el rei remet la pena imposada a un jueu de Flix, condemnat per un robatori i a canvi de 400 sous jaquesos (nota 230 de la Tercera Part). D'altra banda, el cap. CII de la Sunna disposa que en tot procés (civil o criminal), si els fets denunciats no es poden provar suficientment, el jutge ha d'intentar fer composició entre les parts a manera d'àrbitre.

508. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 42.

509. El terç com a participació econòmica de la Cúria en les qüestions litigioses de que coneix és la formula general que s'aplica al Principat: s'hi fa referència a la Carta de Lleida de 1150, indicant que ha d'imputar-se al deutor demandat judicialment; després es recull al cap. 11 del codi d'aquella Ciutat; a Barcelona regeix el mateix criteri segons el cap. 1 dels seus Costums; el mateix ocorre a Perpinyà conforme el cap. 10, i a tot el Rosselló d'acord amb el cap. XXII dels seus Costums; i el mateix hem de dir de Girona (II.121). Tortosa seria l'excepció atès que ja la Carta de 1149 fixa aquells drets en la cinquena part, i el mateix criteri es manté pels Costums (CT., 1, 5, 1); ja pel que fa a València els drets són la quarta part (Furs, 1, 4, 1). Això no obstant, el "Liber" denuncia que els jutges i els saigs venien cobrant abusivament l'equivalent a la tercera part de la quantia del plet, i per tal d'evitar aquell abús estableix que els drets del jutge seràn en la proporció d'un sou per cada 20 d'aquella quantia i els del saig la desena part (d'infringir aquesta norma aquells oficials hauràn

de restituir el doble a la part perjudicada, però s'indica que les costes judicials han d'anar a càrrec del vençut) (Lex, 2, 1, 24); i també veiem com l'Usatge núm. 102 atribueix al senyor la tercera part de tot allò que es trobi als seus dominis. LALINDE per la seva part refereix la pràctica de diverses participacions en el dret històric espanyol: es refereix a la novena part que s'aplicaria en època del rei visigot Euric; cita altres pràctiques com ara la setena part, la quarta, la meitat, i talment el terç amb remissió als Costums de Lleida (Los gastos, pàgs. 282 i ss.).

510. Nota 491.

511. Notes 504 i 505.

512. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, docs. núms. 17 i 55.

513. Pròpiament no tenim testimonis documentals sobre l'efectivitat d'aquests drets; podem aportar-ne un de 1829, quan 3 veïns de la Palma reconeixen adeutar a un advocat i a l'escrivà reial de Flix les costes derivades d'una causa criminal seguida "en el juzgado de la villa de la Palma" per mort d'un home i ferides fetes a un altre, i que ascendeixen a 300 lliures (a pagar en moneda d'or o plata ("no vals ni paper moneda") que pagaràn en dos terminis (el 25 de desembre de 1829 i el 24 de juny de 1830) (AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 170, fol. 129). D'altra banda en un acta notarial de 1768 sobre l'execució d'una sentència a Batea, es diu que aquella s'havia ajustat a les tarifes judicials "reales de su magestad" (AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2600, Caixa núm. 7, fol. 242).

514. Ja les hem anat referint, però destacariem la primera Ordre, del marquès de Castel-Rodrigo, de 9 de març de 1717 referent a la persecució dels delictes greus; després les Circulars de la Reial Audiència dels anys 1723 i 1725, confirmades per un Edicte de 1734 sobre la jurisdicció del batlle al seu districte; altra circular de 1748 referent a l'aplicació de es penes; etc. (SANMARTI, ob. cit., pàgs. 47 i ss.). D'altra banda és d'interès el contingut de diversos informes o memòries presentades abans de que es promulgui el Decret de Nova Planta, que en l'ordre judicial assenyalen: "Que en lo cibil y que toca a interesados de partes podria observarse por via d enueva concesion y pragmatica sujeta a revocacion, (..), tanto en la Audiencia como en las ordinarias inferiores las mismas leyes y derechos municipales que estaban en practica en el reynado del señor Carlos 2, juzgar segun ellas y en su falta por judiciales (..) segun la nueva orden de Vuestra Majestad" (d'Ametller); i que hi ha "dos especies (de tribunales inferiores) la una es de los de la jurisdiccion regia y la otra de la jurisdiccion baronal, que perteneze a los señores e vasallos; (..) algunos que solo tienen la zivil y otros la mixta, pero la mayor parte tiene concedido el mero imperio y jurisdiccion criminal absoluta" (Patiño) (SANPERE, Fin, pàgs. 667, 668, 674 i 676).

515. Notes 698 i 703 de la Secció Primera.

516. Nota 327.

517. Aquell informe s'elabora en relació amb la efectivitat del conveni jurisdiccional concertat a la Batllia el 1690 (nota 423), això no obstant en data indeterminada però aproximadament en aquells moments l'Orde reivindica davant del rei les seves antigues atribucions jurisdiccionals i demana que es reinstauri l'antic règim (ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 681).

518. SANMARTI, ob. cit., pàgs. 73 a 75.

519. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263.

520. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 1.

521. ACA, Gran Priorat, Lligalls núms. 632, fols. 117 a 120, i 236 i 237; i 633, fols. 305 i 306.

522. Efectivament no sabem de l'eficàcia real de les actuacions que duu a terme aquella Assemblea, però davant d'ella compareix sempre la Senyoria i mai els vassalls o altres persones interessades (almenys en els casos que coneixem, i ho és formulant o intentant "lo interdicte sumarissim retinendo, seu conservando pocsionis o quasi, o quell remei pocsorri que mes util y convenient li sia" per tal de mantenir-se en l'ús i possessió de determinades facultats dominicals i jurisdiccionals. Tanmateix, per exemple en un conflicte amb els regidors de Miravet que pretenen que els béns de la dominatura senyorial també tributin en les càrregues imposades pel Municipi (el 1741 arribaren a embargar una part dels fruits d'aquelles terres), acaba resolent-se negativament contra aquells perquè justament ni tan sols havien comparegut en el procés; per aquella causa doncs i en tant que no s'han oposat a les pretensions del castellà, l'Assemblea resol el litigi a favor del senyor i imposa les costes a la Universitat (de 12 lliures i 10 sous). Un altre cas, que posa més en evidència la nova situació política del país i els conflictes que se susciten entre els senyors i la Corona, és el que afecta al comanador d'Ascó l'any 1748, quan un particular, Bernardí Padellàs vol construir uns molins a la riera de Camposines. En aquest cas ja havia intervingut l'intendent del Principat establint a aquell Padellàs en l'ús de les aigües d'aquella riera; contra aquella cessió, l'Orde de l'Hospital va recórrer davant el "tribunal de la Intendencia" de Barcelona; tanmateix, el 6 de juliol de 1748 el procurador del comanador d'Ascó informa de l'afer a l'Assemblea, indica que aleshores aquell recurs es troba en fase provatòria però que el mateix Padellàs voldria arribar a un acord amb la Senyoria. L'Assemblea, a petició del comanador, acorda que abans d'arribar a una avenença amb Padellàs, s'encomani a un advocat un informe sobre la situació del litigi i

que dictamini quant a la possible solució del mateix; i el 9 de juliol següent ja es presenta l'informe-dictament demanat, que succintament exposa el següent: Que "se comunicaron de Zaragoza" instruccions perquè es fes allò que convingués per a salvar els drets del comanador; que el recurs presentat davant la Intendència solament es guanyarà si l'Orde aporta "un titulo firmado por un ministro de la Real Hazienda" que acrediti que és titular de les aigües de Camposines, cosa que fins aleshores no s'ha fet.; que s'ha de tenir en compte que està de "por medio el interes del Fisco, y assi es clara la atraccion de la causa a su fuero"; que encara que es presentés alguna escriptura que atribuís a l'Orde "semejante regalía", aquella serviria de molt poc "si no contenia con claridad o con equivalentes clausulas la expresion de privativa, porque en tal caso quedaria siempre comulativa a favor del rey"; i que de seguir amb aquell recurs, si l'Orde el perd servirà de precedent per a futures actuacions de l'intendent en perjudici de l'Hospital. Per últim, i a manera de conclusions, el lletrat que informa recomana que si Padellàs hi està d'acord, que el comanador faci l'establiment que a aquell interessa, i així l'Orde podrà percebre uns censos i evitar-se conflictes amb altres terratinents. L'Assemblea aprova l'informe i el 28 de setembre de 1748 es procedeix a l'establir a Bernardí Padellàs al terme de Camposines, amb llicència per a edificar un molí de farina ("con su balsa, represa, assequia y demas aparatos necesarios"), i per a aprofitar i conduir-hi l'aigua de la riera; l'interessat però abans renuncia a l'establiment anterior fet per l'intendent d'Hisenda, i assumeix els deures típics de tot emfiteuta: pagar un cens anual (1 quartera de blat, per sant Joan), no sotmetre's a cap altre senyor, la fadiga senyorial (30 dies), el lluïisme i altres drets inherents (ACA, Gran Priorat, Lligalls núms. 630, fols. 280 a 284; i 632, fols. 164 a 167, i 211 a 222).

523. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 9.

524. Els conflictes a Gandesa ja provenien d'abans; almenys coneixem que l'any 1744 els seus regidors pretenen que el batlle i sots-batlle també satisfacin el tribut del "reial Cadastre" per les terres que posseeixen cedides pel castellà d'Amposta en tant que ocupen aquells càrrecs (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 35, i nota 529).

525. Efectivament els regidors de Benissanet es queixen a la Reial Audiència del nomenament (o inicialment proposta) que el castellà d'Amposta fa pels càrrecs de batlle i sots-batlle del lloc, especialment del primer car el qualifiquen de "fomentador de discordias" i recorden que la mateixa Audiència havia rebutjat el candidat en una ocasió anterior per aquell motiu (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 37).

526. Nota 314.

527. Nota 314.

528. AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2908, Caixa núm. 2, fols. 95 a 98.

529. Nota 70.

CONCLUSIONS

- Introducció

I. Primera Part

- 1) Sobre el repartiment dels territoris
- 2) Els conflictes amb el Regne d'Aragó

II. Segona Part

- 1) El dret propi
- 2) Els Usatges i la tradició visigoda
- 3) Les Constitucions i altres drets de Catalunya
- 4) El dret comú
- 5) El dret de Tortosa i d'Aragó

III. Tercera Part

- 1) Els jueus
- 2) Els sarraïns
- 3) Els moriscos

IV. Quarta Part

- 1) Els Senyoriis i l'establiment de la població
 - 1.1 Els Senyoriis
 - 1.2 L'establiment de la població
- 2) La Senyoria i la Universitat
 - 2.1 L'organització senyorial
 - 2.2 El Municipi
- 3) L'administració de justícia

Elaborat el nostre treball sobre el Senyoriu i el Municipi a la zona de la Catalunya Nova que comprèn les comarques actuals de Ribera d'Ebre i Terra Alta, cal extreure'n les conclusions que estimem pertinents de la recerca que hem dut a terme i de la tasca de síntesi realitzada.

Cal recordar que el període històric en el què ens centrem és pràcticament el de la durada del règim senyorial que s'estableix a la zona, és a dir des de mitjan s. XII després de la seva reconquesta pel comte de Barcelona, fins el primer terç del s. XIX quan el règim desapareix definitivament.

El treball s'inicia amb una breu introducció geogràfica d'aquella zona, en la que es posen de manifest dues circumstàncies destacables:

- La primera és la seva immediatesa respecte de l'antic Regne d'Aragó, fet que per raons històriques polítiques, jurídiques i talment tributàries hi incideix de manera especial concretament al llarg dels s. XII al XIV, donant lloc a reiterades reivindicacions territorials del Regne veí.
- La segona circumstància a destacar és que les actuals comarques de Ribera d'Ebre i Terra Alta comprenen i coincideixen territorialment amb cinc antics districtes senyorials, tots ells objecte del nostre estudi: els templers de la Batllia de Miravet i les Comandes d'Horta, Ascó i Vilalba (des de 1317, de l'Orde de l'Hospital); i les Baronies laiques de Flix i de Castellvell (després d'Entença).

Passant al contingut propi del nostre treball, hem distingit quatre Parts:

- La Primera fa un breu repàs històric de la nostra zona, amb dades generals anteriors a la reconquesta; i després procedeix a: d'una part a descriure políticament l'establiment d'aquells districtes senyorials, els canvis de titular dominical que es produeixen i la seva evolució, amb la inclusió de dades sobre la seva població; i d'altra banda, s'ocupa també del conflicte territorial que se suscita entre el Regne d'Aragó i el Principat de Catalunya concretament afectant als dominis templers/hospitalers sobre la delimitació de les fronteres entre ambdues Monarquies, problema que no resta resolt fins a mitjans s. XIV.
- La Segona Part concreta els ordenaments jurídics propis de cadascún d'aquells districtes senyorials constituïts, i la incidència en ells del dret general del país, així com d'altres ordenaments com ara els Costums de Tortosa i el dret aragonès.
- La Tercera Part la dediquem a les comunitats jueves i sarraïnes de la nostra zona; són escasses les notícies que tenim dels col·lectius jueus, en qual cas hem de recórrer normalment a informació general, però no és així amb els de fe mahometana amb nuclis de població importants a la Ribera d'Ebre (és un fet exclusiu d'aquesta comarca, que no es dona a la Terra Alta). En tot cas intentem reconstruir llurs organitzacions polítiques, administratives i judicials amb les dades al nostre abast.
- I ja la Quarta Part s'ocupa pròpiament dels règims senyorial i municipal que s'instauen en cadascún d'aquells districtes, examinant les relacions dominicals i jurisdiccionals que s'estableixen i tractant també de l'administració de justícia i la seva organització particular.

Centrant-nos finalment en el resultat de la nostra tasca de recerca, podem efectivament extreure'n les conclusions següents:

I. De la Primera Part

Ramon Berenguer IV i el seu fill Alfons I duen a terme la reconquesta de la nostra zona entre els anys 1148 i 1163, aproximadament, després de la de Tortosa i en diferents etapes: una primera entre 1148 i 1149 (després de la de Tortosa i abans de la de Lleida, que comprèn bona part de l'actual Terra Alta i probablement també Ascó); una segona vers el 1152 o 1153 (el castell de Miravet i la part del seu districte que restava pendent des de la campanya anterior, així com els de Flix, Garcia, Móra i Tivissa); i la tercera i última entre 1162 i 1163 (del castell i termes d'Horta).

La reconquesta la dirigeix primer Ramon Berenguer IV, i és comuna l'opinió de què dits territoris s'adquirien a favor del Comtat de Barcelona, com els últims territoris de la Monarquia catalana emergent i en procés de consolidació.

Aquella opinió es podia fonamentar entre altres causes, amb el fet que el propi Ramon Berenguer IV procedeix a repoblar com a príncep d'Aragó els margens esquerres dels rius Algars i Matarranya (l'antic districte d'Alcanyís) a furs de Saragossa, mentre que els margens drets són cedits a l'Orde del Temple. Fins hi tot s'al.ludeix a un fet diferencial com és que posteriorment aquells territoris aragonesos són donats a l'Orde de Calatrava, vinculada a la Casa reial d'Aragó, mentre que els de la part catalana es cedeixen al Temple amb forts lligams amb la Casa comtal de Barcelona.

Malgrat tot, per la nostra part considerem que Ramon Berenguer IV no té encara ben decidits els límits territorials entre les dues Monarquies; cal recordar que el comte ha conquerit uns nous territoris amb l'ajut aragonès entre d'altres, i deu conèixer les decisions papals que havien concedit a Alfons I "el bataller" d'Aragó els drets preferents de conquesta de Tortosa i Lleida. Pel que fa als aragonesos no han degut oblidar que aquell rei va senyorejar bona part de la nostra zona entre els anys 1132 i 1133: Horta, Batea, Algars i Riba-roja; i talment deuen mantindran la voluntat d'aconseguir una sortida al mar com ja pretenia aquell altre monarca pel marge dret del riu Ebre.

En qualsevol cas Ramon Berenguer IV no s'ocupa pròpiament de la repoblació dels nous territoris; n'és el titular per dret de conquesta, i comença a desprendre-se'n ben aviat amb les donacions del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple (1153), i dels de Flix a Bonifaci de Volta (1154), però actuant a la vegada com a comte de Barcelona i príncep d'Aragó.

El mateix comte usa els nous títols de marquès de Tortosa i de Lleida, i al nostre entendre no ho fa amb un caràcter merament honorífic (tot i que es

tracti efectivament de marques o zones de frontera) sinó justament per no tenir encara decidit a quina d'ambdues Monarquies cal incorporar tota la zona compresa entre Tortosa i Lleida, inclòs tot el marge dret de l'Ebre.

Cal dir també que no és fins Alfons I quan es comencen a establir uns primers límits del territori que a la darrera del s. XII ja s'anomena Catalunya, i aleshores solament s'assenyalen Salses, Lleida i Tortosa (Assemblea de Pau i Treva de Fontdarella de 1173). La zona de l'actual Terra Alta i part de la Ribera no s'esmenten; i és que, com estimem, el monarca considera que tot aquell sector segurament fins a l'Ebre pertany a l'Aragó, i de fet ho afirma almenys pel que fa al districte d'Horta quan concedeix als seus pobladors la Carta de 1165. En un altre cas no pot entendre's que el mateix Alfons I atorgui aquella Carta i la de Batea i Algars el 1181 concedint als seus pobladors els furs de Saragossa.

En qualsevol cas, hem de distingir dos fets aparentment independents: la cessió dels nous territoris reconquerits a diversos senyors, un eclesiàstic (el Temple -Miravet, Horta i Ascó-) i dos laics (Bonifaci de Volta -Flix- i Guillem de Castellvell -Móra, Tivissa i Garcia-); i les reivindicacions territorials de les institucions aragoneses que veïen en el riu Ebre el límit o frontera natural amb la veïna Monarquia catalana.

1) Sobre el repartiment dels territoris:

Com dèiem, Ramon Berenguer IV comença a desprendre's de manera qüasi immediata dels territoris conquerits: primer del districte del castell de Miravet el 1153 a favor del Temple, i després del de Flix al cavaller genovès Bonifaci de Volta el 1154. Segueixen les donacions que fa el seu fill Alfons I: dels castells de Móra, Tivissa i Garcia a Guillem de Castellvell el 1174; d'Horta també al Temple el 1177; i d'Ascó i Riba-roja al mateix Orde el 1182, confirmant-se la d'Ascó el 1210.

D'aquesta manera s'introdueix a la zona un institut eclesiàstic com és l'Orde del Temple, que rep els territoris en alou franc i lliure; se li cedeixen els districtes de Miravet i Horta en forma aparentment lucrativa o gratuïta, mentre que els d'Ascó i Riba-roja es donen a canvi o en compensació d'uns ajuts econòmics prestats a Alfons I (tot i mantenir la formulació d'una donació, com ocorre en totes les cessions reials i de particulars que es fan a l'Orde).

Pel que fa als altres dos districtes: el de Flix es cedeix al cavaller genovès de Volta en agraïment pel seu ajut prestat en la conquesta de Tortosa; i el dels castells de Móra, Tivissa i Garcia a Guillem de Castellvell i els seus, cavaller estretament vinculat al rei i d'una família que ja havia col.laborat en altres campanyes a destacar la de Siurana. Les donacions en tots dos casos són feudals i en agraïment pels serveis prestats per un i altre beneficiari en la reconquesta; hem d'afegir que:

- Flix constitueix un únic féu o districte territorial, tot i que els s. XIII i XIV apareixen la Palma i el Mas de Flix respectivament tenint així tres nuclis de població independents.
- En el segon cas, els tres castells són i es mantenen com tres unitats feudals independents, amb un nucli de població en cada lloc, sens perjudici de que a Garcia i Tivissa es creïn altres nuclis menors estesos pels seus termes però integrant una única Universitat.

En tot cas, els nous senyors són els que s'encarreguen d'establir una nova població cristiana als seus dominis, però també han de respectar com veurem l'estatut privilegiat de la sarraïna que es troba instal·lada en diferents nuclis de població de la ribera de l'Ebre (ho tractem a la Tercera Part).

Hem de fer esment també a les Cartes ja citades que concedeix Alfons I a Horta i Bene el 1165 i a Batea i Algars el 1181; estem davant de dos processos poblacionals de resultats exactes desconeguts que cal reconduir posteriorment pel nou senyor dels llocs, l'Orde del Temple. Considerem que les Cartes que s'atorguen van adreçades a pobladors ja establerts a cada lloc, probablement pel sistema d'aprisió; nous habitants que podrien ser antics mercenaris dels exèrcits cristians de reconquesta i gent vinguda d'altres zones properes acabada la reconquesta.

Encara en el segon cas, de Batea i Algars, es donen dues circumstàncies d'especial consideració: que el propi rei concedeix en la mateixa data altra Carta a favor de Bernat Granell i el seus amb l'encomana de poblar-los i de custodiar els castells dels llocs, a canvi de dues terceres parts de les rendes i fruits que n'obtingués, i amb subjecció als furs de Barcelona; i en segon lloc que justament aquells castells amb els seus termes ja pertanyen des de 1153 a l'Orde del Temple doncs tots dos s'integren dins el districte del castell de Miravet. Ambdues qüestions resten resoltes entre els anys 1182 i 1187: el 1182 Alfons I reconeix que Batea i Algars pertanyen a l'Orde del Temple, fins el riu Algars; i el 1187 Bernat Granell i els seus renuncien als seus drets a favor del mateix Orde a canvi d'una compensació econòmica.

A Horta i Bene en canvi, quan el rei concedeix la Carta de població ho està fent als habitants d'un territori que depèn directament d'ell, tot i que Ramon de Montcada hi posseeix uns drets feudals sobre el castell i el lloc que després es coneix com Prat de Comte. Això no obstant, aquell territori no es dona al Temple fins l'any 1177.

Com hem dit, en tots dos casos el monarca s'adreça a pobladors ja establerts, amb uns nuclis de població en procés de consolidació i que reben els termes francament i lliurement sense càrregues, amb la única limitació de la fidelitat que deuen al rei i la subjecció a la seva jurisdicció.

És probable que després, en procedir a l'establiment individualitzat en terres i altres béns es fixin censos; però res s'expressa en les Cartes.

Anys després, quan els nous senyors dominicals s'han possessionat dels territoris de la nostra zona, endeguen com hem dit un procés poblacional ampli amb la concessió de noves, nombroses i diverses Cartes de població (des de 1192 fins a 1345) amb un èxit divers. Aquell procés però, és especialment important a la Terra Alta on no hi romanen comunitats sarraïnes, i cal establir-ne altres de noves íntegrament cristianes (sens perjudici de possibles col·lectius jueus que deuen existir i dels que desconeixem quan s'hi han instal·lat), normalment en nuclis existents al voltant de castells, bé que en alguns casos es tracta de poblacions de nova planta.

Aquella circumstància no es dóna a la Ribera d'Ebre on es mantenen els nuclis sarraïns antics, especialment protegits i inicialment dependents del comte de Barcelona en virtut d'una Carta de seguretat atorgada pel mateix Ramon Berenguer IV, en data indeterminada però posterior a la donació al Temple del castell de Miravet (atès que els seus sarraïns no en són directament beneficiats, ni s'esmenten); això no obstant, en algunes d'aquelles poblacions s'hi instal·laràn separadament altres de cristianes (excepte almenys fins a la darrereria del s. XV de Riba-roja, Miravet i Benissanet, llocs en els que la seva població és sarraïna de manera íntegra). Hi ha talment algun intent poblacional aïllat, però curiosament quasi cap d'ells té èxit.

A part coneixem l'existència d'altres nuclis de població que sorgeixen i desapareixen sense saber-ne exactament la causa. En definitiva les noves poblacions són:

- Terra Alta: Horta i Bene (1165/92), Gandesa (1192/94), Pinell (1198/1207), Batea (1181/1205), Camposines (1209), Prat de Comte (1210-?-), Vilalba (1224), Fatarella (1228-?-), Vall de Batea (1244), Gandesola (1248), Mudèfer (1280), Pinyeres (1280), Algars (1181/1281), Devessa de Massaluca (1294).
- Ribera d'Ebre: Rasquera i On (1206), Gorrapte (1237), Coll de Balaguer (1275), Berrús o Castellblanc (1294), i Mas de Flix (1345).

Altres nuclis que ja existeixen quan la reconquesta o que apareixen posteriorment segons diversa documentació dels s. XIII i XIV són:

- Terra Alta: Caseres, Bot, Arnes, Ferres, Pobla de Massaluca i Corbera.
- Ribera d'Ebre: Ascó, Riba-roja, Flix, Palma, Vinebre, Torre de l'Espanyol, Pedrer, Garcia, Móra, Tivissa i Ginestar.

De tots ells finalment desapareixen, alguns de manera quasi immediata després de concedir-se la Carta de població i altres ja el s. XIX: Bene, On,

Vall de Batea, Gandesola, Mudèfer, Pinyeres, Algars, Camposines, Devessa de Massaluca, Gorrapte, Coll de Balaguer, Berrús, Mas de Flix, Ferres, i Pedrer.

Pel que fa a les primeres Cartes reials d'Horta i Bene i Batea i Algars, podria dir-se que no tenen èxit i que per això després l'Orde del Temple procedeix a concedir-ne de noves. Aquesta hipòtesi és certa al nostre entendre en els casos dels llocs de Bene i Algars: el primer deu desaparèixer qüasi d'immediat després de la concessió de la seva Carta (1165) atès que no en tenim més notícies posteriors; i quant a Algars, ocorrerà el mateix si tenim en compte que no és fins el 1281 que els cavallers templers atorguen una nova Carta. Però pel que fa a Horta i Batea considerem que els nuclis de població inicials es consoliden, de fet les Cartes d'Alfons I s'adrecen a pobladors ja existents i instal·lats als llocs; el motiu de les noves concessions cal trobar-lo en la necessitat de l'Orde del Temple de fer valdre la seva condició de nou senyor dels llocs (vegi's per exemple que la de Batea es dirigeix a 60 pobladors establerts, i que en tot cas el Temple es reserva el seu domini i jurisdicció mentre que en les reials ho feia Alfons I).

D'altra banda solament la Carta reial d'Horta i Bene de 1165 assenyala que els lloc es troben dins el Regne d'Aragó; i en aquella i en l'altra de Batea i Algars de 1181 es concedeixen els furs de Saragossa. Però en la resta d'actes poblacionals senyorials no s'indica si els llocs o el districte en els que es troben pertanyen a Aragó o a Catalunya, i tampoc es fa al·lusió a l'ordenament jurídic particular i/o general al que estàn sotmesos; aquells actes s'efectuen al nostre entendre al marge dels conflictes que segurament ja existeixen respecte del Regne veí d'Aragó, i qui sap si fins i tot considerant-los cedits com a propis del comte de Barcelona i no pel Regne aragonès.

Tot i les escasses dades que posseïm, veiem també com la població dels diversos districtes varia al llarg dels segles, en funció de factors diversos essencialment econòmics i altres com ara la pesta o la guerra; uns i altres causaràn en un primer moment el desplaçament de la població, i superada la situació l'arribada de nous habitants. Especial transcendència té l'expulsió dels moriscos decretada el 1610, que dona lloc a un altre procés repoblador.

Ja, i almenys pel que fa al període poblacional que comprenen els s. XIII i XIV observem que l'origen de la nova població és ben divers, sent-nos molt útil conèixer els cognoms dels nou-arribats: majoritàriament catalans d'arreu, sobre tot de la zona de Lleida, també de la Catalunya ara francesa, i talment (en molt menor grau) de l'Aragó. L'arribada d'aquesta població des del s. XII serà determinant després per a la fixació de l'ordenament jurídic que ha de regir les noves comunitats, i per a decidir la

solució al conflicte que enfronta Catalunya amb el Regne d'Aragó per a determinar els límits territorials d'ambdues Monarquies.

Recordem per últim que els dominis del Temple, Orde que s'extingeix el 1308, es traspassen al de l'Hospital el 1317, després d'uns anys d'administració règia. Pel que fa la Baronia de Flix el rei la recupera i la cedeix el 1257 a Teresa Gil de Vidaura i els seus fills (de Jaume I), després aquella la vén el 1262 a Arnau del Bosch, ciutadà de Lleida; i el s. XIV passa a Francesc de Sant Climent (1382) i finalment a la Ciutat de Barcelona (1399). Quant a la Baronia dels Castellvell, per enllaç matrimonial d'Alamanda de Sant Martí i Castellvell passa a la família d'Entença, fins que Guillem d'Entença la ven Jaume II, i aquest els incorpora al Comtat de Prades el 1324; encara el feu de Garcia es disgrega de la Baronia dels Castellvell a mitjans s. XIV i romàn separat fins un segle després quan l'adquireix el comte de Prades.

2) Els conflictes amb el Regne d'Aragó:

No creiem que a mitjans s. XII es pugui dir que els nous territoris conquerits de la nostra zona pertanyin pròpiament al Comtat de Barcelona; el mateix Ramon Berenguer IV usa el títol de "marquès" en relació amb Tortosa i Lleida com a nous dominis seus (i aleshores fronterers), fent-los distingibles del Comtat barceloní i no necessàriament incorporats ni vinculats a aquell si no és en raó de la persona d'un príncep comú.

Considerem que la distinció de Tortosa i Lleida com a dos Marquesats obeeix més pròpiament a la necessitat de fer distingibles dos nous territoris amb una identitat diferenciada respecte del Regne d'Aragó i el Comtat de Barcelona; solament als darrers anys del regnat de Ramon Berenguer IV veiem com en ocasions s'utilitza el títol de "marchio" i finalment ni l'usa (1159), com tampoc ho fa el seu fill Alfons I. Però en els casos de Lleida i Tortosa ja es té clar que s'incorporen a l'òrbita del Comtat de Barcelona; en altre cas ocorreria com amb Provença, en què el mateix Alfons I usa el títol de marquès referint-s'hi com un territori distint d'aquell Comtat, coincidint justament i pràcticament en un moment en el que es fixen uns primers límits del nou Regne que incorpora els territoris de Tortosa i Lleida (doncs no es distingeixen com abans) i que rep la denominació de Catalunya.

Ramon Berenguer IV es troba al capdavant de dues Monarquies emergents, en procés de consolidació territorial, dirigides efectivament per una mateixa persona i que col.laboren conjuntament en la tasca de reconquesta amb efectius humans i econòmics; i talment és el moment en el que s'està gestant altre procés igualment important com és el de l'establiment d'un ordenament jurídic únic general i territorial per a cadascuna d'aquelles Monarquies, expressió de la potestat superior del

monarca i de la sobirania de cada Regne: l'aparició dels Usatges de Barcelona pel que fa al futur Principat de Catalunya, i la generalització dels furs de Saragossa al Regne d'Aragó.

És probable que la voluntat de Ramon Berenguer IV fos ja inicialment la de no vincular els nostres territoris al Regne d'Aragó; ho assenyalen en mostrar com ell mateix procedeix a repoblar el marge esquerre dels rius Algars i Matarranya amb remissió als furs de Saragossa, mentre que pel que fa a la dreta d'aquells rius es limita a fer algunes donacions a títol particular (al Temple -pel bé de la seva ànima-, i a Bonifaci de Volta), sense explicitar en quin Regne s'integren els territoris ni quin ordenament jurídic ha de regir-hi. I contrasta la rapidesa règia en poblar els extensos termes d'Alcanyís (límitrofs amb l'actual comarca de la Terra Alta, el 1157), amb la inactivitat oficial al nostre marge dels rius Algars i Matarranya. El conflicte territorial ja es deu plantejar aleshores, però Ramon Berenguer IV no el resoldrà pendent d'algun acord de repartiment que no es duu a terme.

Mentre tant i segurament ja amb Ramon Berenguer IV (probablement a la darrería del seu regnat quan ja no distingeix els títols de marquès de Lleida i Tortosa), s'està configurant una nova unitat política territorial diferenciada del Comtat de Barcelona que es consolida en el regnat del seu fill Alfons I, regida per un monarca, que es denomina "Catalunya", i que supera de manera definitiva les antigues demarcacions comtals i de marques.

Tot i així, les primeres manifestacions documentades en tal sentit es produeixen el 1173, en una Assemblea de Pau i Treva (Fontdarella) quan es fixen uns límits territorials d'aquella Monarquia per Salses, Lleida i Tortosa, encara que sense més detall i sols pel que fa a la frontera occidental del Principat; res s'esmenta de la nostra zona del marge dret de l'Ebre.

En definitiva, tot i tenint en compte la possibilitat de que el comte Ramon Berenguer IV pretengui que la nostra zona s'integri en conjunt al Comtat de Barcelona, creiem que de fet i en bona part es considera aragonesa; concretament ens estem referint als territoris que al llarg d'aquell s. XII es cedeixen al Temple (Miravet el 1153, Horta el 1177, i Ascó i Riba-roja el 1182), i sobre els que es centren les reivindicacions aragoneses els s. XIII i XIV. Resten exclosos del conflicte i sembla no haver dubte respecte dels dominis de Volta a Flix, i de Castèllvell a Garcia, Móra i Tivissa, tot i que ambdues Baronies tenen territori al marge dret de l'Ebre.

I així segueix sent quan Jaume I atorga el seu testament l'any 1248, en que procedeix a un repartiment territorial dels seus Regnes entre els seus fills, i justament disposa que el sector de Miravet i Ascó amb Horta pertanyen al d'Aragó. Això no obstant aquell testament serà anul.lat per

altre posterior, i finalment no es produeix cap repartiment perquè un únic fill hereta els dominis d'Aragó, Catalunya i València, restant pendent de decidir una delimitació territorial determinada.

Entretant l'Orde del Temple ha iniciat un procés repoblador que afecta a tota la Terra Alta i a part de la Ribera d'Ebre; la tasca l'assumeixen inicialment les Cases de Gardenys i Corbins (a Lleida), i hem vist com es duu a terme amb població que majoritàriament procedeix de zones catalanes, sobretot de Lleida i del Nord de Catalunya. Talment com s'observa, totes les Cartes que l'Orde atorga es remetent expressament a mesures de Lleida (de superfície i de fruits).

En qualsevol cas, cap d'aquells documents disposa quin és l'ordenament jurídic que regeix aquells territoris, fet també destacable si tenim en compte que les Cartes reials que coneixem de la nostra zona sí que ho especifiquen (els furs de Saragossa). Els textos templers es limiten a recollir les reserves dominicals i jurisdiccionals de l'Orde, i les càrregues a les que resten subjectes els pobladors; això no obstant, i en allò que afecta als drets del Temple observem que contenen preceptes que talment figuren en la Carta de població de Lleida atorgada pels comtes de Barcelona i d'Urgell el 1150 i en altres privilegis concedits a aquella Ciutat després recollits al codi de Costums de la Ciutat (de 1228):

- El principi de protecció i defensa dels vassalls front a tercers.
- El reconeixement als pobladors del dret a disposar lliurement dels béns que s'estableixin, amb la prohibició de que ho facin a favor de "militibus et sanctis".
- El dret senyorial de fadiga per 10 dies
- L'exempció dels mals usos d'exòrquia, cugúcia i intèstia.

Podem parlar doncs d'una certa influència del dret propi de Lleida; i a això hem d'afegir que si els pobladors de la nostra zona provenen majoritàriament de Lleida i del seu entorn és evident que també es regeixen pel dret del seu lloc d'origen (un procés similar es produirà al Regne de València, on en llocs determinats regiràn els Costums de Lleida).

Malgrat tot, al llarg del s. XIII veiem com actuen a la zona el sobrejunter de Saragossa i els justícies de Morella i d'Alcanyís. En el cas concret d'Horta se succeeixen diverses manifestacions règies declarant que els seus termes són d'Aragó; i en un conflicte jurídic de 1278 el monarca ordena que es regeixin segons els costums amb els que van ser poblats, mentre que el 1281 declara que en tota causa judicial i extrajudicial s'han d'observar els furs d'Aragó.

L'Orde del Temple per la seva part també es manifesta a favor d'Aragó: el 1279 el rei posa els templers d'Ascó i Miravet sota la protecció del

sobrejunter de Saragossa; els anys 1282 i 1293 el mestre del Temple confirma a la Universitat d'Ascó entre altres el dret dels seus vassalls d'acudir a la Cúria de Saragossa; el 1292 el comanador d'Horta s'oposa a satisfer una sisa ordenada a Catalunya perquè els seus dominis no hi pertanyen; i el 1305 Jaume II, a instància del comanador d'Horta, declara que el procurador de Catalunya no pot exigir en aquell territori una censa perquè pertany a Aragó i la recaptació correspon al procurador d'aquell Regne.

Tanmateix el 1296, el propi Orde del Temple concedeix a la Comanda d'Horta un codi de Costums en el que d'una banda es reconeix que fins aleshores hi han estat vigents parcialment els Costums de Lleida i d'altra es sanciona un ordenament propi amb unes fonts supletòries que són els Usatges de Barcelona i el dret comú.

Pel que fa a Ascó l'any 1300, en raó d'un procés que l'Orde segueix contra els senyors d'Entença a la Cúria comtal, es recull que aquell districte es regeix pels Usatges de Barcelona i els Costums de Lleida.

Ja el 1303 es disposa una nova organització territorial a Catalunya establint-se les Sobrevegueries i es fixen els seus límits territorials amb els de les Batllies reials; així i concretament pel que fa a la Batllia de Tortosa els seus límits es fixen entre Flix (el pas de barca), el mar, el riu Ulldecona i un sector de la part occidental de l'actual Principat que va per Amposta, Perelló i Prat de Comte. Tal com s'expressa el document Miravet i Ascó resten a Catalunya, i probablement també Prat de Comte a la Comanda d'Horta; però Horta, Bot, Arnes i Caseres (de la mateixa Comanda) serien d'Aragó.

Anys després i segurament aprofitant el fet que el rei ha assumit l'administració dels antics dominis del desaparegut Orde del Temple, observem com el sobrejunter de Saragossa requereix els homes dels districtes de Miravet i Ascó perquè s'hi sotmetin i es regeixin pel dret aragonès; així ocorre els anys 1308 i 1309. La contesta dels vassalls és que no hi estan conformes perquè els seus llocs van ser poblats segons els Costums de Lleida i pertanyen a Catalunya. El mateix fet es produeix a Horta l'any 1319, quan l'Orde de l'Hospital ja s'ha possessionat dels dominis del Temple (des de 1317).

El mateix 1319 el castellà d'Amposta concedeix a la Batllia de Miravet un altre codi de Costums en el que també es reconeix que els seus habitants es venien regint fins aleshores pels Costums de Lleida i altres usos i costums propis; el nou codi disposa que les seves mancances s'han de cobrir acudint a les Constitucions de Catalunya, als Usatges de Barcelona i el dret comú. Però cal destacar que aquell ordenament es dona als llocs de la Batllia que es troben al marge dret dels rius Algars i Matarranya, i

s'hi exclou Nonasp que és del Regne d'Aragó i al marge esquerre d'aquells rius.

Sembla doncs que l'Orde de l'Hospital té perfectament definits els límits entre ambdues Monarquies, i encara el 1323 reconeix la vigència a Vilalba i la Fatarella (aleshores de la Comanda d'Ascó i també al marge dret del Matarranya) dels Costums de Lleida.

La que sembla evident postura pro-catalana de l'Orde de l'Hospital contrasta amb la del Temple; i malgrat tot les institucions aragoneses segueixen reivindicant aquells dominis d'Horta, Miravet i Ascó.

Pel que fa a Horta i en diversos conflictes que se susciten entre els seus habitants i Universitats i el castellà d'Amposta, aquells són recolzats pels aragonesos i ells mateixos acaben declarant que pertanyen al Regne veí. Estem a mitjans s. XIV, i finalment intervenen les Corts Generals del Principat des de les de Montblanc el 1333 fins les de Perpinyà de 1350/51.

Finalment els anys 1347 i 1350 el rei Pere en sengles resolucions declara que els districtes de Miravet i Ascó (la primera) i el d'Horta (la segona) pertanyen i han de contribuir a Catalunya, i es fixa en el curs del riu Algars el límit o la frontera entre Aragó i el Principat. Aquelles decisions són de fet confirmades per les Corts de Cervera de 1359 quan ordenen un fogatge a Catalunya, i tots aquells dominis apareixen adscrits a la "Comissió" o Vegueria de Tortosa.

En tot cas els elements que han estat decisius per a adoptar aquelles resolucions han estat bàsicament dos: que aquells districtes han estat poblats majoritàriament des d'un primer moment per catalans, i que des d'aleshores s'han vingut regint per un dret català.

II. De la Segona Part

A la Segona Part fixem els ordenaments jurídics que regeix a la nostra zona, sempre en el període històric al que ens referim: des de mitjans s. XII fins la promulgació del Decret de Nova Planta el 1716 i ja fins l'extinció del règim senyorial.

Allò que primer hem de tenir en compte i que és un fet general i comú a la nostra zona, és la diversitat d'ordenaments propis que sorgeixen a cada lloc o en el seu cas als diferents districtes senyorials, però a partir d'altres ordenaments inicialment importats com ara els Costums de Lleida i els Usatges i Costums de Barcelona; i tot sens perjudici dels elements propis i peculiars que s'incorporen. En segon terme ens hem de referir a la

consolidació d'altres elements que integren el dret general del país, i que es reconeixen com a fonts supletòries dels drets propis de la nostra zona: el dret comú romà-canònic, els Usatges de Barcelona i la legislació de Corts.

1) El dret propi:

La primera nota a destacar del sistema jurídic que s'estableix és la diversitat i pluralitat d'ordenaments propis, circumstància característica del dret català alt-mitjieval eminentment consuetudinari.

Tanmateix la reconquesta i repoblació de la zona es produeixen en un moment en el que ja podem parlar de l'existència de drets propis més o menys definits, de base certament consuetudinària, integrats per elements escrits i altres no escrits. En tot cas, la nova població que s'instal·la als nostres territoris duu un dret determinat d'origen divers; així no és casual que Alfons I concedeixi els furs de Saragossa a Horta i Bene el 1165 i a Batea i Algars el 1181, doncs ben segur que a part de que aquells territoris es consideren aragonesos també ho són llurs pobladors. I de manera semblant, en tant que són cavallers templers que provenen de la zona de Lleida els que duen a terme el repoblament dels dominis de la Terra Alta i Ribera d'Ebre i que bona part de la nova població prové d'aquella zona, en aquells dominis regiria finalment el dret de Lleida.

Processos similars es donen a les Baronies de Flix i Castellvell. A la de Flix regeixen els Costums de Tortosa, tot i que la Baronia s'integra a la Vegueria de Lleida; i a la segona hi trobem vigents els Usatges i els Costums de Barcelona; en un i altre cas sembla evident l'origen majoritari dels seus nous pobladors cristians.

En conseqüència, en un primer moment ens hem de referir a un trasllat a la nostra zona d'ordenaments jurídics propis d'altres territoris, en funció de l'origen dels nous pobladors; però sens perjudici de la seva evolució posterior: hem de tenir en compte que s'elabora i crea un nou dret propi a cadascun d'aquells llocs i districtes senyorials, que primarà i modificarà aquell altre inicialment traslladat. A part d'aquells drets hem d'al·ludir a altres elements jurídics que configuren un nou dret a cada lloc, i entre ells s'han de citar les Cartes de població que es concedeixen als nous territoris i que esdevenen la primera font escrita del nou dret propi dels llocs als que es refereixen; documents senzills centrats en qüestions dominicals i jurisdiccionals que malgrat tot no contenen un veritable ordenament jurídic, encara que disposen el marc en el que es desenvoluparà el nou règim senyorial que s'instaura.

Subsisteix en tot cas el costum i considerem que en el doble àmbit públic i privat, amb més eficàcia en aquell segon aspecte: a) en l'àmbit públic en general s'ha de respectar el conjunt de drets i prerrogatives que ostenta la

Senyoria i que sols ella pot modificar expressament, sens perjudici de que en aspectes colaterals o marginals sorgeixin noves pràctiques que modifiquin o matitzin aspectes de l'ordenament senyorial o que fins i tot acabin creant noves normes (és molt probable que en alguns casos es permet o consenteix alguna pràctica que altera l'exercici d'una prerrogativa senyorial determinada); i b) en l'aspecte privat, és a dir de l'ordenament que regeix les relacions entre els veïns, el costum adquirirà major transcendència d'acord amb les necessitats de les noves comunitats i serà el vehicle que anirà modificant el dret inicialment importat.

Pròpiament però cal referir-nos a usos i usances que es practiquen i que s'acaben confirmant per a esdevindre costums quan són sancionats i reconeguts com a preceptes d'aplicació general. Així els preàmbuls dels codis de la nostra zona es refereixen a usos i usances practicats pels vassalls del concedent, que en tant que es recullen per escrit i són sancionats per la Senyoria es converteixen en costums com a normes jurídiques de general observança a les seves comunitats.

Encara hem d'al·ludir als furs, expressió poc habitual als nostres textos i que de fet quasi solament apareixen en documents contractuals privats; al nostre entendre quan es fa al·lusió al fur s'està fent remissió en sí al dret de la jurisdicció a la que pertanyen els contractants o a la que es sotmeten (al fur del batlle o del senyor del territori, o d'altra jurisdicció secular o eclesiàstica). Això no obstant tenim dues excepcions en dues Cartes de població: a) a la de 1181 amb la que Alfons I concedeix a Batea i Algars a Bernat Granell establint que les seves relacions recíproques es regiràn pels furs de Barcelona; i b) a la que el Temple atorga a Vilalba el 1224, on s'assenyala que la població s'estableix segons els furs d'Horta.

En el primer cas pot plantejar-se que el document es refereix als que es coneixeràn com Usatges de Barcelona, en tant que text feudal que regularà les relacions entre el rei i el seu feudatari Bernat Granell; tanmateix les primeres referències a Usatges escrits són de 1188 (Constitució de Pau i Treva), mentre que en altra anterior de 1173 se citen els costums escrits; d'altra banda veiem com Ramon Berenguer IV usa tal expressió de furs a la Carta de Siurana de 1153 referint-se pròpiament a costums com a ordenament jurídic (els de Lleida). En conclusió entenem que l'expressió de furs que apareix a Batea i Algars ha d'entendre's com a costums escrits (com en aquella Constitució de Pau i Treva de 1173), de naturalesa evidentment feudal per les relacions que han de regir; però no resta clar si es fa remissió pròpiament als Usatges o a l'altre text que ja el s. XIII es coneix com de Costums de Barcelona (Corts de Tarragona de 1235) i que amb els Usatges estàn vigents a la Baronia d'Entença el 1300.

Finalment, pel que fa als furs d'Horta que s'esmenten el 1224 a la Carta de Vilalba no hi ha dubte que es refereix als "consuetudines d'Orta" que

és l'expressió que en general s'usa en altres Cartes de l'Orde del Temple. En tot cas hem de dir que les Cartes fan la remissió general als costums amb els que havia estat poblada Horta o Batea, per exemple sense especificar si es tracta d'un ordenament determinat (potser el de Lleida), o ja genèricament d'un conjunt normatiu específic escrit o no.

En definitiva, podem parlar de les Cartes de població com de l'element primer i bàsic dels nous drets propis que sorgeixen als territoris recent conquerits, i que encara es reivindiquen el s. XVII en plets entre Universitats i Senyories; i hem d'afegir altres documents com són privilegis reials i/o senyoriais que es concedeixen a les diverses comunitats.

Un tercer element immediat dels nous drets propis són aquells altres ordenaments que en tot o en part els pobladors traslladen i duen amb ells mateixos, bé que han de respectar allò contingut en les Cartes de població i altres privilegis; aquells ordenaments doncs es veuràn modificats o alterats en alguns aspectes per allò disposat justament per les primeres fonts esmentades del nou dret.

Per últim, amb aquelles fonts que indiquem (escrites) cal comptar amb els usos i usances que van sorgint segons les necessitats i pràctiques de les comunitats, sigui en l'àmbit del dret privat (de família, successions, obligacions) o en el públic senyorial inclosa l'ordenació judicial, i el municipal; usos i usances nous que resolen una qüestió no prevista, o que modifiquen o alteren d'alguna manera aquells ordenaments d'altres zones inicialment traslladats i aplicats. Val a dir que no coneixem exactament el perquè de la distinció que se sol fer entre usos i usances, per bé que semblen dos conceptes equivalents; però uns i altres quan són reconeguts per la Senyoria i es recullen per escrit als codis que es concedeixen passen a qualificar-se com costums; en tot cas els mateixos textos segueixen reconeixent l'eficàcia d'altres usos i usances no recollits per ells i que s'apliquen segons es manifesta.

És evident que el costum com a norma escrita i sancionada substitueix els antics ordenaments que regien els seus beneficiaris, i es converteix de fet en la segona font dels nous drets que es consoliden al llarg del s. XIII si tenim en compte que les Cartes de població segueixen vigents en allò que regulen; a diferència d'allò que ocorre a Lleida i a Tortosa, els nous codis de Costums de la nostra zona no reproduïxen les Cartes de població respectives, però s'hi remeten i les confirmen.

Menció a part mereixen les Cartes de població que concedeix Alfons I (1165 i 1181), i que es remeten als furs de Saragossa com a ordenament que ha de regir les comunitats d'Horta i Bene i Batea i Algars respectivament; però són substituïdes per les posteriors que atorga el Temple els anys 1192 a Horta, el 1205 a Batea i el 1281 a Algars, i que

com sovint hem dit no es remeten a cap ordenament jurídic determinat. Això no obstant no ens consta que aquelles Cartes reials siguin expressament derogades

De fet aquella és la pràctica en totes les Cartes senyoriales dels s. XII al XIV, i senzillament fan remissió als usos i costums que ja regeixen o amb els que es va poblar un lloc determinat. Així:

- Les de l'Orde del Temple es remeten als costums amb els que va poblar un altre centre o nucli de població més important, normalment el més immediat segons el sector com són Horta, Batea o Ascó (en total s'atorguen 18 Cartes entre 1192 i 1294: 12 a Miravet, 1 a Horta i 5 a Ascó); i en cap moment s'al.ludeix a un ordenament específic com feien els documents d'Alfons I.

- La del Coll de Balaguer a la Baronia d'Entença (de 1275), es remet als costums de Tivissa.

- I la del Mas de Flix a la Baronia de Flix (1345) fa al.lusió als costums de Flix.

I no és fins a la darrerria del s XIII i primeria del XIV segons el districte, que podem conèixer exactament quins ordenaments jurídics són aquells amb els que va ser poblada la nostra zona:

- Als dominis del Temple suposàvem de manera relativament justificada que regien els Costums de Lleida, doncs les seves Cartes de població i altres privilegis locals concedits es remeten a mesures agràries i de fruits de Lleida, i contenen expressament altres institucions també vigents en aquella Ciutat recollides en la seva Carta de població i després pel seu codi de Costums de 1228 (el dret senyorial de fadiga i període per a exercir-lo, excepció de determinats mals usos, llibertat general per a disposar dels béns establerts i les mateixes prohibicions de fer-ho a favor de cavallers i religiosos, etc.). Però a la darrerria del s. XIII i primeria del XIV es produeixen diverses manifestacions que acrediten i confirmen de manera expressa la vigència en aquells districtes del dret ilerrenc generalment des del seu poblament: unes vegades són els mateixos vassalls del Temple que ho afirmen oposant-se a les reivindicacions territorials aragoneses; en una ocasió davant la Cúria comtal de Barcelona (any 1300) s'afirma que a la Comanda d'Ascó regeixen els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona; i els Ordes del Temple i de l'Hospital ho admeten quan justament concedeixen els codis d'Horta (1296) i de Miravet (1319), i en reconèixer i atorgar aquell mateix ordenament a Vilalba i la Fatarella (1323).

- A la Baronia d'Entença, segons la mateixa declaració referida d'Ascó de 1300 que es formula a la Cúria comtal, s'assenyala el dret que regeix en aquell districte: els Usatges i els Costums de Barcelona, i que sols en últim terme s'acut al criteri de savis en dret de Tarragona, Barcelona o Lleida.

- I a la Baronia de Flix l'any 1308 es confirmen (no es tracta d'una simple i nova concessió) els Costums de Tortosa, pels que s'han de regir els vassalls del districte en tot negoci i causa judicial i extrajudicial.

Diguem en tot cas que les remissions que es fan a un ordenament consuetudinari determinat (de Lleida, Barcelona i Tortosa) no es refereixen pròpiament a un codi en concret sinó en general als Costums de la Ciutat de que es tracti, i com a tals s'entèn l'ordenament propi escrit i/o no escrit en conjunt inclosos els seus codis.

A més dels ordenaments comunitaris citats, cal tenir en compte els Usatges de Barcelona que com hem vist es reconeixen com a vigents de manera expressa i immediata als dominis d'Ascó i Entença. També hem de dir que en cap cas es fa esment a un ordre de prelació determinat respecte dels Costums que s'esmenten; de fet creiem que regeixen a la vegada complementant-se, però donant certa preferència als Costums si observem que: per exemple als dominis templers no regeixen com tampoc a Lleida (cap. 167 dels Costums) els mals usos d'exòrquia, intèstia i cugúcia que recullen els Usatges, i així es declara des de les primeres Cartes de població que l'Orde concedeix; o que ordenaments com el de Lleida i Tortosa s'inspiren en part en els mateixos Usatges i els reconeixen en primer lloc com a font supletòria dels codis propis respectius.

Ja pel que fa als dominis d'Horta i Miravet com hem apuntat, s'acaben concedint nous ordenaments jurídics particulars els anys 1296 i 1319 respectivament; i el mateix ocorre el 1517 a la Torre de l'Espanyol, per bé que senzillament s'atorga el propi text de Miravet amb algunes escasses excepcions.

Els preàmbuls dels dos primers codis exposen que els vassalls venien reclamant de l'Orde del Temple la concreció de quin era l'ordenament pel que devien regir-se. Es reconeix que fins aleshores aquelles comunitats ho estaven parcialment pels Costums de Lleida, però que també s'havien format uns usos i usances propis i peculiars de tal manera que feien desaconsellable el simple reconeixement de l'ordenament ilerrenc, i que es feia precís redactar nous codis. Encara a Horta el mestre del Temple manifesta, sense que tal extrem respongui aparentment a cap petició dels vassalls, que no pot limitar-se a reconèixer la vigència dels drets comuns perquè no poden aplicar-se a totes les causes i negocis i si així ho fés perjudicaria als seus vassalls.

Cal insistir que l'aparició dels textos d'Horta, Miravet i de la Torre de l'Espanyol obeeix a la confusió jurídica existent a cada lloc o territori, de manera que els vassalls no saben realment quin és el seu dret. En els dos primers casos d'acord amb allò que es manifesta en cada document, el conflicte deu trobar-se entre els Costums de Lleida i el nou dret propi,

que modifica i altera aquell altre ordenament i que fins i tot el deu contradir; i tal vegada es produeix una colisió també amb els drets comuns romà i canònic si tenim en compte la referència que en fa el mestre del Temple a Horta.

Finalment es concedeixen nous codis als districtes d'Horta i Miravet (en aquest cas per l'Orde de l'Hospital, encara que la reclamació prové del temps del Temple); i en examinar el seu contingut i fins i tot l'ordenació del document observem que s'inspiren bàsicament en les "Consuetudines ilerdenses" de 1228 (segons el text de Guillem Botet) sobre tot el d'Horta, i en menor grau en els Usatges de Barcelona (particularment el de Miravet).

Això no obstant, aquells textos, com el de la Torre de l'Espanyol, reconeixen la vigència d'altres usos i usances escrits i no escrits no necessàriament recollits pels nous codis; i al mateix temps especifiquen quin és el dret supletori al que s'ha d'acudir per a cobrir les mancances del dret propi. Aquest dret supletori és: a Horta primer els Usatges i després el dret comú; i a Miravet i la Torre de l'Espanyol les Constitucions de Catalunya, els Usatges i per últim el dret comú (ens hi referim tot seguit).

Malgrat tot, es tracta de textos senzills, suficients segurament per l'època, que contenen i tracten en termes actuals: un ordenament penal (sobre tot els de Miravet i Torre de l'Espanyol), uns procediments de reclamació de deutes, tracten qüestions mercantils (pesos i mesures, venda de vi i pa), lleugerament dels drets de família i successions, d'aspectes referents a la Universitat (càrrecs de govern i les seves funcions generals), i de l'àmbit processal (a Miravet es regulen les atribucions judicials dels jurats i prohoms -el "judici de prohoms"-). Particularment el de Miravet i després el de la Torre de l'Espanyol inclouen una llarga llista de fets punibles de caràcter menor podríem dir, trasllat parcial dels Usatges i per ells del "Liber Iudiciorum" (d'estirar cabells, d'escopir a la cara, d'empènyer amb la mà, etc.).

Seguint als dominis de Miravet i d'Ascó recordem que l'any 1347, en resoldre definitivament la qüestió territorial que enfrontava Aragó i Catalunya per aquell sector, el mateix rei manifesta que els ordenaments propis d'aquells territoris són molt senzills i resulten insuficients, per la qual cosa ordena que des d'aleshores s'observin les Constitucions i Usances de Catalunya; per la nostra part, entenem que amb aquella disposició es pretèn confirmar la vigència del dret general del país de procedència règia i de Corts, així com altres ordenaments com ara els barcelonins que havien adquirit caràcter de generals al Principat (particularment el "Recognoverunt proceres") i altres ordenaments feudals ("Commemoracions de Pere Albert" i "Costumas de Catalunya").

Però malgrat aquella disposició de Corts (curiosament no compilada), el cert és que els codis de Miravet i d'Horta són reconeguts al llarg dels segles, i fins i tot el de la Batllia de Miravet de 1319 s'atorga el 1517 a la Torre de l'Espanyol. Efectivament, els codis d'Horta, Miravet i Torre de l'Espanyol són confirmats i reconeguts pels vassalls, pels senyors respectius i per la Reial Audiència de forma successiva i reiterada fins la promulgació de la Nova Planta el 1716; i després, bé que amb caràcter testimonial, en Capbreus i actes de presa de possessió senyorials de la darrereria del s. XVIII.

En canvi a Flix l'any 1308 es reconeix la vigència del dret de Tortosa, i en el mateix moment es concedeix un codi de capítols de contingut essencialment mercantil sobre drets de corredoria i determinats drets senyorials i municipals afectants a pesos i mesures, caça, etc.

Ja a la Baronia d'Entença, cal destacar que no es produeix (ho desconeixem) cap manifestació popular similar a les que es donen als altres dominis senyorials sobre la necessitat de fixar un ordenament propi específic. Estimem que els vassalls de la Baronia es regeixen efectivament pel dret de Barcelona en un primer moment, i després també pel general del país que en sí inclou aquell altre, sens perjudici d'altres usos i usances i privilegis particulars que apareixen i es concedeixen a cada lloc.

Encara ens hem de referir a l'aparició de tres noves Cartes de població el s. XVII: a Benissanet el 1611, Ascó el 1615 i Miravet el 1623:

- Concretament en el primer i tercer document es disposa la derogació del codi de 1319 de la Batllia de Miravet pel que fa a aquells dos llocs; els documents ja contenen un nou ordenament que es defineix com "consuetudinari" i supleix l'antic capitulat referit, tot i que en bona part s'hi inspira (algunes disposicions es traslladen normalment amb lleugeres modificacions o actualitzacions). Cal destacar que els nous ordenaments es defineixen com consuetudinaris, diferenciant-se del dret general del país al que es remeten com a font supletòria integrat per les Constitucions de Catalunya i el dret comú (no es fa esment als Usatges de Barcelona, com encara ho feien els Costums de Torre de l'Espanyol). És evident doncs que l'expressió de "costum" o "consuetudinari" defineix en sí els ordenaments propis escrits de les comunitats locals.

- Pel que fa a la Carta d'Ascó, malgrat la seva extensió (100 capítols), pràcticament es limita a fixar els drets dominicals i les prerrogatives jurisdiccionals de la Senyoria així com els béns que s'atorguen a la Vila i els que l'Orde es reservà en mensa; això no obstant, els nous pobladors quan accepten el document es remeten als Costums de Barcelona en renunciar a les excepcions que aquells contenen pel que fa al règim d'obligacions, a més de fer-ho a altres beneficis de dret romà (noves constitucions, epístola del diví Adrià, divisió d'accions).

En últim terme cal citar altra font dels drets propis que ens ocupen: les concòrdies entre les Universitats i les Senyories, i les resolucions arbitrals i judicials. Fonts escrites que apareixen d'antic en suscitar-se conflictes determinats i sobre qüestions molt concretes de diversa índole que enfronten la Senyoria i la Universitat. Fins el s. XV la norma sembla ser la de recórrer al concert entre ambdues parts o a l'arbitri de juristes (apareix sovint la referència a doctors i savis en dret), o a altres senyors de districtes veïns o cavallers del mateix Orde en el cas dels dominis del Temple i de l'Hospital. La causa sempre és la d'evitar la intervenció del rei o dels tribunals reials; però des del s. XVI i especialment el XVII, tot i que també es practica en ocasions la fórmula de la concòrdia entre les parts, s'observa una major i cada vegada més freqüent intervenció de la Reial Audiència, a la que s'acaben sotmetent els conflictes entre senyors i Universitats (pel recurs d'aquelles al seu dret d'evocació).

En qualsevol cas, arran la Nova Planta promulgada el 1716, els ordenaments propis de la nostra zona resten derogats, almenys en els seus continguts de naturalesa pública. I en principi restarien vigents solament en allò que afecta al dret privat; malgrat tot considerem que des de molt abans i en aquell àmbit ja havien restat en desús davant la preeminència del dret general del país i especialment del dret comú, molt més complet i suïcient per a regular totes les qüestions que es poguessin suscitar).

2) Els Usatges i la tradició visigòtica:

Acreditem que els Usatges de Barcelona constitueixen un ordenament d'aplicació directa a la nostra zona (tenim manifestacions al respecte pel que fa als dominis d'Ascó i d'Entença); d'altra banda inspiren parcialment els codis d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol per la qual cosa entenem que també hi eren d'aplicació, i finalment es converteixen en una de les seves fonts supletòries.

En tot cas la seva major influència s'observa a Miravet, sobre tot en allò que afecta a l'àmbit penal que regula, fet que no es dona als codis de Lleida i d'Horta. Després, per trasllat del codi miravetà (1319), els mateixos preceptes penals excepte un apareixen a la Torre de l'Espanyol (1517), i també a les Cartes de Benissanet (1611) i de Miravet (1623) (són els supòsits tipificats d'estirar els cabells, d'escopir a la cara, de feriment amb la mà o el peu, empènyer a algú, etc.).

Justament tots aquells preceptes que qualifiquem de penals usant la terminologia actual (pròpiament faltes), es troben extensament regulats i amb altra penalització al "Liber Iudiciorum". Aquesta circumstància ens permet parlar de la pervivència de la tradició visigoda, bé que per mitjà dels Usatges; però és en aquest darrer ordenament en el que es

generalitza la pena pecuniària com a sanció per aquells fets, mentre que al "Liber" és física en general (d'açotar).

També veïem la possible influència immediata dels Usatges als nostres textos per mitjà d'altres institucions: la del judici de taula que apareix a Miravet i al que devia sotmetre's el batlle senyorial per a respondre de la seva gestió, bé que l'origen remot deu estar en el dret justinianeu (i malgrat que també es preveu pels oficials regis a la legislació de Corts -"la purga de taula"-); igual hem de dir de la prescripció adquisitiva de 30 anys; i de l'exigència de 2 o 3 testimonis en tot negoci i causa com es recull a Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol.

A més els Usatges de Barcelona es confirmen com a font supletòria d'aquells codis: en primer lloc a Horta, i en segon terme als altres de Miravet i la Torre de l'Espanyol després de les Constitucions de Catalunya. Talment eren la primera font supletòria: als Costums de Lleida que a la nostra zona són vigents a Ascó, Vilalba i la Fatarella; i als de Tortosa que regeixen a la Baronia de Flix.

D'altra banda, veïem com l'ordenament barceloní acaba cedint el primer lloc en la l'ordre de prelación de fonts a les Constitucions de Catalunya segons figura a Miravet, i com disposa aquella Constitució de 1347 afectant als districtes de Miravet i Ascó (que ordena l'observança de les Constitucions i Usances de Catalunya); en termes similars, recordem que a Tortosa el 1380 una Pragmàtica del mateix rei Pere disposa que s'ha d'acudir a les Constitucions de Catalunya abans que als Usatges en cas de mancances en el dret propi (com també s'havia disposat el 1344 a Perpinyà).

Talment constatem l'influència directa de la tradició visigòtica en les Cartes de població de Tortosa i de Lleida (anys 1149 i 1150), amb diversos preceptes que després es traslladen als codis d'aquelles Ciutats, i que per mitjà essencialment del de Lleida apareixen a la nostra zona. Concretament: la concessió d'un termini de gràcia de 10 dies al deutor moròs abans de que s'executin les penyores que hagués deixat al seu creditor; el dret de tota víctima a detenir al lladre que troba en les seves coses i béns; i particularment pel que fa a Horta s'hi manifesta quan no exigeix la institució d'hereu per a la validesa del testament (norma derivada de la pràctica visigoda alt-mitjieval i d'influència probablement canònica).

Per últim insistim en què els Usatges ja no s'esmenten a les Cartes del s. XVII, signe del desús d'aquell ordenament en el regiment de les comunitats o conseqüència de que el text està incorporat a les Compilacions de dret general del país. Encara que en actes de prestació d'homenatge i del jurament de fidelitat que se celebren fins a la darrería

del s. XVIII, es declara que es fa d'acord amb els Usatges de Barcelona i les Constitucions de Catalunya.

3) Les Constitucions i altres drets de Catalunya:

El codi d'Horta es refereix solament als Usatges com a ordenament general del país supletori del propi, seguint la tradició de Lleida i Tortosa; però a Miravet i a la Torre de l'Espanyol s'assenyalen com a primera font supletòria les Constitucions de Catalunya.

És la primera vegada que un text u ordenament comunitari es refereix a les Constitucions, i entenem que al·ludeix a les disposicions emanades de les Corts catalanes, institucionalitzades des de les de Barcelona de 1283.

No s'hi inclourien pròpiament les disposicions règies, que també constitueixen part integrant del dret propi de la comunitat a la que s'adrecen. De fet els codis i actes senyorials diversos (Capbreus, de presa de possessió i visites senyorials) confirmen en general totes les fonts del dret propi com són cartes, privilegis, usos i usances, etc., sense distingir la seva procedència.

Cal destacar la Constitució de Corts de 1347, que atenent la simplicitat i la insuficiència dels textos i ordenaments propis que regeixen als districtes de Miravet i a Ascó, declara que s'hi han d'observar les Constitucions i altres Usances de Catalunya (disposició relacionada amb altres que es dicten el mateix regnat per Perpinyà -1344- i Tortosa -1380-, ordenant també l'observança de les Constitucions de Corts abans que les fonts supletòries inicialment previstes pels seus ordenaments particulars - Usatges dret comú a Tortosa, i dret romà a Perpinyà-). Totes aquelles disposicions règies i de Corts en definitiva no tindrien altre objectiu que aconseguir l'aplicació general territorial del dret promulgat en Corts, amb preferència als Usatges i sobre tot al dret comú.

Pel que fa al cas concret de la Baronia d'Entença incorporada el 1324 al Comtat de Prades, no dubtem a tenor d'algunes referències particulars que trobem, que hi regeix el dret general del Principat, complementant altres fonts originàriament barcelonines (Usatges i Costums de Barcelona) que talment s'acaben generalitzant.

I a partir del s. XVI és general en tot tipus de contracte com ara de constitució de censals o de compravenda en la que almenys una part la integri un matrimoni, la inclusió d'una clàusula final en la que es fa renúncia als beneficis previstos per obligacions solidàries als Costums de Barcelona i concretament al dret que reconeix la coneguda com "nova constitució" que recull justament el cap. 8 del "Recognoverunt proceres" (tot i que aquella clàusula també fa referència a l'epístola del Diví Adrià com apareix al cap. 5 del codi de Perpinyà). Tal renúncia figura també en

la Carta de població d'Ascó de 1615, i la formulen els nous pobladors en acceptar i jurar el contingut d'aquell document.

Talment els s. XVIII i XIX en capítols matrimonials i en disposicions testamentàries s'acostuma fer remissió als Costums de Barcelona i en general als de Catalunya. En testaments sol ser una referència genèrica pel que fa a la institució d'hereu per exemple; però als capítols matrimonials es disposa fixar l'escreix en raó de la virginitat de la contraent tal com recullen els Costums de Barcelona o com és costum a Catalunya.

4) El dret comú:

Tractament a part mereix el dret comú, introduït a la nostra zona pel mateix Orde del Temple; no dubtem que l'Església és el primer vehicle d'introducció del dret comú romà-canònic. I així ho destaquem en les mateixes Cartes de població que l'Orde concedeix a la zona, i en funció de determinades institucions que s'hi recullen arran l'establiment de les noves poblacions.

En tot cas distingim entre una recepció oficial-pública i altra privada, en funció de la documentació al nostre abast:

a) En el primer cas al·ludim a la documentació senyorial, concretament a les Cartes de població i altres documents particulars d'establiment; amb aquells documents es concerten establiments en termes i immobles diversos, d'acord amb allò disposat pel dret canònic i segons l'emfitèusi romana. Elements canònic-romans serien per exemple: l'establiment perpetu subjecte a un cens anual; la cessió de les millores que s'obtinguin; l'exigència imposada als beneficiaris de no elegir nou senyor; el reconeixement del dret senyorial conegut com de fadiga pel que el senyor ha d'autoritzar l'alienació o gravamen de l'immoble, i que li permet recuperar el ple domini de l'immoble si la persona establerta vol alienar-lo, per bé que es fixa en 10 dies (en dret justinianeu és de 2 mesos); i el dret també senyorial a participar en el preu de l'alienació o del gravamen de l'immoble en cas d'autoritzar-ne la seva disposició, que apareix per primera vegada als documents templers (des de 1224, a la Carta de Vilalba) és del 2 per 100 com es preveu en l'emfitèusi romana (però cal recordar que els drets de fadiga i lluïisme són drets que ja es reconeixen al dret feudal).

Talment citem el document de 1210 pel que Pere I confirma al Temple la donació d'Ascó (de 1182); en ell s'atorguen totes les garanties previstes entre altres pel dret canònic i el civil o romà. En tot cas és el primer document relatiu o afectant a la nostra zona en el que es distingeix entre el dret canònic i el romà.

Altres documents de 1257 i 1262 de donació i venda respectivament de la Baronia de Flix inclouen expressions romano-canòniques com "jurisdicció" i el "mer i mixte imperi".

En tot cas són el codis que es concedeixen als nostres districtes entre els s. XIII i XVI els que sancionen definitivament la vigència del dret comú en tant que: recullen institucions romanes (la prohibició de les donacions entre cònjuges per exemple), o senzillament es remetent expressament al dret comú en un cas determinat (pel que fa a la majoria d'edat o als drets dels creditors front la dona vídua), o ja el reconeixen en general com a última font supletòria pròpia (després dels Usatges de Barcelona i Constitucions de Catalunya).

Encara en l'àmbit comunitari o municipal com avui diríem hauríem de parlar d'una recepció tardana si tenim en compte que expressions com la d'"Universitat" i "Municipi" no ens apareixen fins la darrerietat del s. XIII (1275/1296).

b) En l'ordre privat, pel que fa a la documentació de particulars no podem parlar d'una veritable eficàcia de la recepció fins aproximadament el 1227, d'acord amb unes escriptures de compravenda d'aquell any on els contractants inclouen tot un seguit de renunciacions a determinats beneficis jurídics romans. I no és fins a mitjans s. XIII que les parts inclouen també les renunciacions a altres beneficis de dret canònic (des de 1244).

5) El dret de Tortosa i d'Aragó:

a) Els Costums de Tortosa:

La nostra zona limita territorialment amb els districtes de Lleida i Tortosa. De la influència dels Costums ildencs ne'm parlat, i és evident si comparem el text d'aquella Ciutat de 1228 amb els codis d'Horta i Miravet. Però talment ens hem de referir a la influència del dret tortosí:

- Plena a la Baronia de Flix segons es reconeix al preàmbul del codi propi concedit el 1308.

- I parcial almenys als territoris templers/hospitalers en qüestions diverses com ara: mesures de terra (a Miravet, el s. XIV); hi circula la moneda de plata valenciana que és la pròpia d'aquella Ciutat encara el s. XVIII; i en contractes i documents dels s. XVI i XVII els intervinents acostumen a renunciar als beneficis que en règim d'obligacions preveu el codi de Costums d'aquella Ciutat.

Cal notar també que la Carta de Tortosa (1149) influeix en la de Lleida (1150); primer en aquella i després en la segona es recullen preceptes que després apareixen als codis d'Horta i Miravet: es tipifica l'amenaça amb arma de ferro i la pena és una sanció de 60 sous o la pèrdua d'una

mà o un puny; s'estableix el termini de gràcia a favor del deutor moròs; i el dret de la víctima a detenir al lladre en cosa pròpia.

La Carta de Tortosa preveu per primera vegada el judici de prohoms, que després s'estèn en diverses modalitats i formulacions a la nostra zona; en tenim constància formal a la darrerria del s. XIII a Ascó (justament confirmant-ho) i Horta (en virtut d'un privilegi de 1296), mentre que a la Baronia d'Entença es concedeix per primera vegada el 1368 (tot i que en aquell cas haguem de parlar segurament de la influència del dret barceloní, atès que la institució apareix al "Recognoverunt" - cap. 42, en fets criminals-). I en canvi no podem acreditar-ho a la Baronia de Flix.

D'altra banda, els textos d'Horta, Miravet i Torre de l'Espanyol es refereixen lleugerament al règim matrimonial tortosí de l'agermanament; i a Vilalba encara es pacta a mitjans s. XV perquè és el "costum de la terra" (quan al lloc regeixen els Costums de Lleida i a aquella Ciutat acudeixen els seus jurats per a cercar el consell necessari per a exercir el judici dels prohoms). Aquell règim no és exclusiu de Tortosa, per bé que després a la nostra zona (s. XVI) es substitueix pel d'associació a compres i millores.

Per últim hem indicat que la validesa del testament sense institució d'hereu que reconeix el codi d'Horta pot tenir el seu precedent immediat a Tortosa, atès que cap dels dos ordenaments no exigeixen la designació de marmessors com es disposa a Lleida. Això no obstant, no hem pogut comprovar a la pràctica.

b) Quant al dret aragonès:

Pel que fa al dret aragonès hauriem de reiterar tot allò exposat respecte les Cartes de població reial del s. XII quan es concedeixen a la zona templera els furs de Sragossa; ho vèiem a Horta i Batea, però la vigència d'aquell ordenament era general a tots els dominis templers i se susciten diversos i reiterats conflictes que resten solventats definitivament quan es resol la qüestió territorial. Entretant s'atorguen els codis d'Horta i Miravet, que reconeixen la vigència del dret català.

A part d'aquells fets, no podem acreditar la vigència del dret aragonès a la nostra zona, tot i que hi ha institucions comunes amb el català, però en una equivalència general i no particular que afecti especialment a la nostra zona. Tot i així destaquem la evident interrelació entre les comunitats catalanes i aragoneses frontereres que influeix en determinats usos i pràctiques amb certa transcendència jurídica; així podem veure com: a Batea s'usen mesures d'Aragó per a pagar determinats tributs, i el s. XVII encara les reivindiquen justament en base al codi de la Batllia de Miravet que confirma antics usos i usances; els veïns de llocs aragonesos gaudeixen de drets de pastura en termes catalans (a la Terra Alta); etc.